

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.

Головний редактор — Давидова І.

Заступниця головного редактора — Васківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.

(голова редколегії), Україна

Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна

Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна

Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна

Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна

Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США

Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна

Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна

Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна

Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна

Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна

Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна

Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 6 від 24.06.2021).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.

Коректура — Панченко Є.

Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094

Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),

+380 (44) 292-30-11 (редакція)

Факс: +380 (44) 296-71-15

E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine

State Research Institution;

Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.

Editor-in-Chief — Davydova I.

Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine

Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.

(deputy chairman of the editorial board), Ukraine

Brui O. — PhD of Social Communication, Ukraine

Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine

Ilnaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine

Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA

Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine

Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine

Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine

Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine

Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine

Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine

Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 6 from 24.06.2021).

Editor — Zhdanova N.

Proofreader — Panchenko E.

Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094

Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),

+380 (44) 292-30-11 (editors)

Fax: +380 (44) 296-71-15

E-mail: visnyk@ukrbook.net

УДК 015:061.1](477)(051)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299)

З М І С Т

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Парадигми глобальної стратегії США — концепції
глобалізації та глобальної нестабільності 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

ОЧЕРЕТЯНА Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії
(за матеріалами бази даних державної бібліографії "Літопис книг" за 2020 р.) 11

ОНИЩУК М. Книгоіндустрія в Німеччині 18

ТАТАРИНОВА Л. Особливості книговидавництва у Франції 26

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

ЧИЖ І. Післямова чи пролог?.. (до питання про інформаційний суверенітет
та інформаційну безпеку особи, суспільства, держави) 31

СЕНЧЕНКО О. "Мозкові центри" окремих країн Азійсько-Тихоокеанського регіону 36

ШЕЙКО В., ГОНЧАР О., ТРУБАЄВА С. Медіація як засіб існування особистості
в крос-культурному середовищі в умовах глобалізації 41

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Журнал "Радянський Львів" (1945—1951): роль регіональної періодики
УРСР у розвитку українознавства 45

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

МИТРОВКА М. Галина Біланич: штрихи до портрета (до 55-річчя від дня народження) 51

CONTENT

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. Paradigms of US global strategy — concepts
globalization and global instability 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

OCHERETIANA L. Books of Ukraine in the mirror of the state bibliography
(according to materials of database of the state bibliography "Book Chronicle" 2020) 11

ONYSHCHUK M. The book industry in Germany 18

TATARINOVA L. Features of book publishing in France 26

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

CHIZH I. Afterword or prologue?.. (on the question of information sovereignty and information
security of the person, society, state) 31

SENCHENKO O. The think tanks of some countries in the Asia-Pacific region 36

SHEYKO V., GONCHAR O., TRUBAIEVA Ye. Mediation as a means of subsistence in a cross-cultural
environment in the context of globalization 41

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Journal "Soviet Lviv" (1945—1951): the role of regional periodics of the Ukrainian SSR
in the development of Ukrainian studies 45

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

MITROVKA M. Halyna Bilanych: touches to the portrait (to the 55th anniversary of the birth) 51

УДК 061.1:303.442.3]:327](5)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).3-11

Микола Сенченко,
директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Парадигми глобальної стратегії США — концепції глобалізації та глобальної нестабільності

У статті розглянуто концепції глобалізації та глобальної нестабільності, розробниками яких є аналітичні центри США і Великої Британії. Посягання американців і англійців на власну винятковість мають давню історію. Початок їм поклали погляди перших поселенців — пуритан, які прибули на американський материк ще у XVII ст. із надією реалізувати біблійну заповідь "граду на пагорбі", де всі мешканці рівні та вільні. Звідси й обґрунтування концепції експансії принципів свободи й демократії як вияв логіки Божественного Провидіння. Від цієї думки до ідеї нового світового ладу, що спонукала Америку реформувати весь світ і вести його за собою, — один крок.

Уже в середині XIX ст. американські ідеологи стверджували, що в найближчому майбутньому США стануть центром, навколо якого всі нації об'єднаються в єдиний народ, що США, подібно до Сонця, зроблять "славний вплив на країни Європи, а далі — і на азійські імперії".

Ключові слова: глобалізація; глобальна нестабільність; однополярний світ; багатополярний світ; "мозкові центри"; "м'яка сила"; американська винятковість

Частина I. Концепція глобалізації

Метою статті є аналіз концепцій глобалізації та глобальної нестабільності, на основі якого зроблено висновок про перспективу багатополярного світу, де домінуватимуть не тільки США, а й Китай, Індія, Російська Федерація (РФ), Іран та інші країни. Однополярний світ на чолі зі США — це вже історія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прихід до влади адміністрації Б. Обами означав прийняття на озброєння керівною елітою США радикальної доктрини американської винятковості. На цій привілейованості Б. Обама наголошував у першій промові на посаді президента США і відтоді не втомлювався повторювати цей постулат в усіх ключових виступах.

Іноді навіть досвідчені аналітики за кордоном і в Україні роблять висновок про те, що американська винятковість — це не більше ніж пропагандистський штамп і риторична фігура. Проте це не так. Відповідно до американської політичної традиції часте використання таких значущих понять свідчить про формування принципово нової зовнішньополітичної доктрини. Ця теорія є наступальною і максимізує фундаменталістський варіант звичної концепції однополярного світу.

Доктрина, що лежала в основі практичних дій на світовій арені адміністрацій Б. Клінтона і Дж. Буш-молодшого, припускала ієрархічну, пірамідальну структуру будови суб'єкта політичної дії. На її вершині відповідно до заповіту, сформульованого у відомій книзі Дж. Вінтропа "Місто на пагорбі", написаної ще 1630 р., мають перебувати Сполучені Штати. Нижче — їхні союзники "першої руки", далі — союзники "другої руки", а найнижче — повалені суперники й супротивники, яких карають за щонайменших ознак непокори. Пірамідальна конструкція однополярного світу не виключала й навіть припускала наявність на всіх поверхах суб'єктів, що мають політичну волю та можливості до дії.

Доктрина американської винятковості надає право бути суб'єктом стратегічної дії тільки США. Інші країни мають виконувати роль інструментів реалізації виняткового права Америки встановлювати ідеали, сформульовані в її Декларації незалежності.

1.1. Претензії англосаксів на глобальне домінування

Ілюзії, врешті-решт, замістили реальність, що призвело до зародження концепції безумовного глобального домінування й однополярного світу Рах Амерісапа. До слова, влітку 2014 р. президент Б. Обама, не враховуючи досвід реалізації цієї доктрини, по суті, підтвердив її життєздатність тезою про американську винятковість.

Цілком очевидно, що доктрина американської винятковості з'явилася й була оприлюднена незабаром після історичної Мюнхенської промови В. Путіна, оголошеної 10 лютого 2007 р. під час Мюнхенської конференції з питань безпеки. Зрозуміло, що значною мірою "доктрина Обами" стала відповіддю на сформульоване президентом Російської Федерації бачення сучасності та майбутнього як складного, взаємозалежного існування й розвитку рівноправних цивілізаційних світів, кожен з яких має власну логіку розвитку, цінності та суверенні права. По суті, виступ В. Путіна задекларував першу за століття російську зовнішньополітичну доктрину, засновану на традиціях російської геостратегічної думки, висхідної до робіт Д. Леонтєва, М. Данилевського та інших авторів.

Відтоді панівні еліти не лише США, а й Заходу загалом, докладають максимуму зусиль, аби не допустити формування Росії як самостійного суб'єкта стратегічного впливу. Коли ці зусилля усередині РФ ("болотняний" проект) зазнали поразки, упор було перенесено на зовнішньополітичну арену. Суть "доктрини Обами" полягає в тому, що її неможливо реалізувати без ліквідації Росії як реального і потен-

ційного суб'єкта стратегічної дії, без перетворення РФ на політичний об'єкт, інструмент для керівних еліт Заходу.

1.2. Аналітичні центри врятували Америку

Світ перебуває у стані стратегічної розгубленості. Чи стане він простором нових можливостей? У наш час ситуація у світі багато в чому схожа з ситуацією, що склалася в США наприкінці 1960-х — початку 1970-х рр. Не останню роль у виведенні цієї країни з кризи тоді відіграли "фабрики думки" (think tanks) [1]. Ймовірно, нині цей досвід може виявитися доречним.

XXI ст. потрібна власна "велика хвиля", власне покоління радикальних винаходів і відкриттів. Потрібні творчість, інновації та люди, які їх породжують. За історичними мірками це доволі нова справа для людства, яке багато тисячоліть створювало різноманітні механізми запобігання нововведенням. Упродовж майже всієї історії, окрім періоду сучасної цивілізації, людина радше уникала змін, аніж прагнула до них.

Інновація стає повсякденною реальністю, коли в суспільстві з'являються такі цінності, як свобода та особистість. Повною мірою це характерно для християнської цивілізації, де процес творчості в усіх проявах, збігаючись із вектором звільнення людини від пут традиційного суспільства, стає рисою буденності. Соціальний час прискорюється, інновації полегшують тягар існування, зростає міра незалежності людини від природи.

Після Другої світової війни у США набули розвитку славнозвісні think tanks ("фабрики думки") — інтелектуальні корпорації, що об'єднують наукові дослідження з іншими реаліями, як-от політика. Поміж завдань залишаються, звичайно, й науково-технічні проблеми, але не вони є суттю організаційної новачки. Відбувається розширення дослідницького поля: від виконання науково-технічних проєктів до дослідження багатофакторних головоломок будь-якого типу. Створений за роки війни корпус дослідників готовий до вирішення нового класу завдань, передусім пов'язаних із соціогуманітарним моделюванням.

У "фабриках думки" (think tanks) наука й політика знаходять точку перетину. З їх допомогою здійснюється індустріалізація політичних концептів, забезпечується їх гнучкість і варіабельність, прописується сценарне дерево. Такий підхід дає змогу вирішити не лише такі складні та комплексні проблеми, як виживання Західного Берліна в умовах блокади, а й досліджувати нові завдання й проблемні поля, у тому числі пов'язані з соціальним, політичним і гео економічним регулюванням.

Що ж є головним об'єктом дослідницької діяльності "фабрик думки"? Насамперед особливий, нематеріальний продукт — алгоритм практичного розв'язання комплексної проблеми.

До кінця 1960-х рр. кількість інтелектуальних фабрик в Америці вже обчислювалася сотнями. Це майже 600 організацій із загального числа науково-дослідних груп і установ, плюс приблизно 200 некомерційних і 300 комерційних організацій. Майже

75 із них пов'язані контрактами з федеральним урядом, здебільшого це федеральні науково-технічні центри. Крім того, певні установи є частиною державного апарату: науково-дослідна група Білого дому, низка інститутів збройних сил тощо. Наприклад, відома корпорація "РЕНД" належить до першої групи, а не до другої. Попри військові корені, це некомерційне, незалежне підприємство.

Між 1968 і 1972 рр. Америка опинилася у кризовій ситуації й стратегічній розгубленості. Уряд не мав плану дій, націленого на історичну перспективу. Водночас коло проблем, з якими зіткнулися США, було надто широким: в'єтнамська війна, втрата доларом позицій світової резервної валюти, внутрішня соціальна нестабільність тощо.

Вихід із кризи було знайдено завдяки розробленню стратегічного концепту — проєкту "Глобалізація". Саме тоді, 1966 р., президент США Л. Джонсон виступив із заявою щодо потреби внесення суттєвих коректив у систему відносин Заходу та Сходу. Незабаром було створено команду з реалізації відповідної програми дій. У ті роки впливові неурядові та міжнародні організації — від Ради з міжнародних відносин до Організації економічного співробітництва і розвитку — виявили інтерес до ідей футурології, дослідження історичних горизонтів, перспектив довгострокового планування й до глобальної проблематики загалом.

Соціальна динаміка на планеті, а також досвід роботи над масштабними проєктами (зокрема, військовими та космічними) зумовили кристалізацію ідеї впевненого моніторингу майбутнього. Постала потреба "шукати шляхи розуміння нового світу з множиною досі прихованих граней, а також пізнавати, як управляти новим світом". Завдання "створення принципів світового планування з позицій загальної теорії систем" стало першорядним.

Так виникло соціальне замовлення на системну раціоналізацію в цій галузі. Організація економічного співробітництва і розвитку запропонувала Е. Янчу, одному з майбутніх батьків-засновників Римського клубу, у межах спеціальної дослідної програми, вивчати питання співвідношення прогнозування й планування. Ця діяльність зрештою привела до формування нового виду прогнозування — нормативного, базовий алгоритм якого розгортається не від сьогодення до майбутнього, а від майбутнього до сьогодення.

Якщо вдуматися, то це не парадокс. У форматі робочого алгоритму наявна ідея, втілена в гаслі: "Ми будемо історію". Інакше кажучи, спочатку слід визначити бажану форму майбутнього, а потім, через ефективний контроль та управління сьогоденням, здійснювати гнучку, динамічну й цілеспрямовану зміну реальності.

Приблизно в той самий період З. Бжезинський сформулював тезу про загальну стратегічну мету Заходу — створення системи глобального планування й довгострокового перерозподілу світових ресурсів. Відповідні соціальні та політичні орієнтири він окреслив у праці "Між двома епохами", зокрема:

— заміна демократії пануванням еліти;

— формування наднаціональної влади через об'єднання індустріально розвинених країн;

— створення елітарного клубу провідних держав світу.

На початку 1970-х рр. було засновано низку нових центрів із дослідження світової проблематики: у 1972-му — Міжнародну федерацію інститутів перспективних досліджень; одночасно з'являється на світ об'єднання низки національних центрів, як-от Міжнародний інститут прикладного системного аналізу; у 1973 р. — Тристоронню комісію, що згуртувала впливових осіб, перспективних політиків і провідних інтелектуалів США, Європи та Японії; у 1975 р. — новий світовий регулювальний орган — "Велику шістку" (G-6).

Формування цього організаційного інструментарію сприяло не лише реалізації політики розрядки, а й, головне, успішній перебудові стратегії США, прискоренню процесу глобалізації та облаштування нової інфраструктури планети.

Економічна діяльність у ХХ ст. ґрунтувалася на опануванні інноваційних просторів. Чотири основні технологічні горнила першої хвилі — електроенергетика, двигун внутрішнього згорання, хімія та нові засоби комунікації.

Друга інноваційна хвиля прокотилася планетою в середині століття й була пов'язана з ядерною енергетикою, космічною промисловістю, індустрією військово-промислового комплексу (ВПК) і комп'ютерною революцією. Проте рівень реалізації цих технологій був помітно нижчим, ніж у перших чотирьох. Космічні польоти та ядерна енергетика вражають уяву, проте їх значення несумірне з роллю попередніх інновацій, що докорінно трансформували спосіб життя цивілізованої людини та економіку.

Остання інноваційна хвиля ХХ ст. справляє дивне враження. Незважаючи на розквіт інформаційних і фінансово-економічних технологій, інноваційний імпульс не лише не зростає, а радше затухає. Цей процес став помітним у 1980-х рр. За загального зростання значення інтелектуальних технологій фундаментальні відкриття змінюються їхніми численними ефектними раціоналізаціями. Відбувається універсальна технологізація науки, а інноваційний процес зупиняється, його немає.

Проте у світі вже сформувалося соціальне замовлення на нову фундаментальну інноватику, що потребує нестандартних ідей і прогресивних творчих особистостей.

"Фабрики думки" США обрали власний шлях і розробили проект реалізації плану З. Бжезинського, окреслений у праці "Між двома епохами". Стратегічною метою Заходу є створення системи глобального панування й довгострокового перерозподілу світових ресурсів. Основою цього плану є концепції "Глобальне суспільство" і "Глобальна стратегічна нестабільність".

На світовій політичній арені відбуваються широкомасштабні процеси, котрі свідчать, що народи світу не визнають новий світовий лад, у якому США

та його сателіти мають певні переваги та посідають панівну позицію. Враховуючи, що окремі країни мають ядерну зброю і намагаються вести самостійну, відмінну від курсу країн "золотого мільярду", політику. Ці тенденції призводять до глобальних зрушень, що трансформують світ.

1.3. Якісні зміни на політичній карті світу на межі ХХ—ХХІ століть

На політичній карті світу постійно відбуваються зміни, що мають не кількісний, а якісний характер. Йдеться не про приєднання нових земель, територіальні завоювання, добровільні поступки чи обмін ділянками суші. Йдеться про зміну суспільно-економічних формацій, здобуття країною політичного суверенітету, введення нових форм державного устрою, утворення міждержавних і наддержавних політичних союзів та організацій, поява й зникнення на планеті "гарячих точок".

Після виходу з авансцени однієї з наддержав — Радянського Союзу і розпуску військово-політичного блоку соціалістичних країн — Організації Варшавського договору світ став однополярним: у ньому панують США і єдиний військово-політичний блок — НАТО, котрим керує американським істеблішмент.

Однак є незаперечні аргументи, що свідчать на користь багатопольярного світу ХХІ ст.

По-перше, розпад Радянського Союзу змінив геополітичну ситуацію на євразійському просторі. Поступово нові держави почали робити власний геополітичний вибір.

По-друге, змінилася геополітична ситуація для держав, що раніше співпрацювали з Радянським Союзом, наприклад, для країн Східної та Центральної Європи, Китаю. Через це не лише змінилися локальні "баланси сил", а й стрімко зросла багатоваріантність відносин. Так, геополітична орієнтація багатьох країн Східної та Центральної Європи, об'єднання Німеччини посилили позиції Євросоюзу (ЄС).

По-третє, на верхівці світової фінансово-економічної піраміди, крім США, розташовано ще кілька найрозвиненіших країн світу: Велика Британія, Канада, Німеччина, Франція, Італія, Росія та Японія.

По-четверте, сукупна економічна потужність країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) дорівнює сумарній економічній потужності США та ЄС. Самостійною силою і світовим центром стає Китай. Нині за валовим національним продуктом (ВВП) він зрівнявся зі США, а його військовий потенціал становить майже половину американського. Дедалі більшої ваги набуває Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) — субрегіональна політико-економічна організація, до складу якої входять Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней. Осібно стоять Індія та Пакистан, що мають ядерну зброю, а також Іран, країни арабського світу й Латинської Америки. У геополітичних сценаріях кожен з цих регіонів може відігравати особливу роль.

Отже, об'єктивне зростання питомої ваги США на сучасному етапі певною мірою нівелюється підвищенням рівня незалежності інших "полюсів" сили [2].

Нині концепція багатополярного світу також є офіційною зовнішньополітичною доктриною Росії. У ній наголошено, що стан і перспективи розвитку сучасної військово-політичної ситуації визначаються протиборством двох спрямувань. З одного боку, до затвердження однополярного світу, заснованого на домінуванні однієї наддержави й військово-силовому розв'язанні ключових проблем світової політики, з іншого — до формування багатополярного світу, заснованого на рівноправ'ї народів, забезпеченні балансу національних інтересів держав, реалізації засадничих норм міжнародного права. Росія та Китай зацікавлені у формуванні багатополярного світу й мають всіляко сприяти посиленню цього курсу. У відповідь на тенденції розвитку однополярного світу ці країни ухвалили спільну декларацію про багатополярний світ, ідеї якої поділяють Індія, Іран, країни Азійсько-Тихоокеанського регіону [3].

Геополітична карта світу на початку третього тисячоліття зазнає суттєвих змін. Чи відбуватиметься його розвиток у XXI ст. під знаком домінування США, чи збереже він багатополярність, а отже багатоваріантність вибору, не в останню чергу залежить від решти провідних держав.

1.4. Глобалізація — важлива тенденція сучасного світу

Сучасна наука під глобалізацією розуміє одну з найважливіших тенденцій розвитку світу. У широкому сенсі це гомогенізація й універсалізація світу, котрі пов'язують зі створенням великих єдиних економічних просторів і посиленням політичної та економічної взаємозалежності держав та регіонів (мережеве проникнення й управління). Важливим проявом глобалізації є процес "розмивання" національних меж.

Глобальні реформи міжнародних відносин орієнтовані на пошуки шляхів і способів інтеграції країн із перехідною економікою та країн, що розвиваються, у світове господарство й світову політичну систему. Стратегії всесвітнього розвитку містять розробки загального плану, націлені на виділення головного принципу змін у процесах планетарного масштабу з метою їх стабілізації. Плани створення наднаціональних інститутів орієнтовані на свідому й поступову передачу влади від суверенних держав наднаціональним політичним структурам та організаціям регіонального й глобального масштабу.

На думку американського соціолога А. Етціоні, глобальна влада, що нині формується, надто далека від того демократичного режиму, який сподівалися побачити ідеалісти.

"Новий режим називають імперією, тобто формою управління, за якої група найпотужніших держав нав'язує свою волю усім іншим. На чолі сучасної імперії стоять Сполучені Штати Америки та їхні союзники, а сама вона тягнеться в усі чотири сторони світу й омивається усіма морями. Її збройні сили розквартировано в 170 із 200 країн світу, і більшість держав з певних причин беруть участь в її анти-терористичній кампанії. Це справді форма світового уряду, але навряд чи така, котру згодні бачити більшість народів" [4]. Стан сучасного світу характе-

ризується динамічною трансформацією системи міжнародних відносин. Після закінчення ери біполярної конфронтації запанували дві взаємозаперечні тенденції.

Перша тенденція виявляється у зміцненні економічних та політичних позицій багатьох держав і їхніх інтеграційних об'єднань, у вдосконаленні механізмів багатостороннього управління міжнародними процесами. Дедалі вагомішу роль відіграють економічні, політичні, культурні, науково-технічні та інформаційні чинники.

Друга тенденція виявляється через спроби створення структури міжнародних відносин, що заснована на домінуванні в міжнародній спільноті розвинених західних країн за лідерства США та базується на односторонніх (військово-силових) методах розв'язання ключових проблем світової політики, ігноруючи норми міжнародного права.

Формування відносин між країнами в умовах глобалізації супроводжується жорсткою конкуренцією, а також прагненням низки держав посилити вплив на світову політику, у тому числі через створення спеціальної зброї "масового ураження". Так, у XXI ст. американська "м'яка сила" стає свого роду "зброєю масового ураження", котру, на відміну від атомної бомби, США застосовують постійно, без тимчасових і просторових обмежень. Свого часу видатний радянський учений П. Капиця зауважував, що "засоби масової інформації не менш небезпечні, ніж засоби масового знищення". Це повною мірою стосується й соціальних інтернет-мереж як інструменту реалізації стратегії "м'якої сили" [5].

Зростання ролі інформації в житті сучасної людини, що слугує засобом прогресу історичного процесу, зумовлює створення глобального мережевого суспільства, відірваного від традицій і національних культур. Інформаційна діяльність перетворюється на ефективну зброю, яку успішно використовують певні політичні сили. У будь-якому разі інформаційна війна — це війна за знання й думки. Не випадково таким популярним є висловлювання "хто володіє інформацією, той володіє світом". У сучасних умовах це вже об'єктивна, хоч і не завжди приємна даність [6].

Значення силових аспектів у міжнародних відносинах залишається вагомим, проте змінилися форми силового впливу. Зокрема, "м'яка сила" США, що базується на публічній дипломатії, економічній і військовій допомозі, міжнародних освітніх програмах та методиці "оксамитових революцій" перетворилася на високоінтелектуальну систему маніпуляції свідомістю, покликану посилити підтримку американських ініціатив серед зарубіжних аудиторій, головний і спеціфічний інструмент латентного управління міжнародними процесами, котрий актуалізується саме в епоху глобалізації. Об'єктами латентного управління стають не лише окремі країни і регіони світу, а й міжнародні відносини.

1.5. Великі держави — центри сили у багатополярному світі

Багатополярний світ сьогодні — це міжнародна конфігурація, де загальний простір розділено на сфери впливу між великими державами, і жоден з наявних

центрів сили не в змозі самостійно нав'язати свою волю в чужій сфері впливу без створення широкої коаліції сил підтримки. Останнє означає тривалу коаліційну війну за поділ сфер впливу.

Країни в системі багатополярного устрою світу діляться на великі держави (імперії, центри сили), що є донорами (спонсорами) суверенітету й безпеки для малих і середніх країн — реципієнтів цієї безпеки. Нейтралітет у такій системі можливий тільки за умови консенсусної відсутності інтересу з боку великих держав до території певної країни чи за загальною домовленістю з розподілу сфер впливу, охоплюючи узгоджені буферні зони.

Дослідники виділяють три критерії, за якими оцінюють відповідність держави статусу "великої": потужність (ресурсний потенціал); "просторовий вимір" чи "географія інтересів" (критерій, що дає змогу відрізнити велику державу від регіональної); статус (формальне чи неформальне визнання за державою статусу "великої") [7].

Поняття "велика держава" увів у науковий обіг німецький історіограф Л. фон Ранке. Терміном широко оперують дослідники, вкладаючи в нього щодо XIX ст. той сенс, яким його наділили після Віденського конгресу 1815 р., що закріпив баланс сил між провідними державами того часу — Росією, Пруссією, Австрією, Францією, Великою Британією, котрі чинили визначальний вплив на систему міжнародних відносин і їх правове регулювання [8].

Вважати певні параметри складниками статусу "великої держави" в різні часи пропонували англійський політичний діяч XIX ст. Б. Дізраелі, британський історик А. Тейлор, французький історик Ж. Дюрросель, фахівець із міжнародного права К. Райт. Б. Дізраелі вважав, що до статусу "великої держави" варто додати такі складники: географічне (територіальне) положення; природні ресурси; рівень економічного потенціалу; стабільність політичної та громадської структури; здібність нації до виживання, стан її духовності; високий рівень культури; наявність військових ресурсів, спроможних захищати національні інтереси; можливості через перелічені критерії впливати на систему міжнародних відносин тощо.

Б. Дізраелі наголошував: геополітичний статус держави — це продукт культурно-історичного розвитку; на нього впливають чинники, що йдуть коренями в глибинні витоки існування народу та особливості географії його розселення. Ці обставини в сукупності визначають потужність держави та її відповідність статусу "великої".

Наприкінці XX ст. юридичний статус "великих держав" мали лише п'ять країн, що були постійними членами Ради Безпеки ООН: СРСР, США, Велика Британія, Франція та Китай. Особливі права цих країн залежали від ступеня їхньої відповідальності за збереження миру.

Критерії "великих держав" із часом змінювалися. Якщо спочатку основну увагу зосереджували на військовій силі, то згодом дедалі важливішу роль стали відігравати економічний і науково-технічний потенціал і "морально-політичний авторитет" країни [9].

Багатополярний світ припускає постійну гостру політичну, економічну та військову конкуренцію головних світових центрів сили, кожна з яких має певну зону впливу. Ця конкуренція особливого роду й помітно відрізняється від того, до чого звикло людство впродовж останніх десятиліть. У багатополярному світі все навпаки, це така комбінація союзів і коаліцій, де немає принципів, а є лише інтереси.

По-перше, визначальний вплив на безпеку держав у такому світі чинить потужна коаліція союзників великих держав, причому її не можна створити "назавжди", а слід постійно переформатовувати під поточні завдання.

По-друге, імперський центр, що більш ефективно організовує систему своїх сателітів, здобуває конкурентні переваги перед тими, хто буде їх самостійно і менш ефективно. Змагання в такому багатополярному світі має шанси перетворитися на змагання за розміри зони впливу й права впроваджувати в них економічну модель, вигідну метрополії.

В епоху глобалізації й посилення геополітичної конкуренції інструментарій "м'якої" сили" політики та теоретики розглядають як важливий ресурс зовнішньополітичної потужності країни, що претендує на статус світового центру чи полюса влади, інакше кажучи — на статус сучасної "великої держави". Через дискусії щодо трактування поняття наголосимо, що категорію "великої держави" нині повернули в політологічний лексикон після ігнорування більшістю американських, західноєвропейських і російських фахівців із міжнародних відносин (особливо ліберальними теоретиками) та демонстративного відторгнення багатьма новими малими країнами, що утворилися після розпуску соціалістичного табору.

Судячи з останніх аналітичних розробок провідних американських політологів, під час характеристики сучасних провідних держав світу враховують різні параметри. Зазвичай автори уникають давати чіткі визначення "сучасної великої держави". Багато з них у цьому сенсі використовують термін "провідна світова держава", спираючись на два критерії: економічний потенціал країни (роль у світовій економіці) і здатність чинити трансформаційний вплив на світовий розвиток у різних сферах.

Сьогодні статусу "великої" має відповідати держава, котра зберігає дуже високий чи абсолютний ступінь самостійності у проведенні внутрішньої та зовнішньої політики, що не тільки забезпечує національні інтереси, а й суттєво впливає на світову та регіональну політику і політику окремих країн. Вона повинна мати всі чи значну частину традиційних параметрів "великої держави" (територія, населення, природні ресурси, військовий, економічний, інтелектуальний, культурний, науково-технічний та інформаційний потенціали).

Для сучасного світу однополярна модель не лише не прийнятна, а й взагалі неможлива. І не лише тому, що в сучасному світі в одноосібного лідера не вистачатиме ані військово-політичних, ані економічних, ані жодних інших ресурсів. Надзвичайно важливо,

що ця модель не дієва, оскільки в її основі немає й не може бути моральної бази сучасної цивілізації.

Однополярний світ не витримав глобальних загроз, що нині стоять перед людством (міжнародний тероризм, поширення ядерної зброї, поява нових "гарячих точок" на планеті, убогість і голод, енергетична та фінансова криза). Односторонні дії США, що претендують на роль гегемона у світовій політиці, не розв'язали жодної проблеми. Більше того, вони стали генератором нових людських трагедій і вогнищ напруженості. Війн, локальних і регіональних конфліктів менше не стало. Сьогодні ми часто стикаємося з випадками нехтування головними принципами міжнародного права. Навіть більше — мало не вся система права однієї держави, передусім, звичайно, Сполучених Штатів, переступила національні межі в усіх сферах: економіці, політиці, гуманітарній сфері — і нав'язує окремі норми іншим державам.

Через природну еволюцію на сучасній політичній карті світу сталися серйозні зміни. З'явилися нові центри розвитку, світ став багатополлярним. Глобалізація, що охоплює дедалі більше число країн, стикається з новими викликами та загрозами, котрі неможливо, а головне, несправедливо вирішувати з позиції вигоди одного політичного гравця. Усі проблеми слід розв'язувати в мирний спосіб, спільно та на взаємовигідних умовах. Давно слід замислитися над створенням нової архітектури міжнародних відносин та інструментів їх регулювання, що справедливо враховують сподівання кожної держави, світової спільноти й усіх громадян планети з їхніми національними особливостями та історичними традиціями [9].

Принципи устрою багатополлярного світу було закріплено ще 1997 р. у рамках Російсько-китайської декларації про багатополлярний світ і формування нового міжнародного порядку. Сторони вважають, що наприкінці ХХ ст. у міжнародних відносинах сталися глибокі зміни. Зникла біполярна система. Прискорено розвивається позитивна тенденція формування багатополлярного світу, змінюються відносини між провідними державами. Високу життєздатність виявляють регіональні організації. Затверджується різноманіття політичного, економічного та культурного розвитку всіх країн. Велике число держав доходить загального розуміння того, що потрібні взаємна пошана, рівність і взаємна вигода, а не гегемонія та силова політика, діалог і співпраця, а не конфронтація та конфлікти. Побудова мирного, стабільного, справедливого та раціонального нового міжнародного політичного й економічного порядку стає наполегливою вимогою епохи та імперативом історичного розвитку. Взаємне визнання суверенітету й територіальної цілісності, взаємний ненапад, взаємне невтручання у внутрішні справи, рівність і взаємна вигода, мирне співіснування й інші загальновизнані принципи міжнародного права стали фундаментальною нормою побудови міждержавних відносин й основою для створення нового міжнародного порядку [3].

Протилежну позицію обстоюють США. Заснований ними "новий світовий лад" потребує стабіль-

ності, що дає змогу зберегти провідну роль Сполучених Штатів та їхніх союзників в осяжному майбутньому.

Характерно, що у зміні політичної карти сучасного світу панують дві тенденції: до зменшення реального суверенітету держав, пов'язана з глобалізацією, й до зростання сепаратизму.

Отже, з одного боку, тенденції до самовизначення в ХХІ ст. стануть пріоритетними: етнічні громади прагнуть створювати державні утворення з урахуванням їхнього історичного досвіду. З іншого боку, такі регіональні угруповання, як Європейський Союз, посилюють економічну й технологічну взаємозалежність держав, кидають виклик сталим поняттям державного суверенітету та прагнуть сформувати єдиний економічний, політичний і культурний простір. Отже, посилення тенденції до геополітичного дроблення світу, природно, поєднуватиметься з протилежними процесами — інтеграційними [2].

Стабільність світової системи залежить не лише від потенціалу країн-лідерів у сфері політики, економіки та військового стану, а й від єдиної для всіх держав моральної ідеології, єдиних правил взаємодії, закріплених у міжнародному праві, єдиному ефективному управлінні.

У сучасному різноманітному світі, що перейшов у добу глобалізації, центральне місце в регулюванні світових процесів посідають міжнародні відносини. Конфліктність стала однією з рис сучасної взаємодії між країнами, заснованої на соціально-економічних, культурних і політичних розбіжностях. Ареною цього протиборства є весь світ, сфери громадського життя: економіка, політика, ідеологія, культура. В умовах глобалізації конфлікти становлять суттєву загрозу світовій спільноті через можливість розширення й небезпеку виникнення глобальних екологічних і військових катастроф, високу ймовірність масових міграцій населення, здатних дестабілізувати ситуацію в суміжних державах.

Ані ООН, ані інші міжнародні (міжурядові й неурядові) організації, окремі держави не можуть похвалитися значними успіхами в запобіганні конфліктам та їх урегулюванні. Нерідко миротворчість і зусилля з поширення демократії перетворюються на приховане протиборство певних держав, що прагнуть використовувати кризову ситуацію для завоювання чи посилення геополітичних позицій. Ескалація процесу глобалізації, що набирає обертів, зумовила трансформацію проблеми врегулювання локальних конфліктів у проблему забезпечення міжнародної безпеки. Будь-які конфлікти, у тому числі й міжнародні, часто є головною причиною загибелі людей. Можливо, ХХІ ст. поставить людство перед альтернативою: або воно стане століттям конструктивного розв'язання конфліктів, або буде останнім століттям в історії цивілізації.

1.6. Концепція "Глобальне суспільство"

Поняття "глобальне суспільство" стало звичним у творах і мовах на соціальні теми. Водночас глобальне суспільство розуміють як об'єднання людства в єдине

ціле, подібно до звичайних суспільств (їх часто називають національними державами), з єдиним світовим урядом та іншими установами сучасних країн, тільки більшого розміру. Обґрунтування такого світового соціального монстра (майже 7 млрд осіб, а футурологи прогнозують у майбутньому понад 10 млрд!) охоплює багато чинників. Науковці наводять широкий спектр проблем (демографічні, екологічні, голоду, злочинності, хвороб тощо), котрі нібито можна розв'язати лише спільними зусиллями всіх країн і народів планети. Посилаються на те, що нині формується світова економіка, котра ламає межі національних держав і суттєво впливає на їхню економіку. Наголошують, нарешті, на тому, що світ уже пронизано мережею міжнародних об'єднань, установ і організацій, які згуртували людство в єдине ціле.

У світі не залишилося жодного куточка, де б більш-менш значна людська група існувала ізольовано. Життя людей дедалі більше залежить від подій, що відбуваються далеко від місць їхнього помешкання. Глобалізація охопила засоби масової інформації. Склалася міжнародна система виробництва, розподілу й споживання інформації, завдяки якій розкидане по планеті людство відчуває себе так, ніби живе в одному світовому об'єднанні. Формується єдина світова культура.

На перший погляд, усе начебто правильно, але водночас усі, хто говорять і пишуть на цю тему, за нечисленими винятками, відсовують на задній план або зовсім ігнорують той факт, що ідея "глобального суспільства" є західною, а не загальносвітовою. Ініціатива й зусилля руху до такого об'єднання людства йдуть від Заходу. В основі його лежить не прагнення різних країн і народів планети до об'єднання (воно з'являється вкрай рідко), а намагання певних сил Заходу посісти панівне становище на планеті, організувати людство у власних конкретних інтересах, а не на користь абстрактного суспільства. Світова економіка насамперед є результатом захоплення планети західними транснаціональними компаніями, причому на користь цих компаній, а не населення Землі. Некомерційні міжнародні організації суть організації західні, контрольовані силами Заходу, що їх підтримують і використовують. Світовий інформаційний порядок встановлено країнами Заходу, насамперед США. Фірми й уряд Сполучених Штатів здійснюють контроль глобальної комунікації. Західні масмедіа домінують у світі. Сучасна світова культура — це передусім американізація культури народів планети. Отже, ідея "глобального суспільства" є лише ідеологічно замаскованою установкою західного світу, очолюваного США, на підкорення планети та встановлення світової гегемонії.

Після краху радянського блоку й, власне, Радянського Союзу, Сполучені Штати залишилися єдиною наддержавою з претензією диктувати свій порядок усій планеті. Однак це надскладне завдання. Щоб встановити бажаний світолад, США мають мобілізувати зусилля всього західного світу. Поодинокі це завдання не вирішити. Водночас західні

країни окремо також не в змозі зберегти свої позиції у світі. Вони можуть утриматися на досягнутому рівні лише спільними зусиллями. А США вже посіли місце лідера в їх спільному русі до планетарного панування.

Єдине суспільство можливе, але не як форма мирного співіснування рівноправних країн і народів, а як структуроване соціальне ціле з ієрархією країн і народів. У цій ієрархії неминучі відносини панування й підкорення, лідерства, управління, тобто відносини соціальної, економічної та культурної нерівності. І річ не в певних біологічних причинах і деструктивних расистських ідеях, а в об'єктивних соціальних законах організації великих мас людей.

Йдеться саме про вертикальну структурування, а не лише про поділ людства на регіони. Причому це розуміють не як одну ієрархічну лінію, а як переплетіння багатьох ліній, в якому єдина світова ієрархія виявляється лише як тенденція. І серед цих ліній насамперед слід виокремити поділ людства на західну й незахідну частини, відносини між якими важко назвати братерськими. Про жодні рівність та рівноправність не йдеться, адже західна частина підноситься над незахідною. Значною мірою перша вже панує над другою та має тенденцію до повного світового домінування. Кожна зі згаданих частин має ієрархічну структуру в найрізноманітніших вимірах. Організацію західної частини вже було розглянуто, підсумуємо лише те, що вона має намір робити й робить стосовно решти людства.

У другій половині ХХ ст. відбувся перелом у типі еволюційного процесу: ступінь і масштаби свідомості історичних подій досягли такого рівня, що стихійний еволюційний процес поступився місцем проєктованій і керованій еволюції. Це означає, що цілеспрямований, планований і керований компонент еволюційного процесу став відігравати визначальну роль у конкретній історії людства. При цьому мета не обов'язково шляхетна, вона може бути (і є такою насправді) егоїстичною, мерзотною, підступною. Плани не обов'язково доцільні й розумні, вони можуть бути безглуздими та навіть божевільними. Управління не обов'язково відбувається за розумними правилами і не обов'язково ефективно, воно може бути дилетантським та неефективним. Однак це не впливає на тип еволюції, подібно до того, як погана державність не змінює типу державної влади, а погана економіка — типу господарства.

Принципово важливо, що в західному світі склалася соціальна структура з компонентами, які ставлять цілі еволюційного характеру й глобального масштабу, виробляють плани досягнення цих цілей, мають здатність і засоби управляти величезними масами людей, примушуючи їх до діяльності з реалізації цих планів, розпоряджаються колосальними матеріальними ресурсами, достатніми для того, аби історичні процеси, котрі раніше були стихійними, зробити свідомими.

Ініціатива еволюції нового типу виходить з тієї надбудовної частини західної надцивілізації, про яку

йшлося вище. Вона є найвищим органом управління еволюційним процесом, а також надвладою над глобальним суспільством, що утворюється. Саме вона керує людством у наш час, а не купка багатіїв, охоплюючи, звісно, й грошовий механізм західного світу як засіб управління й Заходом зокрема, й людством загалом. Проте для управління лише Заходом, де живе майже мільярд населення, цього замало. А для утримання під контролем понад 7 млрд решти людства й поготів. Потрібні потужні збройні сили, політичний апарат, секретні служби, засоби масової інформації. Потрібно мати можливість розпоряджатися ресурсами "національних держав" Заходу, примушуючи до цього систему влади інших країн та органи їхнього управління.

У цьому аспекті всі західні країни, охоплюючи США, є ареною діяльності цього глобального монстра, верхівка якого — в Америці. Остання є головною резиденцією "світового уряду", постачальником світових поліцейських сил, місцем розташування "штабів" для управління різними важелями світової влади, кузницею командних, каральних та ідеологічних кадрів і виконавців волі господарів планети. Однак підрозділи цього уряду є у всіх частинах західного світу та решті країн світу, який вже перебуває в зоні його впливу й контролю.

1.7. Як вплинув англосакський контроль на Україну?

Академік В. Дергачов щодо цієї проблеми зауважує: "Вечори на хуторі поблизу Європи особливо дорого обійшлися Україні, а також Молдові та Грузії — утрачено цілісність держав, економічна деградація, міграція трудових ресурсів (гастарбайтерів) у Росію і на Захід.

На Україні понад 200 зареєстрованих партій, більшість з яких — ситуаційний "збірний вінегрет", що швидко прокисає. Нескінченні заклики — виберете мене (нас) і життя стане краще й веселіше, але куди краще, якщо Україна виявилася на маргінесі економічного зростання й застрягла на рівні 1990 року. Тому зрозуміла логіка національної "еліти в законі" забути радянську епоху як страхітливий сон, забути епоху творців економічної потужності.

За даними Всесвітнього банку, список країн світу зі зростання ВВП (ПКС) від 1990 до 2018 року у відсотках замикають Грузія (71%) і Україна (11%). Євросоюз приростив цей показник на 217%, тобто подвоїв. Після Майдану та Революції гідності найбільших успіхів з руйнування радянської матеріальної

спадщини досягли патріоти-мародери та патріоти-маріонетки України, об'єднані олігархами в численні організовані партійні угруповання (ОПГ). Ця самостійна "еліта в законі" перетворила колишню благодатну радянську республіку на гуляйполе та блискуче розграбувала країну, встановивши світовий антирекорд деградації самостійної держави.

Минулі, по суті, протестні президентські та парламентські вибори в Україні, довели, що народ розумніший за політиків, які успішно відкинули країну на світову периферію, допустили втрату територій і виявилися нездатними зупинити війну. Висхідне до влади нове організоване партійне угруповання "Слуга народу" так нестримно розширювало ряди, що можливо в найближчому майбутньому народ дізнається, що він придбав — "синицю в руках" чи "кота в мішку". Поки заяви гаранта Конституції суперечливі й немає розуміння, як країна вибиратиметься з досягнутого націоналістичного болота" [10].

Висновки. Західні країни сформувалися історично в "національні держави" як соціальні об'єднання вищого рівня суспільної організації порівняно з іншими країнами, як свого роду "надбудова" над рештою людства. Вони розвинули сили й здатність домінувати над іншими народами та підкорювати їх. А історичний збіг обставин дав їм змогу використовувати ці переваги у власних інтересах. Вплив цього явища на долі людства був і залишається суперечливим. Воно було потужним джерелом прогресу і не менш потужним джерелом нещастя. Воно стало причиною незліченних кровопролитних воєн, як-от дві світові, а також причиною загибелі багатьох народів і цивілізацій. Воно не тільки не зникло з часом, а лише посилювалося, прийнявши нові форми й масштаби. Тепер західні країни підкорюють планету не поодиночці, а сумісно. Вони прагнуть охопити все людство та організувати його так, щоб утримати світове гегемонію навіки та експлуатувати планету у своїх інтересах.

Прагнення західних країн до захоплення світу — це не тільки деструктивний намір певних кіл цих країн, "імперіалістів", його зумовлено об'єктивними законами соціального буття. Увесь хід історичного розвитку спонукає Захід до того, щоб встановити світолад, котрий відповідає його інтересам. І Захід не лише має нагоду та сили для реалізації цього епохального завдання, а й не в змозі вже відхилитися від обраного курсу.

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Мозкові центри країн світу / М. Сенченко, О. Сенченко, В. Гастинщиков. — Київ : Персонал, 2016. — 277 с.
2. Михайлов В. Внешняя политика Российской Федерации на рубеже второго и третьего тысячелетий / Под общ. ред. В. А. Михайлова ; отв. ред. Л. О. Терновая, С. В. Фокин // Геополитика. — Москва : РАГС, 2007. — 162 с.
3. Российско-китайская совместная декларация о многополярном мире и формировании нового международного порядка. — Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/1902155>. — Загл. с экрана.
4. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / А. Этциони. — Москва : Ладомир, 2004.
5. Филимонов Г. Культурно-информационные механизмы внешней политики США. Истоки и новая реальность : монография / Г. Ю. Филимонов. — Москва : РУДН, 2012. — 408 с.
6. Расторгуев С. Информационная война / С. Расторгуев. — Москва : Радио и связь, 1998. — 415 с.

7. Danilović V. When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers / Vesna Danilović. — The University of Michigan Press, 2002.
8. Von Ranke L. Die großen Mächte. Politisches Gespräch (mit einem Nachwort von Theodor Schieder) / L. Von Ranke — Göttingen, 1963. — P. 219.
9. Шаглеина Т. Великие державы и региональные подсистемы / Т. Шаглеина // Международные отношения. — Том 9, № 2 (26). — Май—август 2011.
10. Дергачев В. Богатая и бедная Европа. Заключительный сезон евроинтеграции / В. Дергачев. — Режим доступа: http://dergachev.ru/geop_events/280719-01.html#.YOqX-hszbX4. — Загл. с экрана.

Mykola Senchenko

Paradigms of US global strategy — concepts globalization and global instability

The article considers the concepts of globalization and global instability, developed by think tanks in the United States and Great Britain. The encroachments of the Americans and the British on their own uniqueness have a long history. They began with the views of the first settlers — the Puritans, who arrived on the American continent in the seventeenth century, hoping to carry out the biblical commandment "a hill on a hill" where all the inhabitants are equal and free. Hence the substantiation of the concept of expansion of the principles of freedom and democracy as a manifestation of the logic of Divine Providence. It is one step from this thought to the idea of what determined America to reform the world and lead it.

Already in the middle of the XIX century american ideologues argued that in the near future the United States would become a center around which all nations would unite into a single nation, that the United States, like the Sun, would have "a glorious influence on European countries and then on Asian empires".

Keywords: globalization; global instability; unipolar world; multipolar world; "brain centers"; soft power; American exclusivity

References

1. Senchenko M., Senchenko O. and Gastinshikov V. (2016). *Mozkovi centri krayin svitu*. Kyiv: Personal.
2. Mihajlov V. (2007). Vneshnyaya politika Rossijskoj Federacii na rubezhe vtorogo i tretogo tysyacheletij. *Geopolitika*. Moskva: RAGS.
3. Rossijsko-kitajskaya sovmestnaya deklaraciya o mnogopolyarnom mire i formirovanii novogo mezhdunarodnogo poryadka. (1997). [Online], available at: <https://docs.cntd.ru/document/1902155>.
4. Etcioni A. (2004). *Ot imperii k soobshestvu: novyj podhod k mezhdunarodnym otnosheniyam*. Moskva: Ladomir.
5. Filimonov G. (2012). *Kulturno-informacionnye mehanizmy vneshnej politiki SShA. Istoki i novaya realnost : monografiya*. Moskva: RUDN.
6. Rastorguev S. (1998). *Informacionnaya vojna*. Moskva: Radio i svyaz.
7. Danilovic V. (2002). *When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers*. The University of Michigan Press.
8. Von Ranke L. (1963). *Die groben Mächte. Politisches Gespräch (mit einem Nachwort von Theodor Schieder)*. Göttingen.
9. Shakleina T. (2011). Velikie derzhavy i regionalnye podsistemy. *Mezhdunarodnye otnosheniya*, tom 9, № 2 (26), maj—avgust.
10. Dergachov V. (2020). *Bagataya i bednaya Evropa. Zaklyuchitelnyj sezon evrointegraciyi*. [Online], available at: http://dergachev.ru/geop_events/280719-01.html#.YOqX-hszbX4.

Надійшла до редакції 10 червня 2021 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 015(477)''2020'':[050.48.Літопис_книг:001.815]](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).11-17

Лідія Очерет яна,

*ст арший науковий співробіт ник відділу наукової підгот овки
держ авних бібліографічних покаж чиків Книж кової палат и України,
e-mail: litopys@ukrbook.net*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5894-2955>

Книги України у дзеркалі держ авної бібліографії (за мат еріалами бази даних держ авної бібліографії "Літ опис книг" за 2020 р.)

У ст ат т і дослідж ено т емат ичний розподіл видань у базі даних держ авної бібліографії "Літ опис книг" за 2020 р., що міст ит ь 17 709 бібліографічних записів відповідно до класів УДК.

Здійснено порівняльний аналіз кількост і видань за розділами УДК для визначення т емат ичної спрямованост і книговидання в Україні у 2020 р. відповідно до галузей наук. За результ ат ами аналізу виявлено, що найбільша кількіст ь записів належ ит ь до класів 0, 3, 6 та 8 — 13 949 назв, або 79% загальної кількост і видань 2020 р. Це худож ні й літ ерат урознавчі т вори та книги з пит ань освіт и, юриспруденції, економіки, медицини, науки. Решт а класів разом налічуєт ь менш як половину всіх записів бази даних — 3760 записів, або 21%.

Ключові слова: база даних; бібліографічна інформація; бібліомет ричний аналіз; дослідж ення; книги; брошури; неперіодичні видання

Постановка проблеми. Система бібліографічної інформації Книжкової палати України всебічно охоплює різні види вітчизняної друкованої продукції та слугує ґрунтовною базою для створення й видання державних бібліографічних покажчиків. Найважливішим елементом системи державної поточної бібліо-

графії є "Літопис книг" — перший орган державної бібліографії України, випуск якого було розпочато 1924 р. Джерелом формування "Літопису" є обов'язкові примірники (ОП) книжкових видань, що надходять у Книжкову палату України відповідно до Закону України "Про обов'язковий примірник документів" від 09.04.1999 № 595-XIV [7]. Показчик містить вичерпну бібліографічну інформацію про видані в Україні книги та брошури з усіх галузей знань: наукові, науково-популярні, навчальні, довідкові, релігійні, офіційні, суспільно-політичні, виробничо-практичні, літературно-художні й популярні, видання для дітей та юнацтва тощо.

Сучасні тенденції розвитку книговидавничої галузі, науки та культури зумовлюють потребу бібліометричного аналізу бази даних (БД) державної бібліографії книжкових видань "Літопис книг".

Мета дослідження: вивчення тематичної спрямованості книговидавництва в Україні на основі аналізу кількості записів у базі даних "Літопис книг" за 2020 р. за класами та розділами УДК.

Методи дослідження: бібліометричний аналіз.

Об'єкт дослідження: база даних "Літопис книг" за 2020 рік.

Виклад основного матеріалу дослідження. До БД "Літопис книг" за 2020 р. увійшло 17 709 бібліографічних записів. У пропонованій статті проаналізовано розподіл записів за галузями знань відповідно до класів системи Універсальної десятикової класифікації (УДК) (діагр. 1, 2) і табл. 1—10 [1—6; 8; 15].

На діагр. 1 наведено тематичний розподіл бібліографічних записів на книги та брошури за класами УДК у відсотках від загальної кількості записів:

0 Загальний клас — 1818 записів, або 10,27%;

1 Філософія. Психологія — 696 записів, або 3,93%;

2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 430 записів, або 2,43%;

3 Суспільні науки — 3948 записів, або 22,29%, — за кількісним розподілом посідає друге місце;

5 Мат ема т и ка т а природничі науки — 1070 записів, або 6,04%;

6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 1730 записів, або 9,77%, — на третьому місці;

7 Мист ецт во. Декорат ивно-прикладне мист ецт во. Ігри. Спорт — 441 запис, або 2,49%;

8 Мова. Мовознавст во. Лінгвіст ика. Літ ерат ура — 6453 записи, або 36,44% — на першому місці за кількістю опрацьованих видань;

9 Географія. Біографії. Іст орія — 1123 записи, або 6,34%.

Діагр. 1. Розподіл книг т а брошур за класами УДК

У табл. 1—10 відображено результати бібліометричного аналізу бібліографічної інформації щодо книг та брошур у межах класів УДК (кількісний і відсотковий розподіл відповідно до загальної кількості записів у класі).

До класу 0 Загальний клас увійшли записи на книги та брошури з питань науково-технічної інформації, бібліографії й бібліотечної справи, журналістики тощо. Поміж них найбільшу частину становлять видання розділів 087.5 Публікації для молоді — 821 запис, або 45,16%, 00 Прологомена. Загальні питання науки т а культ ури — 819 назв, або 45,05%, та 01 Бібліографія і бібліографічні показники. Кат алоги — 108 записів, або 5,94%. Найменшу кількість записів містять розділи 08 Видання змішаного зміст у. Збірники — 2 записи, або 0,11%, 050 Серійні видання. Періодика та 09 Рукописи. Раритети і рідкісні книги — по 3 записи, або 0,17% (табл. 1) [9].

Таблиця 1

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 0 Загальний клас

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
00 Прологомена. Загальні питання науки та культури	819	45,05
01 Бібліографія і бібліографічні показники. Каталоги	108	5,94
02 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство	12	0,64
030 Довідкові видання загального типу	7	0,39
050 Серійні видання. Періодика	3	0,17
06 Організації загального типу	30	1,65
07 Медіа. Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова комунікація. Дослідження засобів масової інформації та комунікації	13	0,72
08 Видання змішаного змісту. Збірники	2	0,11
087.5 Публікації для молоді	821	45,16
09 Рукописи. Раритети і рідкісні книги	3	0,17
Усього	1 818	100

Результати аналізу тематичного розподілу публікацій розділу 00 Загальні питання науки та культури відображено в табл. 2. Лідирують видання підрозділів 005 Управління. Менеджмент — 336 записів, або 41,03%, другу позицію посідає підрозділ 004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютерної ера. Оброблення даних — 305 записів, або 36,90%, третю — підрозділ 001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці — 139 записів, або 16,97%. Найменшу кількість записів зафіксовано в підрозділах 007 Діяль-

ність і організація. Загальна теорія комунікацій і управління (кібернетика) — 2 записи, або 0,40%, 002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство — 1 запис, або 0,30%.

У класі 1 Філософія. Психологія переважають видання з психології — 476 записів, або 68,39%, та філософських наук — 171 запис, або 24,57%. Найменшу кількість записів зареєстровано в розділі 17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія — 18 записів, або 2,59% (табл. 3).

Таблиця 2

Розподіл книг та брошур за підрозділами УДК розділу 00 Загальні питання науки та культури

Назва підрозділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці	139	16,97
002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство	1	0,30
003 Системи письма і писемності	8	0,98
004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних	305	36,90
005 Управління. Менеджмент	336	41,03
006 Стандартизація та стандарти	9	1,10
007 Діяльність і організація. Загальна теорія комунікацій і управління (кібернетика)	2	0,40
008 Цивілізація. Культура. Прогрес	19	2,32
Усього	819	100

Таблиця 3

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 1 Філософія. Психологія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
1/14 Філософія	171	24,57
159.9 Психологія	476	68,39
16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки	31	4,45
17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія	18	2,59
Усього	696	100

У класі 2 Релігія. Теологія (богослов'я) згруповано 430 записів, із них найбільша частка припадає на видання, присвячені християнству, — 357 назв, або 83,02%, а найменша — на літературу з питань релігій, що виникли на Далекому Сході, — 1 запис, або 0,20% (табл. 4).

Клас 3 Суспільні науки є одним із найбільших за обсягом — 3948 записів. Значну частину складають книги та брошури з питань освіти, навчання та

виховання — 1613 записів, або 41,23%, права — 877 записів, або 22,21%, та економіки — 689 записів, або 17,45% (табл. 5).

У класі 5 Математика та природничі науки домінують видання з питань математики — 414 записів, або 37,23%; провідні позиції також посідають видання з біологічних наук — 188 записів, або 17,57%, хімії — 130 записів, або 12,15%, та фізики — 113 записів, або 10,56% (табл. 6) [10].

Таблиця 3

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 2 Релігія. Теологія (богослов'я)

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
2 Релігія. Теологія (богослов'я)	6	1,40
22 Релігії, які виникли на Далекому Сході	1	0,20
23 Релігії, які виникли на Індійському субконтиненті. Індійська релігія в широкому розумінні	14	4,17
24 Буддизм	5	1,16
26 Іудаїзм	2	0,47
27 Християнство	357	83,02
28 Іслам	22	4,46
29 Сучасні духовні рухи	23	5,12
Усього	430	100

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 3 Суспільні науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
30 Теорія, методологія та методи суспільних наук. Соціографія	45	1,14
31 Демографія. Соціологія. Статистика	178	4,51
32 Політика	172	4,36
33 Економіка. Економічні науки	689	17,45
34 Право. Юриспруденція	877	22,21
35 Державне адміністративне управління. Військова справа	216	5,47
36 Забезпечення духовних і матеріальних життєвих потреб	35	0,89
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	1 613	41,23
39 Етнографія. Звичаї. Традиції. Спосіб життя. Фольклор	123	2,74
Усього	3 948	100

Таблиця 6

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 5 Математика та природничі науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
5 Математика. Природничі науки	1	0,20
502/504 Наука про навколишнє середовище. Енвіронментологія. Екологія	76	7,10
51 Математика	414	37,23
52 Астрономія. Астрофізика. Космічні дослідження. Геодезія	47	6,02
53 Фізика	113	10,56
54 Хімія. Кристалографія. Мінералогія	130	12,15
55 Геологія. Науки про Землю	46	4,30
56 Палеонтологія	4	0,10
57 Біологічні науки загалом	188	17,57
58 Ботаніка	31	2,90
59 Зоологія	20	1,87
Усього	1 070	100

У класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* зібрано записи на книги та брошури з питань технології різних галузей промисловості, роботи транспорту, сільського господарства, медицини, а також на видання з практичного використання загальних законів фізики, хімії, біології для отримання необхідних для життя людини матеріалів і продуктів, використання

природних багатств тощо. За кількістю записів переважають видання з питань медицини та охорони здоров'я — 610 записів, або 35,26%, інженерної справи та техніки — 352 записи, або 20,35%, сільського господарства — 287 записів, або 16,59%. Найменша кількість назв припадає на видання з питань біотехнології — 8 записів, або 0,46% (табл. 7) [11—13].

Таблиця 7

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
60 Біотехнологія	8	0,46
61 Медичні науки	610	35,26
62 Інженерна справа. Техніка загалом	352	20,35
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство	287	16,59
64 Домоведення. Домашнє господарство. Комунальне господарство. Служба побуту	111	6,42
65 Організація та управління підприємствами зв'язку, транспорту, торгівлі, поліграфії. Бухгалтерська справа, рахівництво. Зв'язок з громадськістю	207	11,97
66 Хімічна технологія. Хімічна промисловість і споріднені галузі	76	4,39
67/68 Різні галузі промисловості та ремесла. Легка промисловість загалом	63	3,64
69 Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи	16	0,92
Усього	1 730	100

У класі 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* згруповано книги та брошури з питань архітектури, образотворчого мистецтва, музики, спорту тощо. Найбільшим за обсягом є розділ 79 *Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт* — 159 записів, або 39,59%, на другій сходинці — розділ 73/76 *Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво* — 85 записів, або 17,62%, а найменшу кількість назв зареєстровано у розділі 77 *Фотографія, техніка кінематографії* — 4 записи, або 0,02% (табл. 8) [14].

За результатами порівняльного аналізу виявлено, що найбільшу кількість записів на книги та брошури зафіксовано у класі 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Літ ерат ура* — 6453. Переважають бібліогра-

фічні записи на книги та брошури розділів 82 *Літ ерат ура. Літ ерат урознавство* — 5432 записи, або 84,18%, та 81 *Лінгвістика. Мовознавство. Мови* — 964 записи, або 14,94%. Видання із загальних питань лінгвістики та літератури становлять незначну кількість — 57 записів, або 0,88% (табл. 9).

Книги та брошури з питань археології, географічних, історичних наук тощо систематизовано у класі 9 *Географія. Біографії. Історія*. Він налічує 1123 бібліографічні записи, серед яких найбільша кількість припадає на видання з історії — 696 записів, або 62,72%. Видань із краєзнавства — 183 записи, або 15,55%, із питань географії, географічних досліджень Землі та окремих країн — 89 записів, або 7,93% (табл. 10).

Таблиця 8

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
7.01/.09 Теорія та філософія мистецтва, методи, періоди, стилі, способи представлення зображення	75	16,01
71 Планування у межах адміністративно-територіальних одиниць.	27	6,12
72 Архітектура	23	5,22
73/76 Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво	85	17,62
77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси	4	0,02
78 Музика. Музичні інструменти	68	15,42
79 Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт	159	39,59
Усього	441	100

Таблиця 9

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література.

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
80 Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія	57	0,88
81 Лінгвістика. Мовознавство. Мови	964	14,94
82 Література. Літературознавство	5 432	84,18
Усього	6 453	100

Таблиця 10

Розподіл книг та брошур за розділами УДК класу 9 Географія. Біографії. Історія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
902/904 Археологія. Передісторія. Артефакти. Археологічні пам'ятки	22	1,96
908 Краєзнавство	183	15,55
91 Географія. Географічні дослідження Землі та окремих країн	89	7,93
92 Біографічні дослідження. Генеалогія. Геральдика (гербознавство).	73	6,50
Прапори, стяги	60	5,34
930 Історична наука. Історіографія	60	5,34
94 Історія загалом	696	62,72
Усього	1 123	100

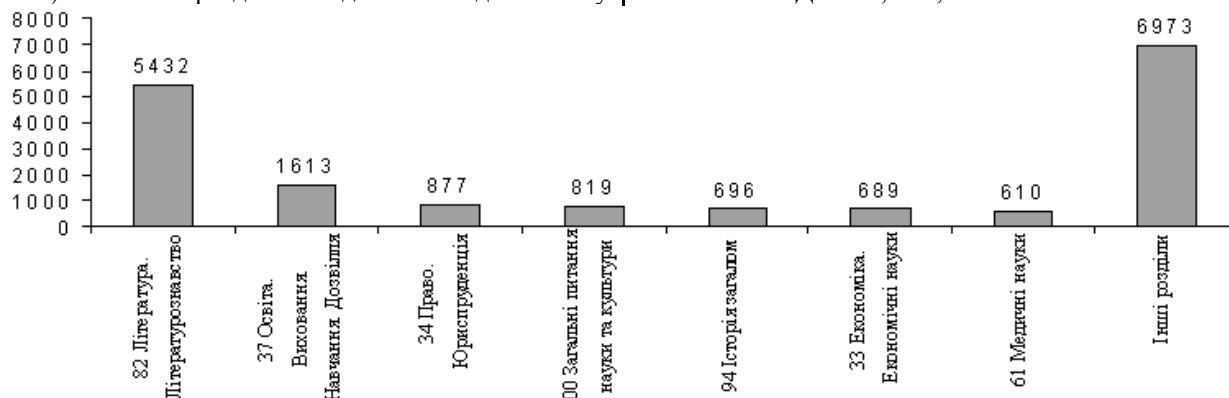
На діагр. 2 наведено розподіл книг та брошур за розділами, що є результатом бібліометричного аналізу кількісних показників видань, опрацьованих у БД "Літопис книг" за 2020 р.

Найбільшу кількість книг та брошур зафіксовано в розділі 82 *Літ ерат ура. Літ ерат урознавство* (5432 за-

писи, або 31,86% загальної кількості). Друга позиція належить розділу 37 *Освіт а. Виховання. Навчання. Дозвілля* (1613 записів, або 8,89%), третя — розділу 34 *Право. Юриспруденція* (877 записів, або 5,24%), четверта — розділу 00 *Загальні питання науки та культури* (819 записів, або 4,23%), п'ята — розділу 94 *Історія*

загалом (696 записів, або 4,02 %), шоста — розділу *33 Економіка. Економічні науки* (689 записів, або 3,44%), сьома — розділу *61 Медичні науки* (610 записів, або 3,36%). Зазначені розділи складають понад половину

всіх записів у БД "Літопис книг", що у відсотковому відношенні становить 61,27%, або 10 736 записів. Решта розділів сукупно налічують менш як половину всіх записів БД — 38,73%, або 6973 записи.

Діагр. 2. Кількісний розподіл книг та брошур за розділами

Висновки. За результатами аналізу державної бібліографічної бази даних книжкових видань "Літопис книг" за 2020 р. із застосуванням методу бібліометричного аналізу виявлено, що найбільше записів зафіксовано у класах *0, 3, 6 та 8* — 13 949, або 79% загальної кількості видань (художні й літературознавчі твори та книги з питань освіти, юриспруденції, економіки, медицини, науки). Решта класів разом налічують менше як половину всіх записів бази даних — 3760 записів, або 21%. Докладніший розподіл книг і брошур у зазначених класах і розділах УДК такий:

1) понад третину всіх записів БД складають видання класу *8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література* — 6453 записи, або 35,52% (художні та літературознавчі твори);

2) у класі *3 Суспільні науки* (3948 записів, або 22,45%) значний сегмент охоплюють видання роз-

ділів: *37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля* — 1613 записів, або 41,23%, *34 Право. Юриспруденція* — 877 записів, або 22,21%, *33 Економіка. Економічні науки* — 689 записів, або 17,45%;

3) у класі *6 Прикладні науки. Медицина. Техніка* зафіксовано 1730 записів, або 10,12%; розподіл за найбільшими розділами такий: *61 Медичні науки* — 610 записів, або 35,26%, *62 Інженерна справа. Техніка загалом* — 352 записи, або 20,35%, *63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полівання. Мисливство. Рибне господарство* — 287 записів, або 16,59%;

4) у класі *0 Загальний клас* зареєстровано 1818 записів, або 10,27%; найбільшу частку становлять видання розділу *087.5 Публікації для молоді* — 821 запис, або 45,16%.

Список використаної літератури

1. *Бібліографічний запис*. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1—2003, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. — Чинний від 2007—07—01. — Київ : Держспоживстандарт України, 2007. — 47 с. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
2. *Бібліографічний запис*. Заголовки. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80—2000, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.80:2007. — [Чинний від 2008—04—01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — III, III, 7 с., вкл. обкл. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
3. *Бібліографічний запис*. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11—2004, MOD) : ДСТУ ГОСТ 7093:2009. — [Чинний від 2009—10—19]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — 82 с., вкл. обкл. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
4. *Видання*. Основні види. Терміни та визначення понять : ДСТУ 3017:2015. — [На заміну ДСТУ 3017—95 ; чинний від 2016—07—01]. — Київ : УкрНДНЦ, 2016. — IV, 38 с.
5. *Використання* Універсальної десятикової класифікації при формуванні структури бібліографічних покажчиків : інструкція / [уклад.: О. М. Устіннікова, О. В. Ключніченко, М. Й. Ахвердова]. — Вид. 2-ге, випр. та допов. — Київ : Кн. палата України, 2019. — с. 43.
6. *Підготовка та редагування* бібліографічних посібників у виданнях : метод. рек. / [уклад.: П. М. Сенько, О. М. Устіннікова] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — Вид. 2-ге, без змін. — Київ : Кн. Палата України, 2017. — 66, [1] с. : табл.
7. *Про обов'язковий примірник документів* : закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22/23. — Ст. 199.
8. *Складання* бібліографічного запису на книги та брошури для каталогів і картотек : метод. рек. / [уклад.: Л. В. Вербицька, О. М. Устіннікова] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., випр. — Київ : Кн. палата України, 2017. — 63 с.
9. *Універсальна* десятикова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 0/3 Загальний клас. Філософія. Психологія. Релігія. Суспільні науки / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., випр. і допов. — Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. — 383 с.

10. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 5 Математика та природничі науки. 60 Біотехнологія. 61 Медичні науки / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. — 419 с.
11. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 62 Машинобудування. Техніка в цілому / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. — 303 с.
12. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 63/65 Сільське, лісове, рибне та мисливське господарство. Комунально-побутове господарство. Організація виробництва, торгівлі, транспорту, зв'язку, поліграфії. Бухгалтерія. Реклама : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2011. — 151 с.
13. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 66/69 Хімічна технологія. Хімічна промисловість. Різні галузі промисловості та ремесла. Будівельна промисловість : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2012. — 263 с.
14. *Універсальна* десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 7/9 Мистецтво. Ігри. Спорт. Мовознавство. Художня література. Літературознавство. Географія. Історія : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. Палата України ім. Івана Федорова". — 2-ге вид., виправл. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2011. — 147 с.
15. *Універсальна* десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування (ГОСТ 7.90—2007, MOD) : ДСТУ 6096:2009. — [Чинний від 2009—07—01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2009. — III, III, 21, [1] с. — (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

Lydia Ocheretiana

***Books of Ukraine in the mirror of the state bibliography
(according to materials of database of the state bibliography "Book Chronicle" 2020)***

The article examines the thematic distribution of publications in the database of the state bibliography "Chronicle of Books" for 2020, which contains 17 709 bibliographic records according to the classes of UDC.

A comparative analysis of the number of publications by sections of the UDC to determine the thematic focus of book publishing in Ukraine in 2020 in accordance with the branches of science. The analysis revealed that the largest number of records belongs to classes 0, 3, 6 and 8 — 13 949 titles, or 79% of the total number of publications in 2020. These are works of art and literature and books on education, law, economics, medicine, science. The remaining sections together account for less than half of all database records — 3760 records, or 21%.

Keywords: *database; bibliographic information; bibliometric analysis; research; books; brochures; non-periodicals*

References

1. *Bibliografichnij zapis. Bibliografichnij opis. Zagalni vimogi ta pravila skladannya (GOST 7.1—2003, IDT) : DSTU GOST 7.1:2006.* (2007). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
2. *Bibliografichnij zapis. Zagolovok. Zagalni vimogi ta pravila skladannya (GOST 7.80—2000, IDT) : DSTU GOST 7.80:2007.* (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
3. *Bibliografichnij zapis. Skorochennya sliv i slovospoluk, podanih inozemnimi yevropejskimi movami (GOST 7.11—2004, MOD) : DSTU GOST 7093:2009.* (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.
4. *Vidannya. Osnovni vidi. Termini ta viznachennya ponyat : DSTU 3017:2015.* (2016). Kyiv: UkrNDNC.
5. Ustinnikova O. M., Klyushnichenko O. V. and M. J. Ahverdova. [uklad.]. (2019). *Vikorisannya Universalnoyi desyatkovoyi klasifikatsiyi pri formuvanni strukturi bibliografichnih pokazhchikiv : instrukciya.* Vid. 2-ge, vipr. ta dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
6. Senko P. M. and O. M. Ustinnikova [uklad.]. (2017). *Pidgotovka ta redaguvannya bibliografichnih posibnikiv u vidannyah : metod. rek.* Vid. 2-ge, bez zmin. Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
7. Pro obov'yazkovij primirnik dokumentiv : zakon Ukrayini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini*, 22/23, st. 199.
8. Verbicka L. V. and O. M. Ustinnikova [uklad.]. (2017). *Skladannya bibliografichnogo zapisu na knigi ta broshuri dlya katalogiv i kartotek : metod. rek.* 2-ge vid., vipr. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
9. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikatsiya (UDK) : Osnovna tablicya. 0/3 Zagalnij klas. Filosofiya. Psihologiya. Religiya. Suspilni nauki.* 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini im. Ivana Fedorova.
10. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikatsiya (UDK) : Osnovna tablicya. 5 Matematika ta prirodnicni nauki. 60 Biotehnologiya. 61 Medichni nauki.* 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini im. Ivana Fedorova.
11. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikatsiya (UDK) : Osnovna tablicya. 62 Mashinobuduvannya. Tehnika v cilomu.* 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini im. Ivana Fedorova.
12. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2011). *Universalna desyatkova klasifikatsiya (UDK) : Osnovna tablicya. 63/65 Silske, lisove, ribne ta mislivske gospodarstvo. Komunalno-pobutove gospodarstvo. Organizatsiya virobnictva, torgivli, transportu, zv'yazku, poligrafii. Buhgalteriya. Reklama.* 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
13. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2012). *Universalna desyatkova klasifikatsiya (UDK) : Osnovna tablicya. 66/69 Himichna tehnologiya. Himichna promislovisht. Rizni galuzi promislovishti ta remesla. Budivelna promislovisht.* 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
14. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2011). *Universalna desyatkova klasifikatsiya (UDK) : Osnovna tablicya. 7/9 Mistectvo. Igri. Sport. Movoznavstvo. Hudozhnya literatura. Literaturознавство. Geografiya. Istoriya.* 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukrayini.
15. *Universalna desyatkova klasifikatsiya. Struktura, pravila vedennya ta indeksuvannya (GOST 7.90—2007, MOD) : DSTU 6096:2009.* (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukrayini.

Надійшла до редакції 14 червня 2021 року

УДК 655.4/5(430)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).18-26

Михайло Онищук,
кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу моніторингу
засобів масової інформації Книжкової палати України,
e-mail: zmi@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

Книгоіндустрія в Німеччині

У статті проаналізовано процеси книговидання та книгорозповсюдження в Німеччині в "доковідний" період, висвітлено окремі особливості й тенденції розвитку німецької індустрії книги. Проведено аналіз географії розміщення великих видавничих центрів, розглянуто діяльність німецьких видавництв, що мають власну історію, традиції, сегмент ринку, відповідну галузь знань і, нарешті, — філософію.

Досліджено експортні ринки німецьких книг, проблеми розповсюдження видань за кордоном. Висвітлено сегменти знань: професійної, юридичної, художньої та інших видів літератури, що знаходять свого читача на ринку.

З'ясовано роль і місце електронного книговидання в загальній системі індустрії книги, а також секторів електронної та аудіокниги.

Висвітлено особливості книгорозповсюдження, обсяги продажу найбільших видавців Німеччини, специфіку діяльності книготорговельних мереж.

Ключові слова: книгоіндустрія; книговидання; книгорозповсюдження; видавництва; пандемія COVID-19; книжковий ринок; електронна книга; аудіокнига; книгарня; німецькомовні країни; видавнича галузь; поліграфія; сегмент ринку; галузь знань; бестселери; читання книг

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 негативно вплинула на всі сфери економічного, суспільно-політичного та соціального життя провідних країн світу, зокрема й на індустрію книги. Останніми роками у видавничій галузі Німеччини також виразна тенденція до зменшення обсягів випуску літератури, появи нових форм і способів книговидання в умовах сучасних викликів цифрової епохи. Актуальність дослідження полягає в потребі виявлення негативного впливу пандемії COVID-19 на книгоіндустрію провідної країни Західної Європи для визначення перспектив розвитку галузі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій із порушеної проблематики свідчить, що вивченню тенденцій розвитку книговидання та книгорозповсюдження присвячено багато наукових пошуків і матеріалів. Дослідження національних видавничих галузей здійснив І. Баренбаум ("Книга та книжкова справа за кордоном"). Р. Вітман у праці "Історія німецької книжкової торгівлі" надав огляд понад п'ятисотлітньої історії написання, виробництва, продажу та читання книг у німецькомовних країнах. Сучасний німецький дослідник Б. Вайденбах зосереджує увагу на наявному стані та перспективах книговидавничої галузі, а також опрацьовує дані різних епох і галузей. Автор пропонованої статті також спирався на статистичні відомості, оприлюднені в низці журнальних статей та енциклопедичних виданнях. Цікаву й актуальну інформацію вміщено на галузевому порталі Pro-Books.ru.

Мета статті — узагальнити основні показники й тенденції розвитку індустрії книги у ФРН у "доковідний" період із метою підготовки даних для порівняння стану та перспектив розвитку галузі в умовах пандемії COVID-19 і викликів цифрової епохи в майбутньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індустрію книги в Німеччині неможливо розглядати окремо від історичного, суспільно-політичного й духовного розвитку держави.

Зі створенням жителем м. Майнца Й. Гутенбергом у середині XV ст. друкарського верстата з'явилася можливість розповсюджувати новини поліграфічним способом. Масове читання, котре набуло популярності в Європі завдяки винаходу друкарства, стимулювало поширення філософської думки й прагнення до світської освіти (гуманізм), що стало загрозувати пануванню духовенства над умами. Гуманізм потрапив до Німеччини з Італії у другій половині XV ст. Найголовнішим діячем просвітницького руху — Йоганну Рейхліну (1455—1522), Еразму Роттердамському (1467—1536) і Ульріху фон Гуттену (1488—1523) — довелося зустріти запеклий опір з боку католицького духовенства та колишніх неподільних володарів науки та релігії. Загальновідомими літературними пам'ятками цього зіткнення стали "Листи темних людей", одним з авторів яких був Ульріх фон Гуттен, і "Похвала глупоті" Еразма Роттердамського. Проти гуманістів виступив Кельнський інквізиційний суд, який звинуватив Рейхліна в поширенні єврейських поглядів у літературі, а інквізиція спробувала затиснути її в лещата цензурних обмежень. Книгодрукування з'явилося в Кельні 1469 р., а від 1475 р. книги стали виходити з цензурними позначками місцевого університету. Першу книгу, що пройшла через кельнську університетську цензуру, було видано 1475 р.

Німеччина — нація бібліофілів. Країна, в якій винайдено друкарський верстат, до сьогодні ставиться до друкованої книги як до об'єкта мистецтва — навіть видання в обкладинці відрізняються відмінною якістю паперу та виконання. Німеччина є однією з перших у світі країн за кількістю книг на душу населення — 5,5 примірника. Комерціалізація книговидавничої галузі пов'язана з посиленням уваги до якості видань.

Одна з істотних відмінностей книгорозповсюдження ФРН від США полягає в тому, що ціну на книги в Німеччині визначає не ритейл, а видавці. Одне

й те саме найменування коштує однаково незалежно від точки продажу, що певною мірою захищає невеликі підприємства від банкрутства. Видавництва також встановлюють ціни на електронні книги й не схильні їх значно знижувати: середня ціна на таке видання становить приблизно 19 євро. Інший економічний фактор стійкості німецького книжкового ринку пов'язаний зі зниженням ПДВ на друковані книги до 7%, тоді як податок на цифровий формат становить стандартні для країни 19%.

Книговидання. У Німеччині, за даними каталогу "Книги у продажу", випуск літератури здійснюють майже 16 тис. видавництв і видавничих організацій, з яких понад 10 тис. — дрібні компанії і лише 200 пропонують понад 500 назв у видавничому каталозі.

Отже, 80% видавництв — це невеликі підприємства, що випускають 10 назв на рік; 100 найбільших видавництв контролюють 82% ринку.

Домінують на ринку універсальні та спеціалізовані видавництва, що мають сучасну поліграфічну базу. Помітними стали процеси концентрації та інтернаціоналізації видавничого ринку, зміна якого призвела до панування видавничих марок (імпринтів) і філіалів потужних світових та національних видавничих концернів.

Від 90-х рр. XX ст. у Німеччині поширилися випадки злиття та об'єднання видавництв, наприклад, американська компанія "Джон Вайлі" придбала "Вайлі-ФХ Ферлаг", "Ферлаг Хемі", "Фюзік-Ферлаг" та "Академі-Ферлаг". Подібні дії були спричинені прагненням "Вайлі" здобути доступ до німецького ринку. Видавничий концерн "Ельзевір" придбав "Прес Пергамон", "Аксель Шпрінгер", а також збільшив вплив за допомогою об'єднання й придбання компаній "Юліус Фрідріх Ліманн", "Дітріх Штайнкопф" і "Бьоркхаузер". Видавнича група "Георг Тіме-Ферлаг" об'єднала видавництва "Енке-Ферлаг" і "Гіппократес-Ферлаг" для посилення своєї позиції у сегменті медичної літератури.

Для німецького видавничого ринку характерна глобалізація галузі, що виявляється у прямій експансії транснаціональних концернів.

Останніми роками серед німецьких книговидавців завершився процес концентрації, внаслідок чого утворилося два транснаціональні мультимедійні концерни — "Бертельсманн" і "Хольцбрінк", що домінують на книжкових ринках багатьох країн світу. Завдяки злиттю відбувається гомогенізація видавничих програм, уніфікація оформлення, змісту й стилю видань, у чому вбачається конкретна мета — створити глобалізовану масову книгу, що продаватиметься в усьому світі [1].

Кількість поліграфічних компаній, в яких працюють понад 500 осіб, 2020 р. зменшилася приблизно на 10% порівняно з попереднім роком. Кількість підприємств з меншим штатом також скоротилася, найнижчий показник — у компаній, де працюють від 50 до 99 осіб (-2,2%) та від 1 до 9 осіб (-3,1%). У 2019 р. поліграфічна промисловість Німеччини генерувала загальний обсяг реалізації майже

10,94 млрд євро. Продажі роками мали тенденцію до зменшення; у 2007 та 2008 рр. було досягнуто позначки у понад 13 млрд євро [2].

Лідери книговидання за останні чотири роки не змінилися — це "Шпрінгер", "Клетт", "Корнельсен". Проте відбулася традиційна для груп "Клетт" і "Корнельсен" боротьба на випередження за друге й третє місце. Основною спеціалізацією видавництв-лідерів є наукова й технічна література. Окремі компанії поліпшили показники й піднялися в рейтингу ситуативно, наприклад, у секторі художньої літератури завдяки продажу бестселерів світового масштабу: видавництво "Карлсен" перемістилося з 55 на 23 місце, надрукувавши романи Дж. Ролінг із серії "Гаррі Поттер"; видавництво "Люббе" опублікувало романи Д. Брауна та піднялося на 19 місце з 27.

Тільки дві видавничі групи — "Бертельсманн" і "Брокгауз" — працюють у формі акціонерних товариств, публікуючи статистичні дані (прибуток, продаж). У решті випадків можна лише здогадатися про обсяг продажів видавців, прибутки та накладі.

Окрім великих видавничих концернів, у Німеччині працює група малих незалежних видавництв, що, орієнтуючись на якість, випускають у світ новаторську, оригінальну літературу. Опікується такими видавництвами. Фондація Курта Вольфа, заснована в листопаді 2000 р. Ідею її створення для підтримки незалежного видавничого середовища (Біржовий союз і незалежні видавці) зніціював міністр культури М. Науманн. Функціонування незалежних видавництв здебільшого базується на самовідданості засновників і відмові від прибутків. Однак, незважаючи на це, за останні 30 років у Німеччині розвинулося розмаїте незалежне видавниче середовище, що доволі відчутно впливає на літературне й культурне життя країни.

Центральними містами книговидання вважають Мюнхен, Штутгарт, Гамбург, Франкфурт-на-Майні. Загалом, характерною особливістю німецького видавничого ринку є територіальна децентралізація, видавничі фірми розташовано у 350 містах.

Для прикладу розглянемо кілька німецьких видавництв, які мають власну історію, традиції, сегмент ринку, відповідну галузь знань і, нарешті, — філософію.

Видавництво Hanser (Мюнхен). У цієї німецької видавничої компанії дивовижна історія: створена 1928 р., вона постійно розвивалася як у галузі спеціальної літератури (машинобудування, зубна техніка), так і у сфері масової літератури (проза, нон-фікшн). 17 лауреатів Нобелівської премії — такою кількістю може похвалитися не кожен видавець. Відділ маркетингу проводить до 2 тис. заходів на рік, при цьому у штаті — 5 співробітників, які працюють у різних містах Німеччини. Для прикладу: у сирійського письменника Рафіка Шамі відбулося 120 авторських читань на рік. Привертає увагу той факт, що виступи авторів видавництва завжди оплачують.

Видавництво Beck (Мюнхен) — одне з найстаріших у Німеччині, 250 років компанія перебуває в руках родини Бекк. Домінує на ринку юридичної літератури, крім того, випускає художні, наукові та

прикладні видання (у галузі історичного нон-фікшн — лідер німецького ринку). Філософія Beck — з'єднати між собою вузьких фахівців (викладачів університетів, наукових співробітників) і широку публіку, при цьому видавництво постійно продукує бестселери.

Видавництво *Piper* (Мюнхен) понад 100 років. У 1904 р. видало повне зібрання творів Ф. Достоєвського. На теперішній час Piper входить до складу холдингу Bonnier Group. За статистикою, наданою маркетингологами видавництва, німецький книжковий ринок від 2009 р. залишається майже незмінним, натомість ринок ігор (+83%) і домашнього відео (+23%) зростає. Ця динаміка обумовлена тим, що в активних користувачів соцмереж не вистачає часу на читання. 82% німців вважають за краще купувати друковані книги. Зазвичай це люди старшого віку, які обирають видання в палітурці. Обсяги продажу книг в обкладинці за кілька років зменшилися на 14%. Електронні книги витісняють покети. Цікаво, що знизився інтерес до белетристики (-3% від 2009 до 2018 рр.). На такий самий відсоток зріс нон-фікшн, а на 5% — дитяча література.

Видавництво *Jaron* (Берлін) засновано 1996 р. Це був дуже цікавий час, оскільки після знесення Берлінського муру та пов'язаного з цією подією духовного піднесення нації відбувався процес активного створення нових видавництв. Jaron — це прізвище видавця, який розпочинав з друкування книг з історії Берліна і продовжив випуском літератури з історії Німеччини загалом, її минулого та сьогодення, до того ж різними мовами. У цьому контексті привертає увагу блискуча серія художніх книг про знаменні події в житті Берліна. В її основі — реальні факти ХХ ст., обіграні різними авторами в жанрі детектива.

Jaron, попри скорочення накладів путівників, розширює асортимент завдяки адресації до різних цільових аудиторій одного й того самого текстового та фотографічного матеріалу. Велику ставку видавництво робить на молодих співробітників, які оперативніше реагують на події берлінського життя. Приклад тому — альбом "Art street in Berlin". Видавництво Jaron розташовано в одній із найкрасивіших будівель Берліна.

Видавництво *Rowohlt* також розміщено в одному з найдивовижніших будинків Гамбурга — Vieber Haus — і працює від 1908 р. Ернст Ровольт створив його для того, щоб допомогти другові видавати книги поезії, але згодом захопився книгодрукуванням. Ідеї Ровольта були інноваційними, зокрема він першим узявся публікувати романи у формі газет; першим випустив rocket-book і зберігає лідерство в цьому форматі досі. Свою філософію видавець втілює у гаслах: "Книги мають бути дешевими", "Книги мають бути демократичними".

Від 1955 р. Rowohlt розширив видавничу програму та став друкувати високого рівня белетристику, нон-фікшн (біографії, довідники, науково-популярну літературу з історії, культури тощо). Від 1958 р. видавництво випускає серію біографій відомих людей усіх часів і народів, обсягом 160 сторінок, у м'якій обкладинці, з великою кількістю ілюстрацій. Загалом

було видано 25 млн примірників, але з появою електронної книги та вікіпедії обсяги продажів серії впали, і її перевели в електронний формат.

Видавництво *Matthes & Seitz Berlin* було засновано 1977 р. у Мюнхені. У 2003 р. компанію придбав Андреас Рьотцер і перевіз її в Берлін. Концепція була такою: все погане залишити в Мюнхені, все хороше перевезти в Берлін.

У 2013 р. Matthes & Seitz Berlin запустило серію "Naturkunden", що відродила перервану в німецькій літературі традицію nature writing. Саме цей напрям нарешті допоміг відкрити видавництву двері в бібліотеки. Книги серії майстерно виконано: красиві палітурки, суперобкладинки, повноколірний друк на якісному папері. Успіх на міжнародному ринку не змусив себе чекати.

Тема природи в європейській літературі виявилася надзвичайно популярною. Причини банальні: страх людства перед зникненням окремих видів тварин, комах, рослин; загроза мінливого клімату; стурбованість соціальними процесами, що змінюють картину світу. Видаються як науково-популярні книги про природу, так і художні.

Автори можуть бути як відомими (нобелівські лауреати), так і невідомими, однак пріоритетними у виборі є не письменники, а теми, що хвилюють світову громадськість. Наприклад, книгу "Втомлені суспільства" Бьонг-Чул Хана (Byung-Chul Han), корейця, який пише німецькою, перекладено 25-ма мовами світу [3].

У 2012 р. у Німеччині було опубліковано більш ніж 82 тис. назв книг. Понад 15 тис. із них — художня література, ще 8225 — книги для дітей та юнацтва, 10 726 — перекладні видання. З великим відривом лідирують переклади з англійської мови (6874 назви). З французької було перекладено майже 1 тис. видань. Інші мови значно відстають. Переклади з японської, італійської, шведської, російської мов обчислюються вже не тисячами, а сотнями. Перекладних книг із російської мови в Німеччині випущено за рік приблизно 200; з української мови — статистики немає.

У 2018 р. на німецькому ринку вийшло друком майже 71,5 тис. назв книг, і цей показник виявився трохи нижчим за середньостатистичні дані 2017 р. У 2007 році кількість нових видань все ще перевищувала 86 тис. назв [4].

До найбільших експортних ринків відносять Австрію та Швейцарію, на частку яких припадає 47% експорту видавничої продукції Німеччини. Наступні за величиною ринки — США та Франція. Значна частина експортованої до Франції продукції — це періодичні видання, художня та розважальна література. Показник експорту з Німеччини до східноєвропейських країн теж високий: лідирують Польща, Чехія, Росія та Угорщина, водночас значний відсоток продукції країна постачає до Білорусі, Словенії, України та Румунії.

Одна з найголовніших проблем німецьких видавців полягає в тому, що майже 70% продукції виходить німецькою мовою, а це звужує ринки збуту за межами країни та насамперед впливає на сегмент навчальної

літератури. Хоча й існує доволі стабільний ринок у німецькомовних країнах (Східна Європа) та Японії, більше майже ніде у світі не купують наукову й академічну літературу німецькою мовою. Проте про перехід до публікацій англійською мовою наразі не йдеться.

Окрім видавництв "Шпрінгер" та "Джон Вайлі", жоден німецький видавець не має ефективної системи розповсюдження друкованої продукції за кордоном. Будь-яка німецька компанія, що видає літературу англійською мовою, ставить себе в залежність від міжнародних партнерів, яким змушена надавати значні знижки.

Традиційними для сектора книговидання є проблеми пошуку нових авторів і тем, нестача достатньої кількості редакторів за тематичними напрямками, що змушує видавців залучати позаштатних співробітників; задля зниження виробничих витрат авторіві рекомендують надавати текст у форматі, придатному для друку. Для запобігання перевитратам активно впроваджують аутсорсинг як інноваційну стратегію оптимізації роботи видавництва (залучення підрядників до виконання окремих процесів із виготовлення книги).

Доволі розвиненим є продаж видавництвами власної продукції. Діє система фіксованих цін на літературу (книгорозповсюдженні не мають права встановлювати ціни, нижчі за визначені видавництвом). Видання, що не мають попиту та не реалізовані впродовж двох років, пропонують за зниженими цінами (категорія нових букіністичних книг).

Відповідно до розподілу ринку 2010 р., видавництва професійної літератури становлять 42% (2008 р. — 43%), універсальні — 40% (38%), навчальної літератури — 18% (19%). Це компанії, що здебільшого працюють на ринку Німеччини, наприклад, видавництва юридичної літератури: "Века-Ферлаг", "Хауфе-Ферлаг", німецьке відділення "Волтерс Клівер-Груп", "Колхаммер", "Карл Хейманс Ферлаг", "Отто Шмідт Ферлаг".

Ринок юридичної літератури вважають суто внутрішнім, оскільки менш як 1% публікацій виходить англійською мовою, і менш як 1% — стосуються питань європейського чи міжнародного права, що робить юридичні видання непридатними для експорту.

Найбільшими літературними видавництвами країни є "Рендом Хаус", "Бонніер Медіа Груп" і група "Хольцбрінк". У секторі шкільного книговидання домінують три видавничі марки — "Клетт", "Вестерманн" і "Корнелсен".

Щодо навчальної літератури, то тільки 3 з 10 найбільших компаній можна назвати класичними видавцями книг цієї тематики. "Ді Гройте" друкує медичні, навчальні та незначну кількість технічних, юридичних видань; "Колхаммер" випускає багато спеціалізованої та юридичної літератури, але також орієнтовано на видання книг із гуманітарних дисциплін.

Різноманітний німецький видавничий ринок дає змогу учасникам одночасно працювати в кількох галузях. Наприклад, видавництво "Тойбнер" спеціалі-

зується на випуску літератури з інформаційних технологій, математики й фізики, а також видає й класичну художню літературу в серії "Тойбнеріана". Значна частина німецьких видавців художньої літератури також мають навчальні відділи, серед них "Зуркамп", "Реклам", "Карл Ханзер", "Піпер".

"Швейцар Сортмент", "Бек" обслуговують широку мережу книгарень у Мюнхені, Кельні, Нюрнбергу, Штутгарті, Франкфурті, Гамбургу та Лейпцигу; їхній товарообіг сягає приблизно 100 млн євро. Видавництво "Отто Шмідт" має спеціалізовані книгарні у Франкфурті, Кельні й Дюссельдорфі.

За даними Біржової спілки німецького книгорозповсюдження, видавництва укладають угоди щодо продажу прав на книги, більшість з яких належать дитячій літературі — 24%, на тлі зниження попиту на художню літературу німецьких авторів (її купують Нідерланди, Італія). Перекладна література становить 7,9% загального випуску (6132 назви).

Німецькомовні книжкові видавництва потерпають від надмірного перевиробництва, щороку друкуючи майже 90 тис. новинок, що призводить до жорсткої конкуренції та штучного старіння нових книг.

У Німеччині впроваджують різноманітні інноваційні технології для поліпшення ситуації на ринку друкованої книги (друк на вимогу, безплатне доставляння видань додому, можливість обрати книгу й придбати її тільки після перегляду).

Нова статистика Біржового союзу німецької книготоргівлі обнадійлива: німці стали більше купувати путівників і популярних довідкових видань, а також, що найприємніше, звернули свої погляди на полиці з художньою літературою.

Згідно з останніми соціологічними опитуваннями, понад третину жителів Німеччини не уявляють життя без книг. Жінки читають більше за чоловіків: 45% німкеней спілкуються з книгою щодня або кілька днів на тиждень. Серед чоловіків таких активістів лише 29%. Якщо взяти жінок і чоловіків разом, то статистика сумна: 24% німців у край рідко беруть у руки книгу або не читають взагалі. Справжні шедеври німецької літератури не часто потрапляють до списку бестселерів, натомість останні стають дедалі популярнішими, особливо класичні твори світової літератури.

Аудіокнига. У Німеччині стрімко зростає популярність аудіокниги. Звукові видання найрізноманітніших жанрів випускають як дрібні видавництва, так і великі концерни. Стартовий наклад становить від 1 до 5 тис. примірників, але це не чітко фіксована цифра, все залежить від популярності автора та інших чинників. Наприклад, загальний реалізований наклад п'яти томів книги про Гаррі Поттера в аудіоформі, випущений спеціалізованим мюнхенським видавництвом "Хьорферлаг", становив 2 млн примірників. Компанія є беззаперечним лідером на книжковому ринку Німеччини з випуску аудіокниг, до репертуару яких, зокрема, входять твори класиків світової та німецької літератури, аудіовистава "Володар перснів" тощо.

Отже, сектор аудіокниг переживає розквіт і нині налічує понад 20 тис. назв різних жанрів. Тексти на-

читують автори чи відомі актори, що підвищує інтерес споживачів. Позитивною є динаміка зниження цін на цю продукцію на тлі здорожчання традиційних видань.

Середній вік шанувальників аудіокниги в Німеччині становить 25—40 років. Покупці таких видань багато працюють, тому цінують вільний час і прагнуть використати його якнайповніше.

Одна з найсуттєвіших змін на німецькому ринку аудіокниги полягає в тому, що паралельний випуск звукових видань здійснюють майже всі великі книжкові видавництва. Найдавніша спеціалізована компанія з випуску аудіокниг "Книги Штайнбаха, що розмовляють" створила аудіоверсії всіх творів Пауло Коельо. Річний обіг видавництва, що входить до трійки найбільших незалежних виробників аудіокниг, становить 2,5—3 млн євро.

Варто зауважити, що в Німеччині озвучують не лише художню літературу. Видавництво "Геофон" випускає аудіопутівники, бо вони є ідеальним доповненням до класичних довідників: у них поєднано звуки міста, розмови жителів, музику, що створює його емоційний образ.

Обсяг накладу книги здебільшого залежить від типу видання: збірка оповідань виходить накладом не більше 1—1,5 тис. примірників; роман зазвичай стартує з 5—6 тис. примірників.

Електронні книги. Електронне книговидання кілька років тому охоплювало лише 3% ринку. Попри численні заборони, у країні поширено піратське завантаження книг з інтернету, а також не врегульовано питання щодо авторського права у сфері електронних книг.

У 2019 р. частка продажів цих видань у Німеччині на публічному ринку сягнула майже 5%, що відповідає показникам 2018 р. Кількість покупців електронних книг також залишалася стабільною — на рівні майже 3,6 млн. Якщо проаналізувати статистику за кілька останніх років, то обидва показники різко зросли: частка продажів — із 0,5% 2010 р. до 5% 2019 р., а кількість покупців — із 700 тис. до 3,6 млн за той самий період. Однак інколи вищих значень досягають за кілька років [5].

Німецький експерт із досліджень у галузі ЗМІ та маркетингу Бернхард Вайденах опублікував основні цифри на ринку електронних книг. У 2018 р. загальний оборот книжкового ринку Німеччини становив майже 9,13 млрд євро. Консалтинг з управління PricewaterhouseCoopers (PwC) навіть прогнозує зростання ринку до 2023 р. Це пояснюється збільшенням обсягів реалізації електронних книг, що може компенсувати падіння продажів друкованих.

Згідно з даними німецьких ЗМІ, до першого ешелону електронного книговидання потрапили видавництва науково-технічної та спеціальної літератури. Однак з поширенням планшетів і спеціалізованих рідерів збільшується й споживання белетристики в електронному форматі.

Результати дослідження, проведеного науковцями Гамбурзького університету, свідчать, що кожен четвертий німецький читач "споживає" літературу в

цифровому форматі за допомогою пристрою для перегляду текстів. Дві третини читачів електронного варіанта книжок ще 2010 р. придбали хоча б одне видання. Решта користувалися безоплатними електронними книгами. Професор Міхаель Клемент, один з авторів дослідження, переконаний, що в Німеччині електронні видання мають такий самий високий потенціал розширення кола вжитку, як і у США. "Ми очікуємо, що в наступні 5 років у різдвяний період у Німеччині половина усіх проданих книжок будуть електронними", — прогнозував науковець. Проте німці й досі зберігають повагу до традиційної, друкованої літератури, зазначає німецька інформагенція DPA.

У 2019 р. електронна книга в Німеччині коштувала в середньому 6,32 євро, приблизно на 13 центів дешевше, ніж роком раніше. Загалом ціна електронних книг в Німеччині знижується, наприклад, за електронну книгу 2010 р. довелося заплатити в середньому понад 10,70 євро [6].

Проте немає потреби завжди купувати електронні видання, оскільки, крім доступних безоплатних, є можливість завантажити цифрову версію книги з онлайн-бібліотеки. Сьогодні таку послугу надають більшість німецьких бібліотечних установ, як великих міських, так і провінційних.

Читачі електронних книг тішаються ще й додатковою функціональністю: можливістю виконувати пошук у тексті за ключовими словами, збільшувати та деталізувати карти, переглядати малюнки та фотографії, довідатися про біографію автора. А от такі функції, як інтерактивність, відео та аудіо мають для читачів електронних книжок менше значення, зазначено в дослідженні.

Найчастіше люди, які залишаються вірними паперовій книзі, керуються практичними міркуваннями: вони люблять тримати друковане видання в руках, гортати сторінки, відчувати запах, мають можливість поставити його на полицю. До того ж традиційна книга не боїться піску на пляжі.

Дослідження Гамбурзького університету виявило й такі тенденції: покупці електронних книг планують додаткові придбання в майбутньому. Ті ж, хто ними не користуються, не збираються купувати цифрові видання й у найближчій перспективі [7].

Керівник німецького видавництва "Ауфбау" Рене Штрін зауважував: "Як і у всіх країнах, нові технології принесли з собою й нові проблеми, зокрема проблему піратства. Яким чином вилікувати цей вірус, і чи піддається він повному вилікуванню? Очевидно, що піратські сайти — це серйозні комерційні структури, що орієнтовані на прибуток і отримують його завдяки рекламі, збільшуючи трафік на своїх сайтах за рахунок любителів безоплатного читива. Звичайно, для боротьби з піратами слід робити певні правові кроки. У Німеччині інтереси книжкового бізнесу лобіює Біржовий союз німецької книготоргівлі. Однак не слід забувати про те, що піратські структури — це гідра, у якої відсікають одну голову, а виростає 5—6 нових. Природно, що в цій ситуації було б неправильно

карати окремого користувача, який завантажив для особистого споживання піратську копію певного твору. На жаль, тільки правові заходи в боротьбі з піратством не працюють.

Разом із ціною надзвичайно велику роль відіграють також якість і доступність товару. І якщо ми, видавці, зможемо забезпечити кінцевому споживачеві і якість, і можливість швидко знайти потрібне, то це, напевно, його приваблюватиме. За дотримання цих умов, можливо, виявиться, що жорсткий захист файлів взагалі не потрібен, а досить лише "м'якого" захисту — у вигляді водяних знаків".

Електронні книги пропонують сьогодні понад половину всіх німецьких видавництв, а решта планує випускати їх у найближчому майбутньому. Ринок електронних книг в Німеччині відносно невеликий: у середньому цей сегмент трохи перевищує 6% загального обігу галузі. Водночас зростає цей ринок стрімко. Зокрема, 2011 р. за завантаження заплатили менше ніж 5 млн власників гаджетів, 2012 р. — 12,3 млн. У 2011 р. Німеччина встановила національний рекорд, піднявши рівень випуску до 90 тис. найменувань, хоча сукупний тираж певною мірою знизився — до 526 млн примірників [8].

Книгорозповсюдження. Нині світовий книжковий ринок не є суто механічним конгломератом національних ринків, між якими реалізуються зовнішньоторговельні зв'язки у формі імпорту та експорту книжкової продукції, продажу авторських прав, ліцензій на перекладні видання тощо. Глобалізація галузі виявляється в прямій експансії транснаціональних концернів. Це насамперед стосується німецьких компаній "Бертельсманн" та "Хольцбрінк", що посідають позицію лідерів на книжкових ринках багатьох країн світу. Відповідно, порівняння відносин глобального, національного, регіонального та локального рівнів зручно робити саме на прикладі Німеччини.

Швабське містечко Вайнгартен розташовано неподалік Боденського озера, на кордоні з Австрією та Швейцарією. Це далека околиця Німеччини, а разом і сусідніх країн. Колись тутешні краї вважали жебрацькими, в XIX ст. місцеві шваби переселялися в Росію, згодом звідси емігрували у США. Сьогодні "євро-регіон" навколо Боденського озера має славу одного з найбагатших в Європі. У Вайнгартені, де близько 25 тис. жителів, є три невеликих книгарні. Якраз стільки й "належить" за статистикою німецькому населеному пункту таких розмірів. Причому саме невеликих книгарень у Німеччині понад половину: 3759 із 7352.

У середньому по Німеччині одна книжкова крамниця припадає приблизно на 12 тис. жителів. Реально ж спостерігаємо статистичний розкид від 5 до 20 тис. жителів на книгарню. Якщо ж враховувати співвідношення між книгарнями й кількістю домашніх господарств, то вийде, що одна крамниця обслуговує 5 тис. домашніх господарств, яких у Німеччині налічується 38,1 млн. При цьому відмінність між провінцією і великими містами вирівнюється, оскільки у великих містах хоча й більше книгарень, проте непропорційно збільшується

кількість домашніх господарств через одинаків, бездітні пари чи неповні сім'ї, а отже, зростає й кількість домашніх бібліотек. Зрозуміло, що літературу купують не тільки приватні особи й не тільки у домашні зібрання, а й державні установи, комерційні фірми, громадські організації та структури, наукові бібліотеки, школи тощо. Проте головною фігурою німецького книжкового ринку залишається індивідуальний покупець. Видання розповсюджують не лише книгарні, а й видавництва (16,8% загального обороту книготоргівлі). Значну частку літератури реалізують через книжкові відділи супермаркетів (18,1%). Важливими каналами поширення є книжкові клуби (6,7%), також зростає сегмент інтернет-торгівлі (3%). Однак здебільшого німецькі покупці віддають перевагу традиційному каналові — книгарням (57,8%).

Сьогодні в Німеччині спостерігаємо справжній бум книгарень. В одному лише Берліні сім років тому їх кількість сягала понад 300, а всього у країні 6760 книжкових крамниць. Половину виданої літератури реалізують саме через "старі добрі" книгарні. Хоча частка мережевих конкурентів щороку зростає, через інтернет поки купують лише 17,8% книг і спеціалізованих журналів. Трохи більше, 19,1%, становить обсяг власного продажу видавництв, що пропонують друковану продукцію без посередників. Цим каналом на їхні рахунки надходить приблизно 1,8 млрд євро.

Експерт із досліджень у сфері ЗМІ та маркетингу Бернхард Вайденах 2020 р. оприлюднив статистику продажів найбільших видавців Німеччини за 2019 р. Згідно з цими даними, позаминулого року найбільший оборот (майже 590,1 млн євро) мало видавництво "Шпрінгер нейче", орієнтоване на випуск наукових журналів і книг, а також спеціалізованих та навчальних видань. Порівняно з 2018 р. відбулося зростання на 1,6%, що свідчить про позитивну динаміку товарообігу компанії.

Другу сходинку рейтингу посідає "Хауф груп" із Фрайбурга, що минулого року збільшила продажі приблизно на 10%, або 355 млн євро.

На третьому місці — група "Клетт", відома якісними підручниками та освітніми медіасегментами, зі щорічним оборотом майже 330 млн євро [9].

Однією з особливостей німецького книгорозповсюдження є державний захист книжкових крамниць. У ФРН діє спеціальний закон, що визначає обов'язкову фіксовану ціну на видання (Buchpreisbindung). Видавнича ціна може коливатися лише в доволі обмежених показниках. Філії великої мережі книгарень, що закупають літературу у великому обсязі, не можуть продавати її за демпінговими цінами — істотно дешевше у порівнянні з ціною на ті самі видання в невеликих книжкових крамницях. Така система допомагає малому бізнесу комфортно почувати себе в умовах жорсткої конкуренції з галузевими гігантами. Податок на додану вартість на книги, що виходять у Німеччині, — пільговий (7%), як і тарифи на пересилання книг поштою. Хоча це істотно знижує кінцеву ціну, книги в Німеччині є відносно дорогими.

Утім, німці не скупляться на літературу: середній громадянин, охоплюючи немовлят і людей похилого віку, витрачає на книги та письмове приладдя (чомуś статистика їх об'єднує) 208 євро на рік. У грудні 2019 р. книга в німецькій торгівлі коштувала в середньому 14,43 євро [10]. У крамницях так званого сучасного антикваріату придбати видання, що побачило світ лише кілька місяців тому, можна вдвічі чи навіть утричі дешевше.

Якщо говорити про книготорговельні мережі, то в Німеччині немає однієї книжкової столиці. Пріоритет належить Франкфурту та Штутгарту, за ними йдуть Мюнхен і Кельн, потім — Гамбург і Берлін. Особливе місце посідають, природно, університетські міста й наукові центри на кшталт Гейдельберга (140 тис. жителів і 45 книгарень) або Геттінгена (124 тис. жителів і 22 книгарні). Однак у великих містах книжкові крамниці охоплено клієнтурою не більше, ніж у малих містечках. Де немає столиці, там немає і провінції. Або навпаки — провінція всюди? Так чи інакше, по-перше, більшість книгарень (51%) розташовано в містах з населенням до 50 тис. осіб, а отже є невеликими. По-друге, чимало покупців вважають за краще користуватися малими крамницями, розташованими поблизу дому, причому це характерно як для молодих людей, так і для старшої вікової категорії, як для тих, хто не часто купує книги, так і для тих, хто не уявляє без них життя. Винятку не становить навіть так звана інфоеліта — виділена дослідниками група людей, яка особливо інтенсивно цікавиться літературою та книгами з огляду на професійні заняття чи особисті вподобання. Звичайно, великі магазини відрізняються від малих, і вони серйозно змагаються один з одним, намагаючись якнайповніше використовувати в конкурентній боротьбі наявні переваги. Такі гіганти, як "Хюгендюбель", що налічує 29 філій у 15 великих містах, має величезні торгові зали, що дають змогу влаштувати на кожному поверсі просторі "острівки для читання". Десятки відвідувачів, зручно вмоствившись на м'яких диванах, можуть годинами переглядати новинки, щоб, посмакувавши, відібрати вподобану книгу. Готівковий асортимент зашкалює за сотню тисяч найменувань. Це важливий чинник, оскільки понад чверть споживачів (найбільша група) купують книгу не тому, що потрапили на інформацію про неї, а тому, що побачили у книгарні. Усього "Хюгендюбель" пропонує з власного електронного каталогу 600 тис. німецьких і 500 тис. англійських назв, але приймає замовлення й на видання з каталогів інших фірм. Поринути в живий океан книг, поспілкуватися з іншими поціновувачами читання, взяти участь у багатолюдних зустрічах із відомими авторами чи рекламних акціях — це сама по собі подія, розвага. У малих магазинів власні переваги, насамперед близькість до місця проживання, індивідуальніший підхід в обслуговуванні, можливість неспішних, ґрунтовних консультацій. Останній фактор має неабияке значення, оскільки вагомою мотивацією для придбання книги є порада друзів, рідних чи знайомих (25,1%) і рекомендація продавця (18,1%).

Специфіка німецького книжкового ринку полягає в тому, що незалежно від масштабності чи місця розташування книгарня підпорядковується певному кодексу роботи:

— навіть у найменшій крамниці діє система замовлень за єдиним "Каталогом доступних книг" (Verzeichnis Lieferbarer Bücher), який нині налічує понад 1 млн найменувань і до якого щорічно додають більш як 100 тис. нових надходжень, що істотно перевищує кількість видань, котрі вилучають із каталогу;

— у будь-якій із книгарень надають бібліографічну консультацію та допомогу в пошуку потрібного видання в зазначеному каталозі;

— книжкові крамниці надають й інші послуги: від можливості ознайомитися зі списками бестселерів і, власне, бестселерами до різноманітних рекомендацій (це стандартні принципи та норми, які доповнюють індивідуальними й оригінальними методами роботи з клієнтурою);

— усі зазначені послуги — від консультацій до доставляння замовлених книг — надають безоплатно;

— місце розташування крамниці не впливає на швидкість виконання замовлення; зазвичай на це потрібна доба незалежно від того, у великій чи маленькій книгарні читач зробив замовлення;

— найголовніша умова: ціну на книгу визначає видавництво, вона є фіксованою та єдиною для будь-якої точки продажу. Всі учасники процесу створення та розповсюдження книги (автор і літагент, видавець і друкар, видавничий агент, гуртовик і роздрібник) отримують регламентовану угодами частку оголошеної ціни, сплаченої кінцевим суб'єктом — покупцем.

Висновки. Отже, батьківщина друкарського станка в Європі — Німеччина — у сучасних умовах є однією з країн-лідерів у галузі книговидання. Нація бібліофілів і сьогодні ставиться до друкованої книги як до об'єкта мистецтва, навіть видання в обкладинці відрізняються відмінною якістю паперу та виконання. Німеччина є однією з перших у світі країн за кількістю книг на душу населення — 5,5 примірника.

У видавничій сфері ФРН домінують універсальні й спеціалізовані видавництва, що мають сучасну поліграфічну базу. Виразними стали процеси концентрації та інтернаціоналізації видавничого ринку, що призвели до панування видавничих марок (імпринтів) і філіалів потужних світових та національних видавничих концернів. У Німеччині функціонує низка видавництв, що мають власну історію, традиції, сегмент ринку, відповідну галузь знань і, нарешті, — філософію.

Окрім великих видавничих концернів, як-от "Шпрінгер", "Хауф груп" і "Клетт", діють численні невеликі незалежні видавництва, що, орієнтуючись на якість, друкують новаторську, оригінальну літературу.

Однією з характерних особливостей німецького книгорозповсюдження є державний захист книгарень. У ФРН діє спеціальний закон, що визначає фіксовану ціну на книги, тобто видавничу ціну може коливатися лише в незначних межах. Філії великої мережі книгарень, що закупають літературу в чималих

обсягах, не повинні реалізовувати її за демпінговими цінами — істотно нижчими, ніж у невеликих книжкових крамницях.

Аналіз статистики продажу електронних книг і кількості покупців за останні кілька років свідчить, що ці обидва показники різко зросли: частка продажів із 0,5% 2010 р. збільшилася до 5% 2019 р., а кількість покупців — із 700 тис. до 3,6 млн за той самий період.

Недоліком німецької книгоіндустрії є те, що майже 70% друкованої продукції виходить німецькою мовою, а

це звужує ринки збуту за межами країни й відчутно позначається на сегменті навчальної літератури.

Книжкова індустрія Німеччини є комерційною галуззю. Структура книговидавництва та книгорозповсюдження залежить від економічного й соціального стану суспільства. Тенденції та процеси на книжковому ринку країни контролюють спеціальні організації. Для визначення попиту на ринку видавці замовляють фахові дослідження, що дають змогу прогнозувати та оптимізувати виробничі процеси.

Список використаної літератури

1. *Інноваційні особливості розвитку видавничого ринку Німеччини.* — Режим доступу: <https://gwaramedia.wordpress.com/2015/11/24/innovation-germany-publishing/>. — Назва з екрана.
2. *Entwicklung der Anzahl der Betriebe in der Druckindustrie im Jahr 2020 nach Beschäftigtengrößenklassen.* — Mode of access: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/37873/umfrage/veraenderung-der-anzahl-der-betriebe-in-der-druckindustrie/>. — Title from the screen.
3. *Как работают издательства в Германии: FB-репортаж Ольги Аминовой.* — Режим доступа: <http://ulyanovskcreativitycity.ru/news/kak-rabotayut-izdatelstva-v-germanii-fb-reportazh-olgi-aminovoy/>. — Загл. с экрана.
4. *Buchtitelproduktion: Anzahl der Neuerscheinungen in Deutschland in den Jahren 2002 bis 2019.* — Mode of access: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/39166/umfrage/verlagswesen-buchtitelproduktion-in-deutschland/>. — Title from the screen.
5. *Ausgewählte Kennzahlen zum E-Book-Markt in Deutschland in den Jahren 2018 und 2019.* — Mode of access: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/244743/umfrage/kennzahlen-zum-e-book-markt-in-deutschland-halbjahreszahlen/>. — Title from the screen.
6. *Durchschnittspreis von E-Books in Deutschland in den Jahren 2010 bis 2019 (in Euro).* — Mode of access: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/232200/umfrage/durchschnittspreis-von-e-books-in-deutschland/>. — Title from the screen.
7. *Електронні книжки завойовують Німеччину.* — Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/електронні-книжки-завойовують-німеччину/a-15859251>. — Назва з екрана.
8. *Евстигнеева Г. А. Мировой книжный рынок через призму Франкфуртской книжной выставки-ярмарки: обзор работы международной Франкфуртской книжной выставки-ярмарки (14—18 окт. 2009 г.).* — Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2010/3-евстигнеева.pdf>. — Загл. с экрана.
9. *Ranking der zwanzig größten Verlage in Deutschland nach ihrem Umsatz im Jahr 2019 (in Millionen Euro).* — Mode of access: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/157647/umfrage/die-zehn-groessten-verlage-in-deutschland-nach-umsatz-im-jahr-2009/>. — Title from the screen.
10. *Durchschnittlicher Buchpreis im deutschen Buchhandel im Dezember 2018 und Dezember 2019 (in Euro).* — Mode of access: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/952447/umfrage/durchschnittlicher-buchpreis-im-deutschen-buchhandel/>. — Title from the screen.

Mykhaylo Onyshchuk The book industry in Germany

The article analyzes book publishing, book distribution in Germany. Some features and tendencies of development of the German book industry in the modern period are covered. The article analyzes the geography of large publishing centers, shows German publishing houses that have their own history, traditions, market segment, publish books in the relevant field of knowledge, and finally have their own philosophy.

Export markets of German books, problems of distribution of editions abroad are considered.

Book market segments are highlighted.

The role and place of e-book publishing, audiobook sector, e-book are clarified in the general system of the book industry.

The features of book distribution, sales volumes of the largest publishers of Germany, specifics of activity of book trade networks are shown.

Keywords: book industry; book publishing; book distribution; publishing houses; coronavirus pandemic; book market; e-book; audiobook; bookstore; German-speaking countries; publishing industry; polygraphy; market segment; knowledge industry; bestsellers; book reading

References

1. *Innovacijni osoblivosti rozvitku vidavnichogo rinku Nimechchini.* (2021). [Online], available at: <https://gwaramedia.wordpress.com/2015/11/24/innovation-germany-publishing/>.
2. *Entwicklung der Anzahl der Betriebe in der Druckindustrie im Jahr 2020 nach Beschäftigtengrossenklassen.* (2021). [Online], available at: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/37873/umfrage/veraenderung-der-anzahl-der-betriebe-in-der-druckindustrie/>.
3. *Kak rabotayut izdatelstva v Germanii: FB-reportazh Olgi Aminovoj.* (2021). [Online], available at: <http://ulyanovskcreativitycity.ru/news/kak-rabotayut-izdatelstva-v-germanii-fb-reportazh-olgi-aminovoy/>.
4. *Buchtitelproduktion: Anzahl der Neuerscheinungen in Deutschland in den Jahren 2002 bis 2019.* (2020). [Online], available at: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/39166/umfrage/verlagswesen-buchtitelproduktion-in-deutschland/>.
5. *Ausgewählte Kennzahlen zum E-Book-Markt in Deutschland in den Jahren 2018 und 2019.* (2020). [Online], available at: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/244743/umfrage/kennzahlen-zum-e-book-markt-in-deutschland-halbjahreszahlen/>.

6. *Durchschnittspreis von E-Books in Deutschland in den Jahren 2010 bis 2019 (in Euro)*. (2020). [Online], available at: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/232200/umfrage/durchschnittspreis-von-e-books-in-deutschland/>.
7. *Elektronni knizhki zavojuvuyut Nimechchinu*. (2020). [Online], available at: <https://www.dw.com/uk/elektronni-knizhki-zavojuvuyut-nimechchinu/a-15859251>.
8. *Evstigneeva G. A. (2009). Mirovoj knizhnyj rynek cherez prizmu Frankfurtskoj knizhnoj vystavki-yarmarki: obzor raboty mezhdunarodnoj Frankfurtskoj knizhnoj vystavki-yarmarki (14—18 okt. 2009 g.)*. [Online], available at: <http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2010/3-evstigneeva.pdf>.
9. *Ranking der zwanzig grossten Verlage in Deutschland nach ihrem Umsatz im Jahr 2019 (in Millionen Euro)*. (2020). [Online], available at: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/157647/umfrage/die-zehn-groessten-verlage-in-deutschland-nach-umsatz-im-jahr-2009/>.
10. *Durchschnittlicher Buchpreis im deutschen Buchhandel im Dezember 2018 und Dezember 2019 (in Euro)*. (2020). [Online], available at: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/952447/umfrage/durchschnittlicher-buchpreis-im-deutschen-buchhandel/>.

Надійшла до редакції 11 червня 2021 року

УДК 655.4/.5(44)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).26-31

Лариса Татарінова,

старший науковий співробітник
відділу моніторингу засобів масової інформації

Книжкової палати України,

e-mail: larysa@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-002-7950-7773>

Особливості книговидання у Франції

Статтю присвячено особливостям книговидання та книгорозповсюдження у Франції, змінам, що відбувалися у французькій книжковій індустрії протягом століть та останнім часом. Досліджено книгоіндустрію Франції, що як галузь економіки сформувалася ще наприкінці XVIII ст. і за три століття пройшла довгий шлях, розвиваючись та вдосконалюючись, пристосовуючись до нових умов та активно використовуючи досягнення технічного прогресу. Для Франції XIX ст. стало золотою добою літератури, весь європейський світ розмовляв французькою. У XX ст. позиції країни похитнулися, на перше місце вийшли США, Велика Британія та Німеччина. З огляду на ці тенденції нині у Франції надають великого значення книговиданню як способу поширення знань про країну та мову.

Проаналізовано особливості книговидання та книгорозповсюдження у Франції до пандемії COVID-19, висвітлено окремі особливості й специфіку розвитку французької видавничої галузі під час пандемічних обмежень. Доведено, що поширення вірусу зупиняє або суттєво зменшує виробництво книг у Франції. У розвідці проаналізовані зміни, що відбулися в галузі загалом та в окремих її сегментах. Досліджено шляхи розвитку роздрібної торгівлі й торгівлі через інтернет до і під час пандемії у Франції.

З'ясовано роль і місце різних форматів видань у загальній системі книговидання Франції, переваги друкованої книги, значення електронної та аудіокниги в системі цінностей французьких читачів.

Ключові слова: видавнича галузь Франції; видавництва; друкована книга; електронна книга; аудіокнига; самвидав; французький книжковий ринок; Французька асоціація видавців

Постановка проблеми. Особливості розвитку й функціонування книгоіндустрії різних країн світу потребують системного дослідження, що сприятиме активізації видавничої справи України. Вивчення практичних здобутків книговидавничої галузі Франції, що є однією з найуспішніших у світі, на наш погляд, допоможе у розв'язанні проблеми міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних видавництв, визначенні напрямів підвищення економічної ефективності у сфері книговидання й книгорозповсюдження України.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання розвитку світової видавничої галузі розглянуто у працях М. Сенченка, О. Афоніна, С. Водолазької, О. Сухорукової та інших. Зважаючи на те, що зазначені розвідки було проведено в межах 2008—2014 рр., постало завдання проаналізувати тенденції розвитку видавничої галузі у провідних країнах світу на сучасному етапі. Огляд наукових публікацій свідчить, що в Україні до цього часу не було здійснено комплексного дослідження особливостей видавничої галузі Франції в нинішніх умовах.

Науковий пошук досягнень індустрії книговидання напередодні та під час пандемії COVID-19 дасть змогу визначити перспективи розвитку галузі з огляду на наслідки від карантинних обмежень, а також з'ясувати можливості поступового переходу від друкованої до електронної публікації.

Метою дослідження є виявлення тенденцій розвитку книговидання у Франції на сучасному етапі; аналіз культурних традицій та економічних чинників, що впливають на прогрес галузі та піднесення її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Французьке книговидання — це галузь, що динамічно розвивається, вона доволі розгалужена, з концентрацією капіталу в кількох великих видавничих компаніях. Серед найбільших видавництв країни вирізняється "Ашетт" (Hachette), створене 1826 р. Нині випускає майже 50 млн книг на рік, а також опікується розповсюдженням літератури.

"Ашетт" (Hachette), "Лярусс" (Larousse), "Галлімар" (Gallimard) — потужні концерни, що тісно пов'язані з

фінансовими та промисловими монополіями. Наприклад, видавництво "Ашетт" пов'язано з Паризько-Нідерландським банком, кланом Ротшильдів, Паризьким товариством електроенергетики. Через Паризько-Нідерландський банк зв'язки "Ашетт" простягаються до американського банкірського дому Морганів. Концерн є фактичним господарем найбільшого газетного об'єднання Франції "Франпар" (Franpar), однієї з найбільших паризьких друкарень, низки паперових фабрик тощо.

Водночас кількість незалежних дрібних видавництв постійно скорочується внаслідок процесів концентрації.

Однією з характерних особливостей книжкової справи Франції є дедалі виразніші тенденції до підпорядкування американському капіталу. Як приклад наведемо зв'язок французьких видавництв з американською групою "Тайм Лайф" (Time Life), що одночасно бере участь в італійському та західнонімецькому книговидаванні. Найбільше американське видавництво "МакГроу Хілл" (McGraw Hill) співпрацювало з французьким журналом "Експрес" (Express).

Видавництво "Фламмаріон" (Flammarion) створило разом з американською фірмою "Джон Вайлі та сини" (John Wiley & Sons) товариство з обмеженою відповідальністю з видання медичної та науково-технічної літератури. Розвивається кооперація французьких видавництв з італійськими, німецькими, швейцарськими та іншими закордонними фірмами, а також між окремими французькими видавництвами, що дає змогу знизити витрати на виробництво та розширити коло читачів, а отже й збільшити доходи. Наприклад, видавництво "Жюйар" (Julliard) розпочало кооперативну співпрацю з "Галлімар" (Gallimard) у виданні серії "Архіви"; "Фламмаріон" (Flammarion) спільно з "Гарньє" (Garnier Frères) випустило низку поліпшених книг кишенькового формату тощо.

Книжкову індустрію Франції суттєво підтримує держава. Це, зокрема, ухвалення відповідних законів, що забезпечують не лише особливий режим у сфері видання та розповсюдження книг, а й успішне функціонування незалежної книжкової торгівлі. Це й податкові пільги, передбачені для видавців (податок на додану вартість на друковані книги становить 5,5%, тоді як для інших галузей — 19%). Це й пряма фінансова допомога держави, і фіксована ціна на видання, яку регламентує "закон Ланга" від 1981 р. Згідно з цим законодавчим актом, що дістав назву від прізвища тодішнього міністра культури (Loi Lang), видавець має визначити ціну для кожної книги й друкувати її на звороті. Роздрібні торговці не можуть продавати книгу зі знижкою більш ніж 5% від ціни, встановленої видавцем. "Ціна на книгу повинна бути однаковою всюди — і у великому книжковому магазині в Парижі, і в супермаркеті маленького містечка". Закон сприяє стабільності ринку та надає можливість урівноважувати інтереси головних учасників процесу доведення книги від автора до читача. Конкуренція між видавництвами й книготорговельними організаціями відбувається не в цінній політиці, а за критеріями якості та кількості послуг.

Особливо відчутною підтримка держави була під час пандемії. Міністр культури Ф. Рістер анонсував інформацію про пакет екстреної допомоги в розмірі 22 млн євро (24,3 млн дол. США) для культурного сектору, з яких 5 млн євро (5,5 млн дол. США) призначено для книжкової індустрії.

У Франції функціонує чимало організацій, що певною мірою регулюють діяльність видавничої галузі, однією з яких є Державний центр книги (Le Centre national du livre, CNL). Його головна мета — збереження різноманітності та якості книжкової продукції, а також надання позик і стипендій авторам, перекладачам, видавцям, бібліотекам та книгарням. Le Centre national du livre також координує дії між усіма учасниками ланцюга створення й розповсюдження книги (авторами, видавцями, розповсюджувачами, книгарнями та бібліотеками). На початку пандемії COVID-19 правління CNL проголосувало за спрощення критеріїв подання заявок на отримання субсидій для видавничої індустрії.

Інтереси книговидавців представляє і Товариство видавців та книготорговців (Le Cercle de la librairie), створене 1847 р. У 1892 р. під його егідою було засновано Національний синдикат видавців Франції (Le Syndicat national des editeurs), що об'єднує багатьох учасників книжкового ринку.

Франція є великим експортером на міжнародних книжкових ринках. Основні напрями експорту літератури — франкомовні країни (Бельгія, Люксембург, Швейцарія, Канада, Алжир і Марокко), на частку яких припадає 73% усього книжкового експорту Франції. За ними йдуть США, ФРН, Італія та інші країни Західної Європи, Африки й Америки.

У 1950 р. було створено "Постійний комітет французької книги за кордоном" (Le Comité permanent du livre français à l'étranger). Це консультативний орган із питань розповсюдження французької книги за кордоном, що забезпечує уряд відповідною оперативною інформацією. Особливо ефективно працював виконавчий орган комітету — Національна асоціація французької книги за кордоном (L'Association nationale des éditeurs de livres, ANEL), що видає різноманітні каталоги та бібліографічні видання, влаштовує виставки, проводить рекламні кампанії у пресі, на радіо та телебаченні [1].

У Франції налічується 2,7 тис. поліграфічних підприємств, майже 40% яких працюють у Парижі. Попри високий рівень розвитку поліграфічної промисловості, через чималі податки, високу вартість робочої сили, поліграфічного обладнання та паперу значну частину французьких видань друкують за кордоном: у Бельгії, Італії, Нідерландах.

Щодо системи ціноутворення в сегменті масових книг зазначимо, що лише 20% становить собівартість книги, приблизно 50% роздрібною ціною отримують книгорозповсюдженці (майже 20% — гуртовики та майже 30% — книгарні), 20% становить прибуток видавця і 10% — авторський гонорар [2].

Переходячи до структури книгорозповсюдження, варто зауважити, що до пандемії COVID-19 більшість

літератури у Франції реалізовували через крамниці різного типу й невелику частину — через канали позамагазинної торгівлі. Майже 27,4% видань продавали через спеціалізовані книгарні, 20% — через супермаркети, ще 20% — через крамниці змішаного типу, що торгують книжковою, аудіо-, відео- та мультимедіапродукцією, 20% — через книжкові клуби, 12,6% — через інтернет та поштові служби [2].

Популярною формою книгорозповсюдження є книжкові клуби. Це об'єднання передплатників, які доручають обраному правлінню клубу викупати книги у видавництва за попередніми заявками з каталогів. Видання для передплатників зазвичай коштують дешевше, ніж у книгарнях, оскільки не передбачають витрат на посередників.

Незважаючи на те, що інтернет-крамниці широко увійшли в повсякденне життя споживачів, до пандемії французькі читачі вважали за краще купувати літературу у традиційних книгарнях. Згідно з даними, опублікованими в щорічнику Ж. Мерме "Франкоскоп 2030" (Francoscopie 2030) за 2018 р., тільки 12,6% проданих книг було реалізовано через всесвітню мережу [3]. Пандемія COVID-19 змінила це співвідношення докорінно. За останніми даними, 63% французів у 2020 — на початку 2021 р. замовляли книги через інтернет. Обсяги продажу видань у фізичних книгарнях скоротилися на 57,1%.

На думку експертів, у кризові періоди роль книги значно зростає. У статті "Чому книга опирається кризі" журналіст "Фігаро" М. Айсан виокремив кілька причин, через які книга зазнає негативного економічного впливу менше, ніж преса, індустрія кіно та музики. На його думку, головний чинник — психологічний. Цей погляд поділяє і президент Національного синдикату видавців Франції С. Ейроле: "Книга залишається справжнім притулком для французів. У паперу є майбутнє, навіть попри динамічний розвиток сектору цифрової книги. Інтернет не зміг витіснити з ужитку французів книгу традиційну. Більшість читачів розцінюють книгу як предмет незамінний" [4].

Окремої уваги варта роль бібліотек у системі книгорозповсюдження Франції. Бібліотечні установи користуються неабиякою популярністю серед населення. Зокрема, дослідження, проведене Центром вивчення і спостереження умов життя (Credoc), свідчить, що бібліотеки посідають друге місце після кінотеатрів поміж найбільш відвідуваних культурних установ Франції. У країні функціонує розгалужена бібліотечна система, до якої входять як безоплатні, так і платні бібліотеки. Число міських книгозбірень сягає трьох тисяч, і саме до них найчастіше звертаються французькі читачі. Останніми роками бібліотеки було суттєво модернізовано й реорганізовано в медіатеки, що здійснюють активну культурну діяльність. Без сумніву, любов і шанобливе ставлення до книги можна назвати однією з рис національного французького характеру.

Стосовно відносин між видавцями та бібліотеками, то дослідники констатують припинення "війни", що точилася через ціну на електронні книги для

бібліотек. Видавці намагалися продавати їм літературу за ціною, що перевищувала роздрібну в 4—5 разів, аргументуючи, що одним електронним файлом у бібліотеці зможе користуватися необмежена кількість читачів.

У лютому 2020 р. попит на електронні книги зростав як у роздрібній торгівлі, так і в бібліотеках. Видавці оголосили про припинення конфронтації. У середині березня 2020 р., коли реальність пандемії стала очевидною, десятки видавців знизили ціни на електронні та аудіокниги й зняли обмеження для бібліотек. Бібліотечний агрегатор електронних книг Overdrive повідомив, що до літа 2020 р. обсяги щотижневого випуску цих видань зросли майже на 50%. Окрім того, послуги шкільних бібліотек із видачі електронних книг майже втричі перевищили рівень 2019 р.

Дохід від продажу електронних книг за 2020 р. зріс на 20,4% у порівнянні з позаминулим роком. Станом на першу третину 2021 р. продажі електронних книг зросли вже на 16,5% відносно такого самого періоду 2020 р.

Книга й читання є однією з провідних тем французьких ЗМІ. Передачу "Маска і перо" (Le Masque et la plume), присвячену художній літературі, можна почути на радіостанції "Франс Інтер" (France Inter), а також в інтернеті (<https://www.franceinter.fr/emissions/le-masque-et-la-plume>). Передача вперше вийшла в ефір 1955 р., проте інтерес до неї не згасає й досі. Телевізійні канали також транслюють щоденні та щотижневі передачі, присвячені літературі й письменникам, як-от: "За книгою в день" (Un livre un jour), що виходить на каналі "Франс 3" (France 3) або в інтернеті (<https://www.france.tv/france-3/un-livre-un-jour/>); "Книжковий корабель" (Le Bateau livre) на каналі "Франс 5" (France 5); "Вільні уми" (Les Esprits libres) і "Літературне кафе" (Le Café littéraire) на каналі "Франс 2" (France 2) та інші.

Не менш уважна до питань книговидання й французька преса, причому це стосується не тільки спеціалізованих видань на кшталт "Лівре Ебдо" (Livre Hebdo), "Лір" (Lire), а й найпопулярніших щоденних газет, наприклад, "Монд" (Le Monde), "Фігаро" (Le Figaro), "Ліберасьон" (Liberation) та інших. Однією з усталених традицій є широке висвітлення літературного життя країни. Зокрема, газети завжди відгукуються на вихід майже всіх цікавих книжкових новинок. Не залишаються осторонь уваги преси й значущі літературні події, як-от книжкові салони та ярмарки. Так, до щорічного Паризького книжкового салону виходять спеціальні випуски газет "Монд" і "Фігаро", повністю присвячені ярмарку [5].

Одне з найважливіших питань, що регулярно потрапляє до зони уваги ЗМІ, — літературні премії, що є невід'ємною частиною культурного та літературного життя Франції. У країні започатковано понад дві тисячі літературних нагород, сезон яких традиційно розпочинається восени з оголошення списків номінантів. Найпопулярніші видання буквально змагаються за право першими опублікувати списки

номінантів на найпрестижніші літературні премії — Гонкурівську, премії Медичі й Ренодо, Гран-прі Академії наук. Лауреати премій стають відомими пізніше, в листопаді—грудні. Крім того, останніми роками багато ЗМІ (зокрема, газети "Фігаро" і "Монд") знаходять нові форми взаємодії та співпраці з книговидавцями, наприклад, випускають книжкові колекції, що пропонують до уваги читачів як класику, так і новинки сучасної літератури.

Майже кожна з великих видавничих груп має власну компанію з розповсюдження книг, оскільки це одна з найприбутковіших сфер діяльності видавців. Водночас постає загроза традиційним книгарням, оскільки без їхнього посередництва зростають онлайн-продажі. Проте далеко не всі фахівці поділяють такі песимістичні прогнози. Історик книги Ж.-І. Мольє вважає: "Безсумнівно, нові технології, що дають змогу мати при собі колосальну бібліотеку, дістають дедалі більшого поширення. Однак це не скасує ані лист, ані книгу в добре знайомих нам формах. Просто їхня роль у суспільстві певною мірою зменшиться. Протягом 24 годин на добу, ми, як і раніше, знаходимо час для читання газет і журналів, надрукованих на папері, слухатимемо радіо, дивитимемося телевізор, користуватимемося комп'ютером і читатимемо книги. Книга не залежить від носія. У стародавні часи вона існувала у формі сувою, а потім у формі зошита. Завтра вона існуватиме у вигляді найтоншого дисплея. Проте сама книга при цьому не зникне" [1].

Інші фахівці з історії книги, зокрема Б. Івер, який у 2005—2009 рр. обіймав пост президента Національного центру книги, також вважає, що негативні прогнози не мають достатніх підстав. Цієї теми він торкнувся в інтерв'ю газеті "Фігаро": "Книзі неодноразово пророкували смерть. У XIX столітті, коли видавці стали випускати книги ціною в один франк, багато хто вважав, що ця промоція швидко зійде нанівець і не матиме популярності. Потім з'явилося радіо, телебачення й, нарешті, комп'ютер. Однак книги все одно існують, продовжують видаватися, і, що найголовніше, продаватися".

На думку Б. Івера, "книга в її традиційному вигляді повинна існувати насамперед для відпочинку й читання для задоволення. Різні енциклопедії, словники, посібники можуть існувати і на екрані комп'ютера. Це не позбавить книгу її магії. Можна, як і раніше, залишатися бібліофілом, збирати рідкісні видання та колекції, але водночас читати задля інформації та освіти з екрана" [6].

Самвидав. Сьогодні у Франції, як і у всьому світі, набирає обертів самвидав. Автор може викласти книгу на всесвітньо відомих видавничих платформах, як-от Amazon чи Kobo, де також розміщують франкомовні книги, або на Actes Sud, де французька мова є головною. Водночас знавці радять автору-початківцю звернутися до видавництва, що розглядають рукописи молодих письменників і шукають таланти. Якщо видавництво вирішить підписати з автором контракт, то надасть редакційні послуги, компенсує витрати на друк і розповсюдження, книга з логотипом видавничої

компанії швидше стане популярною та зможе претендувати на літературні премії й нагороди. Молодим авторам фахівці радять надсилати рукописи до таких видавництв:

1. Les Éditions Gallimard — найбільше незалежне видавництво Франції, засноване 1911 р. Г. Галлімаром. Одне з трьох найпотужніших інтелектуальних видавництв Франції разом із Les Éditions du Seuil та Les Éditions Grasset. Щороку публікує майже 800 назв видань.

2. Le Groupe Flammarion — четвертий за величиною видавничий концерн Франції, який складається з численних окремих видавництв. Видавнича група об'єдналася навколо однойменного видавництва, заснованого 1876 р. Е. Фламмаріоном.

Сьогодні, крім видавництв, до групи входять підприємства з розповсюдження та роздрібного продажу книжкової продукції, а також друкарні. Щорічно видає приблизно 500 книг.

3. Les Éditions Milan — створено 1980 р. у Тулузі групою друзів: П. Аміном, А. Оріолом, Б. Грімо та М. Мазері. Публікує переважно літературу для молоді, але також цікавиться філософією та соціологією; не видає художню літературу для дорослих, сучасну поезію чи п'єси. Щороку виходить майже 300 нових назв.

Дитячий психіатр М. Руфо зазначав про книги для дітей видавництва Les Éditions Milan так: "Ці книги створюють чудовий діалог! Вони підтримують дітей на основних етапах їхнього життя та їхнього формування. Вони дійсно стосуються дітей, подаючи руку допомоги батькам. Читання цих книг — це обіцянка пережити разом прекрасну подорож. Дитина та батьки, які читають книгу, є товаришами по команді на одному вітрильнику. Усі діти мають величезну здатність і бажати вчитися, видавництво знає основи навчання та прагне захопити дітей. Усі книги видавництва надають доступ до бази знань, емоційних пригод, позитивних моделей для наслідування, відкривають нескінченні перспективи. Les Éditions Milan має впевненість у талантах дітей і надає впевненість усім дітям... та їхнім батькам".

4. Les Éditions Baudelaire — створено 2007 р. у Ліоні. Група Hachette, як партнер видавця, розповсюджує літературу, що її видає "Бодлер". Особливі умови публікації книги у Les Éditions Baudelaire — видавець не спонсорує автора. Витрати на друк та розповсюдження автор і видавець ділять згідно з договором.

5. Les Éditions de Minuit — засновано під час німецької окупації 1941 р. у Парижі Ж. Брюллером і П. де Лескуре. Перша опублікована книга — славнозвісна "Le Silence de la mer" ("Мовчання моря") 1942 р. — стала першим словом літератури французького Опору; написана Ж. Брюллером під псевдонімом Веркор.

У Les Éditions de Minuit виходять друком есе, романи та театральні п'єси. Видавець цінує у книзі якісний текст та оригінальне мислення. Les Éditions de Minuit здобуло три Нобелівські премії у своєму каталозі видань: С. Бекет, К. Саймон, Е. Візель.

6. Le Groupe Hachette Livre — акціонерне товариство з видавництва та розповсюдження книг та

періодики. Створено 1919 р. у Парижі на базі книговидавничої та торговельної фірми Л. Ашетта, заснованої 1826 р. Щороку видає понад 50 млн і розповсюджує 80 млн книг; 2017 р. випустило 2449 назв книг [7].

Аудіокниги. Два роки перед пандемією COVID-19 позначилися сплеском діяльності видавців аудіокниг. Наприкінці 2017 р. Actes Sud започаткував власний каталог звукових видань. Група Editis у червні 2018 р. також створила каталог і запропонувала передоплату аудіокниг. Google і Kobo уклали угоди про завантаження й можливість прослуховування книг на мобільних пристроях Fnac та Orange. Збільшення обсягів випуску аудіокниг у форматі MP3 дає змогу прослуховувати літературні твори на різноманітних мобільних пристроях без обмежень у часі та просторі [6].

Після шести років упевненого зростання показників темпи продажу аудіокниг значно уповільнилися. У 2019 р. обсяги реалізації зросли тільки на 16,4% проти 34,7% 2018 р.; 2020-го — лише на 15%. Дані 2021 р. демонструють зростання на 13,9% відносно того самого періоду 2020 р.

Сервіс Overdrive, що моніторив щорічне зростання попиту на аудіокниги, зауважує про його зменшення в умовах пандемії. Можливою причиною експерти вважають те, що читачі, які слухали книги в автомобілі (або під час поїздки у громадському транспорті), не відвідували офіс під час карантинних обмежень.

Загалом, аналізуючи статистичні дані, доходимо висновку, що динаміка ринку аудіокниг є позитивною, лише темпи зростання стали повільнішими.

Відповідаючи на запитання, як функціонує книжкова індустрія Франції в добу цифрових технологій, можемо стверджувати, що видавнича сфера цілком успішно адаптується до запитів часу. У країні активно впроваджують програми з оцифрування культурної спадщини, що забезпечать інтернет-користувачам доступ до безмежного літературного простору; модернізують бібліотечну мережу, завдяки чому бібліотечні установи трансформуються в новітні культурні центри.

Що ж воліють читати французи? Спеціалізований книжковий журнал "Лівре Ебдо" щорічно проводить дослідження, які виявляють найвищий показник продажів книги. Згідно з даними часопису, останні п'ять років у Франції лідерами продажів стають автори масової розважальної літератури, що, безсумнівно, доволі показово та відображає тенденцію, властиву не тільки Франції, а й всьому світові [8; 9].

Упевненим попитом у французів користуються книги в паперових м'яких обкладинках, що пояснюється їх невисокою ціною. Крім того, впродовж багатьох десятиліть французи демонструють глибоку прихильність до книг кишенькового формату (Le Livre de poche). Безумовно, важливу роль відіграє нижча ціна такої літератури. Для порівняння: середня ціна книги в м'якій обкладинці невеликого формату становить від 5 до 10 євро, а в палітурці — 15—17 євро та вище. Варто зауважити, що найбільші французькі видавництва традиційно приділяють значну увагу випуску книг зменшеного формату. Багато видавців

десятиліттями друкують серії. Велика частина художніх творів (як класики, так і сучасної літератури) виходить у різних варіантах: великого й кишенькового формату.

Висновки. Аналіз особливостей книговидавництва у Франції свідчить, що цій галузі притаманні такі риси, як високий ступінь концентрації, активний розвиток окремих секторів (наприклад, дитячої та юнацької книги) і доволі стабільний читацький попит.

Як стало зрозуміло з аналітичних звітів, вплив COVID-19 на видавничу галузь загалом, продаж книг і ланцюг постачання виявився меншим, ніж експерти пророкували на початку пандемії. Несподіваних банкрутств видавничих підприємств не сталося. Проблеми з ланцюгами постачання, що на початку пандемії здавалися катастрофічними, здебільшого було розв'язано. Не ідеально, але галузь працює — книги друкують, розповсюджують і купують.

Книгоіндустрія Франції в загальному підсумку демонструє зниження обсягів віддрукованих книг і зростання сегмента електронних. За спостереженнями експертів, французи щороку читають дедалі менше, середньостатистичний громадянин останні п'ять років читає по одній книзі на рік. З подальшим розвитком ринку електронної книги зростає дослідницький інтерес до проблеми зміни читацьких уподобань аудиторії.

Утім, загальні тенденції, властиві сучасній видавничій справі у Франції, зберігатимуться й надалі. Серед них — зростання інтересу до юнацької літератури, підвищення популярності електронних та аудіовидань.

Наслідки COVID-19 для книговидавничої справи є доволі відчутними. Більшість видавців отримали значні доходи у 2020 р., але з продажів за категоріями, що відображають короткострокові соціальні реалії, а не структурні галузеві розробки. Тобто ці доходи ситуативні, вони не надають поштовху до розвитку, а лише підтримують галузь "на плаву".

Зміни в роздрібній торгівлі теж багато про що свідчать. Відтепер видавці мають насамперед враховувати продажі через інтернет та уважніше ставитися до цифрової реклами.

Хоча після закінчення пандемії спричинені COVID-19 зрушення можуть сповільнитися чи навіть повернутися до "допандемічних норм", є всі підстави вважати, що суттєві зміни відбуватимуться й надалі.

Феномен сучасного французького книговидавництва полягає в тому, що велику частку продажів забезпечують найгучніші бестселери, які пропонують читачам у багатьох варіантах: великого чи кишенькового формату, в подарункових версіях, електронних та аудіоформатах.

Безумовно, традиційна друкована книга не втратить вагомого значення навіть за умови подальшого інтенсивного розвитку цифрових технологій. Вона цілком може співіснувати з книгою цифровою, певною мірою трансформуватися, виходити на нові піки популярності, водночас залишаючись одним із найвеличніших винаходів людства.

Список використаної літератури

1. *Mollier J.-Y.* L'édition, la presse et pouvoir en France en XX siècle / J.-Y. Mollier. — Paris, 2010. — P. 17.
2. *Bommelaire C.* Le livre a encore un bel avenir / C. Bommelaire // Le Figaro. — 2010. Mars, 31. — Mode of access: <http://www.lefigaro.fr/livres/2020/03/31/03005-20100331ARTFIG00420-le-livre-a-encore-un-bel-avenir-.php>. — Title from the screen.
3. *Mermet G.* Francoscopie 2030 / Gérard Mermet. — Paris, 2019. — 544 p.
4. *Denuit D.* L'édition française résiste bien / D. Denuit // Le Figaro. — 2019. — Octobre, 23. — Mode of access: <http://www.lefigaro.fr/medias/2019/10/23/04002-20091023ARTFIG00605-l-edition-francaise-resiste-bien-.php>. — Title from the screen.
5. *Aissaoui M.* Pourquoi le livre résiste la crise / M. Aissaoui // Le Figaro. — 2019. — Mars, 23. — Mode of access: http://recherche.lefigaro.fr/recherche/access/lefigaro_fr.php?archive=BszTm8dCk78atGCYonbyzmlnzOJMg84RVcYCzsy2kJNz69RbVVsdS7MLBS%2B7VS4%2Fu2IGtjAq08M%5D. — Title from the screen.
6. *Aissaoui M.* Un Français sur cinq prêt à lire sur un écran / M. Aissaoui // Le Figaro. — 2019. — Mars, 25. — Mode of access: http://recherche.lefigaro.fr/recherche/access/lefigaro_fr.php?archive=BszTm8dCk78atG. — Title from the screen.
7. *Chiffres clés de l'édition* — Syndicat national de l'édition 2019. — Mode of access: <https://www.sne.fr/economie/chiffres-cles>. — Title from the screen.
8. *Les chiffres de l'édition 2018—2019. Rapport statistique du sne.* — Mode of access: https://www.sne.fr/app/uploads/2019/06/RS19_Synthese_Web01_VDEF.pdf. — Title from the screen.
9. *L'édition française résiste aux turbulences* // Le Figaro. — 2019. — Mars, 13. — Mode of access: <http://www.lefigaro.fr/medias/2009/03/19/04002-20090313ARTFIG00011-l-edition-francaise-resiste-aux-turbulences-.php>. — Title from the screen.

Larysa Tatarinova

Features of book publishing in France

The article is devoted to the peculiarities of book publishing and book distribution in France, changes in the French book industry over the centuries and recently. The French book industry is studied. Book publishing (as a branch of the country's economy) appeared in France at the end of the 18th century, and in the five centuries of its existence book publishing has come a long way, developed and improved, adapted to new conditions and actively used all the achievements of technical progress. The nineteenth century was the golden age of French literature. The European world spoke French. In the twentieth century France's position faltered. The United States, Great Britain and Germany took the first place. Therefore, in France, great importance is attached to book publishing as a way to spread knowledge about France and the French language.

The article analyzes the features of book publishing and book distribution in France before the COVID-19 pandemic, highlights some features and trends in the development of the French publishing industry during the pandemic restrictions.

The spread of the virus to stop or significantly reduce book production in France. The exploration analyzes the changes that have taken place in the industry as a whole and in its individual parts. The ways of development of retail trade and internet-trade before and during the pandemic in France are investigated.

The role and place of different book formats in the general system of book publishing in France, the advantages of a printed book, the place of an e-book and an audiobook in the value system of French readers are clarified.

Keywords: French publishing industry; publishing houses; printed book; eBook; audiobook; self-published; French book market

Надійшла до редакції 15 червня 2021 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 075:316.77-049.5](477)(045)

Іван Чиж,

заслужений журналіст України,
голова Комітету у Верховній Раді України
з питань свободи слова та інформації (1998—2000),
голова Держкомтєлерадіо (2002—2006),
e-mail: ichizh@meta.ua

Післямова чи пролог?..*

(до питання про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку особи, суспільства, держави)

Реалізація ефективної зовнішньої політики, зокрема формування позитивного іміджу країни, неможлива, на мій погляд, без наявності спеціалізованого державного інформаційного ресурсу. Приватні та суспільні мовники не в змозі адекватно реагувати на сучасні зовнішньополітичні виклики. Це одна з основних функцій держави.

У цьому контексті потужними інформаційними джерелами, що працюють на захист національних інтересів за межами України є державна телерадіокомпанія "Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення", Всесвітня служба іномовлення Національної радіокомпанії України, Українське національне інформаційне агентство "Укрінформ". В інтересах

* Закінчення. Початок див. Вісник Книжкової палати. 2021. № 5. С. 22—26.

держави та українського суспільства забезпечити піднесення діяльності УТР, Українського радіо та Укрінформу на новий сучасний рівень. Для цього необхідно здійснити їх комплексне реформування, трансформування в сучасні, незалежні за формою та суспільні за змістом і методами контролю діяльності інформаційні структури — складові світового і європейського інформаційного простору.

Найголовніше завдання українського іномовлення — створення іміджу нової України. Наша мета — на рівних говорити зі світом власною мовою, а не в інтерпретації наших фактичних конкурентів. Для цього маємо забезпечити цілеспрямоване та системне розповсюдження об'єктивної інформації про процеси, які відбуваються в Україні і за її межами. Спеціально зорієнтоване іміджеве висвітлення соціально-економічного становища і розвитку України на сучасному етапі, на наш погляд, передбачає уникнення випадкових, дріб'язкових тем, негативізму та катастрофізму, крайньої полярності оцінок в тій мірі, в якій це відверто шкодить міжнародному реноме України.

Інше, якісно нове завдання інформаційних структур, що здійснюють мовлення за кордон, — консолідація майже 20-мільйонної української діаспори, яка в низці західних країн (США, Канада, Велика Британія, Німеччина, Австралія) має значний проукраїнський вплив на державні установи та суспільну думку.

Сприяння подоланню географічної та політичної роз'єднаності української діаспори та її гуртування навколо реалій України, а також надання якнайширшої інформаційної допомоги численній українській діаспорі на теренах СНД — два основних напрямки діяльності у цій сфері. Ми повинні вийти на країни, де компактно мешкають наші співвітчизники, з високоякісним програмним продуктом; пропагувати Україну, її культуру, історію, сьогодення.

Очевидно, що в Україні є багато проблем в цій сфері. На сьогодні ще недостатньо використовуються можливості для належного інформування як української, так і світової громадськості про ті позитивні зрушення в Україні, які дають підстави для впевненості у незворотності нового курсу держави.

Постійне обмеження бюджетних видатків не забезпечує стає функціонування та розвиток інформаційних служб. За роки незалежності було чимало прикладів, як найконструктивніші програми, за умов відсутності фінансування, не були реалізовані.

Держкомтелерадіо, у межах своїх повноважень, докладає максимум зусиль для задоволення інформаційних потреб суспільства, гарантування права на свободу слова та інформаційну діяльність через усвідомлений розвиток і захист національного інформаційного простору.

Однак, на жаль, Комітет не в змозі ефективно протидіяти негативним явищам, зокрема іноземній інформаційній експансії, оскільки не має відповідних повноважень, організаційних і фінансових можливостей. Система та обсяги фінансування потреб інформаційної галузі взагалі не витримують жодної критики.

Ці проблеми особливо відчутні на тлі політичних спекуляцій навколо намагань применшити значення такого конституційного органу, як Держкомтелерадіо, перетворення його фактично у ліквідаційну контору, руками якої можна було б остаточно знищити не лише державний сегмент інформаційної сфери, а й у цілому державну систему вироблення і контролю за реалізацією інформаційної політики, усунути будь-які запобіжники щодо загроз інформаційній безпеці країни.

Ліквідація у структурі обласних державних адміністрацій управлінь у справах преси та інформації фактично позбавило Держкомтелерадіо дієвих важелів впливу на процеси, що відбуваються в інформаційній сфері на регіональному рівні.

Ситуація загострилася у результаті майнового конфлікту, що виник між Держкомтелерадіо України та Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

Суть конфлікту полягає у тому, що відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2005 № 253-р "Про розміщення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення" Комітет має передати в оперативне управління Нацраді будинок по вулиці Прорізній, 2 у м. Києві, в якому розміщуються структурні підрозділи апарату Комітету як правонаступника органів виконавчої влади в інформаційній сфері, що займали цю будівлю з 1953 року. Реалізація цього рішення ставить Держкомтелерадіо України на межу унеможливлення виконання своїх функціональних обов'язків. Не виключено, що конфлікт спровокований з метою відволікти увагу медіагромадськості від процедури розподілу радіочастотного ресурсу держави, який, на думку багатьох фахівців, розподіляється не з врахуванням національних інтересів, а з суто комерційних міркувань, що нерідко призводить до конфліктів між керівництвом Нацради та суб'єктами інформаційного простору.

Треба зазначити також, що повноваження з реєстрації суб'єктів інформаційної діяльності розподілені між трьома відомствами. Міністерство юстиції реєструє друковані ЗМІ; Національна рада з питань телебачення і радіомовлення — телерадіоорганізації; Державний комітет телебачення і радіомовлення — видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції. Така ситуація призводить до неузгодженості дій органів виконавчої влади та розбалансування системи контролю в інформаційній сфері. Для підвищення ефективності реалізації державної інформаційної політики доцільно було б передати функції реєстрації суб'єктів інформаційної діяльності одному органу — Міністерству юстиції.

Тим часом іноземні медіа-групи, маючи значно більший фінансово-економічний потенціал, практично без перешкод захоплюють нові і нові сегменти українського інформаційного ринку. Цьому сприяє неадекватно побудована державна система реєстрації і ліцензування телерадіоорганізацій, яка була механічною копією окремих моделей кількох європейських країн, але не враховувала реалії та історичне минуле нашої країни. Замість застосування на початковому

етапі розбудови України як незалежної суверенної держави системи захисту від іноземної інформаційної експансії, широко були відчинені двері різним медіа-магнатам, при цьому ніхто не переймався перевіркою походження іноземних інвестицій.

Як відомо, справою ліцензування телерадіокомпаній в нашій країні з 1994 року займається конституційний, постійно діючий колегіальний орган — Національна рада з питань телебачення і радіомовлення. Слід зазначити, що визначення "конституційний" у даному випадку є досить умовним. Цей поза-відомчий ліцензуючий орган поступово перетворився у кишенькову організацію, цілком контрольовану олігархічними групами, які не зацікавлені у збереженні потужного державного інформаційного ресурсу.

Лише за останні кілька місяців багатьом державним телерадіоорганізаціям було безпідставно відмовлено у праві використання каналів мовлення. Так, рішеннями Національної ради позбавлені ліцензії:

— Дніпропетровська ОДТРК на 23 ТВК потужністю 0,1 кВт у м. Орджонікідзе, окрім цього на користь ТРК "5-й канал" була віддана потужна частота у м. Кривий Ріг, яка за планом пріоритетних розрахунків була прорахована для обласної компанії.

— Запорізька ОДТРК на 38 ТВК потужністю 1 кВт у м. Комиш-Зоря; 39 ТВК, P=0,1 кВт; 43 ТВК, P=0,1 кВт у м. Токмак. Слід зазначити, що на цих каналах обласна компанія вела мовлення на той час вже протягом 3-х місяців.

— Кіровоградська ОДТРК на 26 ТВК, P=0,01 кВт у м. Ульяновка; на 36 ТВК, P=0,01 кВт у м. Олександрівка; 28 ТВК, P=0,1 кВт у м. Гайворон.

— Тернопільська ОДТРК на 43 ТВК, P=0,1 кВт; 29 ТВК, P=0,1 кВт у м. Шумськ; 51 ТВК, P=0,1 кВт у м. Кременець (не було технічної можливості вести мовлення через затримання видачі ліцензії на основний телевізійний канал у м. Тернополі).

— Чернівецька ОДТРК на 28 ТВК, P=0,01 кВт у м. Кострижівка; 26 ТВК, P=0,01 кВт у м. Сторожинець; 25 ТВК, P=0,01 кВт у м. Вижниця).

При цьому необхідно зауважити, що заявки недержавних мовників задовольнялися без урахування інтересів держави.

На сьогодні Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення здас в оренду передавачі, ліцензійно закріплені за Національною радіокомпанією України, радіомовникам іноземних держав. Присутність "Голоса Росії" та радіокомпанії "Содружество", що транслюються Концерном радіомовлення, радіозв'язку та телебачення, в інформаційному просторі України як за обсягами мовлення, так і за потужністю мережі у декілька разів перевищує наявність в ефірі програм українського державного радіомовлення.

Надання передавачів в оренду можна було б виправдати, якби прибутки від такої діяльності були спрямовані на покращення трансляції державних програм, зокрема оновлення матеріально-технічної

бази засобів, що надаються державним телерадіокомпаніям, але, на жаль, цього не відбувається.

Держкомтелерадіо вкрай занепокоєний втратою радіоінформаційного простору України на користь іноземних держав ще й тому, що технічні засоби Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення, які використовуються для поширення програм іноземних радіостанцій, входять до переліку радіопередавальних засобів, призначених для використання за умов надзвичайного стану та в особливий період, а це може створити певні проблеми при використанні їх за призначенням.

В цілому із загальної радіопередавальної потужності 7750 кВт у діапазонах довгих і середніх хвиль (загалом 84 передавачі мають бути задіяні на поширення програм УР-1, УР-2, УР-3) використовується лише 750 кВт за суттєво скороченою сіткою мовлення, а з 7000 кВт потужностей радіопередавачів коротких хвиль, що мають поширювати програми іномовлення, використовується лише два радіопередавачі по 100 кВт і один передавач потужністю 1000 кВт (5 год./добу).

Для порівняння, у 1993 році, у середньохвильовому діапазоні на УР-2 працювала 31 станція, на УР-3 — 4 станції, тобто практично все населення України було охоплене державними радіопрограмами УР-1, УР-2 та частково УР-3.

До того ж, комерційні мовники активно розвивають власні телерадіомережі. На тлі існуючих проблем з доведенням до споживачів телерадіопродукції державних телерадіоорганізацій держава ризикує втратити будь-який вплив на інформаційні процеси.

Не менш складною залишається ситуація у сфері функціонування кабельного телебачення України. Частка програм національного виробника в кабельних телемережах складає близько 33%, російських — 23%, інших іноземних держав — 44%. У програмні пакети операторів кабельного телебачення незаконно включаються телеканали Російської Федерації. Зважаючи на те, що в недалекій перспективі багатоканальні телемережі домінуватимуть у вітчизняному інформаційному просторі необхідно посилити контроль з боку держави за їх програмним наповненням для запобігання інформаційно-психологічному тиску з боку інших країн.

Отже, першочерговим завданням влади має стати активізація зусиль щодо послаблення асиметрії в обміні інформаційними потоками між Україною і іншими країнами, удосконалення механізму об'єктивного та привабливого представлення України у світі, здійснення системної, скоординованої та оперативної підготовки і розповсюдження за межами України мультимедійними засобами інформації про Україну.

Мініюстом спільно з Держкомтелерадіо розробляється проект Закону України **"Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації"**, що визначатиме правові засади поетапного роздержавлення друкованих ЗМІ, розвитку конкуренції у сфері друку і розповсюдження

газет та інших друкованих матеріалів з урахуванням дотримання прав та соціальних гарантій працівників інформаційної сфери.

З метою ефективного вирішення питання передачі редакціям у власність приміщень та майна в процесі роздержавлення комунальної преси Комітетом сформовано Медіа карту комунальних друкованих засобів масової інформації. Так, з 734 комунальних періодичних видань 39 газет засновані обласними органами державної влади, 188 — міськими. Засновниками та співзасновниками 465 видань виступають районні державні адміністрації, районні ради та трудові колективи редакцій. Засновниками 8 періодичних друкованих видань є селищні та сільські ради. Власні приміщення мають лише 138 редакцій, 333 — знаходяться в приміщеннях комунальної власності, решта — орендують приміщення. Загальна сума коштів, що передбачалась в 2005 році місцевими бюджетами різних рівнів на підтримку "малої преси" склала близько 80 млн. грн.

Аналіз свідчить, що роздержавлення не може здійснюватись без ретельного вивчення стартових можливостей кожної редакції, пошуку оптимальних правових механізмів такої передачі, а також відокремлено від суспільних перетворень, які відбуваються в контексті майбутньої адміністративно-територіальної реформи. Поспішні ж кроки можуть лише нашкодити справі реформування медіа-сфери.

Викликає велику тривогу й нинішній стан **національного книговидавництва**. Український книжковий ринок окупований дешевими книгами іноземного виробництва. З кожних десяти книжок, що продавалися в Україні, дев'ять вироблялися в Росії. "Човниковий" бізнес на російській книжковій продукції щорічно вимиває з України 80—100 млн. доларів США. Водночас від реалізації українських книжок у казну держави надходять мізерні кошти: близько 40 млн. грн. Для порівняння, у Росії книговидавнича галузь входить до п'ятірки найприбутковіших та бюджетотворюючих, поряд, зокрема, із нафтогазовою промисловістю.

Хоча необхідно зазначити, що ситуація поступово змінюється на краще із введенням у дію Закону України "Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні". Спостерігається позитивна динаміка збільшення обсягів випуску книг та брошур. Однак досягнуті успіхи можуть бути перекреслені, якщо не буде реалізовуватись політика державного протекціонізму у книговидавничій галузі. Позитивні тенденції треба зробити сталими і незворотними, адже книга продовжує залишатися найкращою формою існування і збереження культурного й духовного надбання нації.

З огляду на викладене, прошу Вас, вельмишановний Вікторе Андрійовичу, розглянути питання про стан інформаційної сфери країни, визначення шляхів удосконалення механізмів формування та реалізації національної інформаційної політики.

Враховуючи особливу роль інформаційної складової в системі державного управління, пропоную:

— Головному управлінню державної служби провести комплексне функціональне обстеження органів державної влади, що утворюють систему інформаційної безпеки України та внести пропозиції щодо удосконалення механізмів державного управління інформаційною сферою.

— Вжити в установленому порядку заходи щодо розширення функцій, збільшення граничної чисельності працівників Держкомтелерадіо для виконання завдань із забезпечення інформаційної безпеки.

— Вжити в установленому порядку у тримісячний строк заходи щодо відновлення у структурі облдержадміністрацій управлінь у справах преси та інформації.

— Службі безпеки України, Державному комітету телебачення і радіомовлення підготувати та у двомісячний строк подати пропозиції щодо доцільності введення до штату центральних органів виконавчої влади посадових осіб, до функціональних обов'язків яких відноситимуться питання забезпечення інформаційної безпеки.

— Міністерству фінансів разом з відповідними центральними органами виконавчої влади забезпечити пріоритетність фінансування державних і галузевих програм інформаційної сфери та у двомісячний строк подати пропозиції щодо започаткування нових бюджетних програм, у тому числі "закритих".

— Службі безпеки України, Міністерству фінансів, Державному комітету телебачення і радіомовлення передбачати щороку у закритій частині держбюджету на відповідний рік окрему статтю видатків для забезпечення інформаційної безпеки України.

— Міністерству фінансів, Державному комітету телебачення і радіомовлення забезпечити своєчасне та у повному обсязі фінансування видатків на виробництво і розповсюдження телерадіопрограм державних телерадіокомпаній.

— Антимонопольному комітету разом з Національною радою з питань телебачення і радіомовлення здійснити у двомісячний строк перевірку дотримання вимог антимонопольного законодавства в інформаційній сфері.

— Міністерству транспорту та зв'язку разом з Національною комісією з питань регулювання зв'язку, Національною радою з питань телебачення і радіомовлення здійснити у тримісячний строк заходи щодо виявлення та усунення порушень законодавства у сфері використання частотного ресурсу, а також розглянути питання щодо доцільності подальшого використання технічних засобів Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення для поширення програм російських радіостанцій.

— Міністерству закордонних справ разом із відповідними центральними органами виконавчої влади розробити проект державної програми про формування позитивного міжнародного іміджу Украї-

ни шляхом реалізації широкомасштабних проектів із залученням провідних вітчизняних та західних рекламних компаній та кращих консультантів у сфері зв'язків з громадськістю.

— Міністерству транспорту та зв'язку, Державному комітету телебачення і радіомовлення внести у двомісячний строк в установленому порядку законопроекти щодо врегулювання правових відносин у сфері розповсюдження інформації в межах українського сегмента мережі Інтернет та встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб за оприлюднення недостовірної інформації.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення разом з Національною радою з питань телебачення і радіомовлення забезпечити проведення постійного моніторингу контенту електронних та друкованих засобів масової інформації, а також інтернет-видань з метою виявлення та документування повідомлень, що містять заклики до насильницької зміни або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, а також матеріали, спрямовані на розпалювання міжнародних або міжконфесійних конфліктів, пропаганду війни, сепаратизму, тероризму тощо. У разі виявлення зазначених фактів здійснювати відповідне реагування.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення впродовж року завершити реалізацію системного проекту технічного переоснащення обласних (регіональних) державних телерадіокомпаній.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення, Міністерству транспорту та зв'язку, Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям вжити додаткових заходів щодо розбудови виокремлених регіональних телерадіомереж державних телерадіокомпаній.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення у тримісячний строк подати пропозиції щодо подальшого розвитку Національного інформаційного агентства "Укрінформ", державної телерадіокомпанії "Всесвітня служба "Українське телебачення і радіомовлення", Всесвітньої служби іномовлення Національної радіокомпанії України як ефективних механізмів формування позитивного іміджу країни, протидії цілеспрямованим антиукраїнським інформаційним кампаніям.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення підготувати та у тримісячний строк подати пропозиції щодо розширення адресної підтримки засобів масової інформації, які послідовно пропагують демократичні цінності, сприяють утвердженню авторитету України у світі, піднесенню української мови, культури, науки та освіти, в тому числі для відкриття та розвитку кореспондентських пунктів провідних українських інформаційних

агентств, теле- і радіокомпаній, друкованих засобів масової інформації за кордоном.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, Севастопольській міській державній адміністрації вжити заходи щодо мінімізації деструктивного впливу російських мас-медіа на інформаційний простір Автономної Республіки Крим, зокрема:

1) започаткувати закриті бюджетні програми, спрямовані на створення 2—3 нових телерадіоорганізацій в Криму, в т. ч. й у Севастополі, та реалізацію пілотних проектів зі створення двомовних періодичних друкованих видань, діяльність яких спрямовуватиметься на захист національних інтересів України;

2) вивчити питання та внести у тримісячний строк пропозиції щодо реалізації пілотних проектів із започаткування двомовних періодичних друкованих видань, діяльність яких спрямовуватиметься на захист національних інтересів України;

3) розробити у тримісячний термін комплекс заходів щодо розширення інформаційної присутності засобів масової інформації ВМФ України в Автономній Республіці Крим, зокрема у Севастополі;

4) вжити у тримісячний термін заходи щодо забезпечення сталого прийому телерадіопрограм і передач українських мовників в місцях дислокації Чорноморського флоту Росії.

— Державному комітету телебачення і радіомовлення разом із відповідними центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями вжити додаткових заходів щодо забезпечення підтримки національного книговидання:

1) розробити механізм формування і реалізації випуску книжкової продукції за державним замовленням;

2) розробити і затвердити регіональні програми розвитку книговидання, книгорозповсюдження та модернізації підприємств видавничо-поліграфічного комплексу;

3) підготувати і подати пропозиції щодо державного регулювання імпорту, підтримання конкурентоспроможності вітчизняних виробників та захисту прав споживачів на ринку друкованої продукції в Україні;

4) передати до сфери управління Держкомтелерадіо ДАК "Укрвидавполіграфія".

Впровадження зазначених пропозицій дасть можливість закласти основи системної моделі вироблення і реалізації послідовної, ефективної та зрозумілої громадянам державної політики в інформаційній сфері.

*З повагою
Іван Чиж, Голова Комітету*

Надійшла до редакції 17 травня 2021 року

УДК 061.1:303.442.3]:327](5)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).36-41

Оксана Сенченко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач факультету журналістики та міжнародних відносин
Київського університету культури і мистецтв,
e-mail: okline.www@gmail.com

"Мозкові центри" окремих країн Азійсько-Тихоокеанського регіону

У статті проведено стислий аналіз "мозкових центрів" окремих країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. З'ясовано, як трансформувалися аналітичні структури цих держав під впливом лібералізації й демократизації. Об'єктом уваги розглянутих "мозкових центрів" у загальних вимірах є проблеми державотворення у країнах й процеси за їх межами; діяльність, місце, роль і взаємодія політичних партій, громадських організацій, рухів та їхніх лідерів у соціально-політичному житті країни; геополітичне становище регіону.

Ключові слова: аналітичні центри; "мозкові центри"; державний устрій; території; населення; лібералізація; демократизація; законодавча влада

Постановка проблеми. У сучасному світі, що має визначення "століття інформаційних технологій", невіддільними компонентами систем управління державою, економікою, фінансами та обороною є інформаційні й комунікаційні системи. Результатом їх широкого впровадження стало формування єдиного світового інформаційного простору, що потребує високого науково-технічного й промислового потенціалу, а також відповідного культурно-освітнього рівня суспільства.

Безумовно, що більші інформаційні можливості має певна держава, то ефективніше досягне поставленої мети. Водночас країни-аутсайтери процесу інформатизації можуть опинитися в умовах соціальної та економічної нестабільності, що приведе до протистояння розвинених держав і решти світу. Саме тому в добу тотальної інформатизації в багатьох країнах створюють інформаційно-аналітичні центри.

На сучасному етапі Україна розвиває відносини з багатьма державами Азійсько-Тихоокеанського регіону, тому важливо знати специфіку діяльності та проблематику досліджень їхніх "мозкових центрів".

Метою статті є вивчення процесів становлення й функціонування "мозкових центрів" Казахстану, Тайваню, Туреччини та Японії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо докладніше діяльність аналітичних структур у країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону.

"Мозкові центри" Казахстану

Казахстан розташовано в центрі Євразійського континенту. Столиця — Астана (від 10 грудня 1997 р.). Територія — 2,725 млн кв. км; це дев'ята у світі країна за величиною. Межує з Китаєм, Киргизстаном, Туркменістаном, Узбекистаном і Росією. Загальна протяжність кордонів — 12,19 тис. км. Населення становить понад 19 млн осіб. До складу Казахстану входить 14 областей. Державна мова — казахська, також широко використовується російська. Основна релігія — іслам, віротерпимість і до інших релігій — християнства, юдаїзму тощо.

Аналітичні центри. Казахстанський інститут стратегічних досліджень при Президентові Республіки Казахстан (КІСД) — державна науково-дослідна

установа, головним завданням якої є науково-аналітичне забезпечення діяльності глави держави та його адміністрації. Інститут проводить фундаментальні дослідження стратегічних проблем зовнішньої та внутрішньої політики, соціально-економічного розвитку держави, готує матеріали прогнозно-аналітичного характеру для її керівництва.

Офіційною точкою відліку історії Казахстанського інституту стратегічних досліджень є 16 червня 1993 р., коли згідно з указом президента Н. Назарбаєва установу було створено для прогнозно-аналітичного забезпечення стратегічних аспектів зовнішньої й внутрішньої політики країни. 11 квітня 2014 р. було ухвалено рішення про передислокацію КІСД в Астану.

Станом на 2018 р. до структури інституту входять: дирекція; група головних наукових співробітників; відділ зовнішньої політики та міжнародної безпеки; відділ соціально-політичних досліджень; відділ економічних досліджень; відділ інформаційного забезпечення; відділ документального забезпечення та кадрової роботи; відділ державних закупівель і матеріального забезпечення; бухгалтерія.

Напрями досліджень КІСД охоплюють: стратегічні аспекти зовнішньої політики; суспільно-політичні й соціальні процеси в сучасному Казахстані; економічну безпеку; вивчення тенденцій розвитку світової економіки й аналіз їхнього впливу на економіку держави.

Інститут регулярно видає монографічні й колективні праці з актуальних проблем зовнішньої та внутрішньої політики Казахстану, міжнародних відносин, безпеки й економіки. За перші 20 років діяльності КІСД вийшло друком понад 250 книг; 2012 р. його співробітники опублікували 219 наукових статей і матеріалів у періодичних виданнях, зокрема 30 — у закордонних наукових журналах і збірниках [1; 2].

"Мозкові центри" Тайваню

Тайвань — самопроголошена країна на однойменному острові біля південно-східного узбережжя Азії, відділена від континенту Тайванською протокою. Столиця — Тайбей. Відстань між крайніми точками острова з півночі на південь становить 380 км, мак-

симальна ширина — 150 км. На півночі Тайвань омиває Східне море, на сході — Тихий океан. Територія Тайваню та інших контрольованих урядом островів — 36,2 тис. кв. км. Чисельність населення — майже 24 млн осіб; етнічний склад: китайці (хань), у тому числі холо, хакка інші групи вихідців з материкового Китаю — 98%; аборигенні народності австронезійського походження — 2%. Система правління — багатопартійна демократія. Офіційна мова — нормативна китайська.

Основні релігії: буддизм, даосизм, політеїстичний культ богині моря Мацзу та інших божеств традиційного китайського пантеону, католицизм, протестантизм, іслам.

Адміністративно-територіальний поділ — 16 графств (повітів) і 5 муніципалітетів. Адміністративний і фінансовий центр — Тайбей. Країною керує президент, якого обирають на чотири роки. Вищий представницький орган — Національні збори (164 депутати).

Тайвань перебуває в дипломатичній ізоляції від світової спільноти, однак країна зберегла певні міжнародні позиції, зокрема її визнають 30 невеликих держав Карибського басейну, Центральної та Південної Америки, Африки. Після захоплення 1949 р. влади в Китаї повалені гомінданівські лідери емігрували на Тайвань та утворили уряд, який представляв Китай в ООН до 1971 р., коли він здобув офіційне визнання, а Тайвань вийшов зі складу організації.

Китай вважає Тайвань своєю невіддільною частиною та виступає за "мирне об'єднання" під юрисдикцією єдиного Китаю за збереження сформованої соціальної системи. Водночас влада Тайваню офіційно називає острів "Китайською Республікою" й висуває претензії до представництва Китаю, материкову частину якого, на думку офіційного Тайбея, "тимчасово окуповано комуністами".

Аналітичні центри. Становлення й розвиток аналітичних структур в Азійсько-Тихоокеанському регіоні проходить за активної участі "мозкових центрів" Тайваню. Хоча Китай і Тайвань мають загальну історію, мову та культуру, їх зазвичай розглядають як дві самостійні й часто антагоністичні сили. Це не лише окремі держави, а й окремі політичні системи.

Нині на Тайвані діє 52 "мозкових центри", поміж яких вирізняють такі: партійні — офіційно пов'язані з політичною партією; державні — входять до структури влади; автономні — здебільшого незалежні від будь-якої зацікавленої групи чи спонсора й автономні від уряду в діяльності та фінансуванні; університетські — політологічні центри при університетах; квазідержавні — одержують фінансування винятково з державних грантів і контрактів, але не входять до офіційної структури влади; незалежні — автономні від уряду, але контрольовані зацікавленою групою, спонсором чи замовником, які забезпечують основне фінансування та суттєво впливають на діяльність аналітичного центру [1; 3].

Специфіка "мозкових центрів" Тайваню полягає в конфуціанській загальнокультурній традиції шаноб-

ливого ставлення до вченого. У 1950—1970-х рр. "мозкові центри" обслуговували інтереси панівної партії Гоміндан. У той період тайванські аналітичні структури виконували роль кузні кадрів для різноманітних державних відомств, наприклад, кілька директорів Інституту міжнародних відносин посли пости міністрів в уряді Тайваню.

Експертну спільноту з Інституту міжнародних відносин і Тайванського інституту економічних досліджень долучали до підготовки аналітичних та експертних оцінок для уряду в галузі міжнародних відносин і національної безпеки, а також економічного розвитку країни впродовж 1953—1976 рр.

У 1980—1990-х рр. серія реформ сприяла демократизації політичної системи й призвела до зниження ролі керівної партії. Демократизація та лібералізація стимулювали розвиток тайванських "мозкових центрів".

Вибори 2000 р. змінили характер діяльності аналітичних структур. Політична конкуренція спонукала до створення партійно орієнтованих об'єднань, як-от "Мозковий центр Тайваню".

Більшість організацій певною мірою пов'язані з урядом. Майже всі аналітичні структури Тайваню розглядають дослідну й видавничу діяльність як канали впливу, зокрема організують спеціальні заходи, що мають сприяти впровадженню результатів їхньої діяльності; інколи використовують ЗМІ, періодичні журнали, пресрелізи. Чимало тайванських центрів надають клієнтам результати аналітичних та експертних досліджень із різноманітних питань.

На проблемі відносин із КНР концентрують увагу 26 центрів, 11 зосереджено на внутрішньоекономічній проблематиці, 9 — на питаннях міжнародної торгівлі, 8 — на регіональних дослідженнях, 7 — на соціальній політиці, 6 — на внутрішньополітичних питаннях, 2 — на міжнародних відносинах і проблемах охорони довкілля.

До групи впливових "мозкових центрів" належить Фонд "Перспект", заснований 1997 р. Це некомерційна науково-дослідна установа у сфері досліджень відносин між Тайванем і КНР, зовнішньої політики, глобальних проблем сучасності й міжнародної безпеки.

Рада у справах материкового Китаю — "мозковий центр", що вивчає відносини в Тайванській протоці. Мета його діяльності полягає в забезпеченні уряду результатами політичного аналізу відносин між Китаєм і Тайванем. Іншим завданням є допомога владі в підтриманні стабільних і мирних відносин із материком.

Окремі аналітичні структури концентрують увагу на проблемах безпеки у протоці. Тайванський центр досліджень питань безпеки (Taiwan Security Research) генерує та поширює інформацію, що стосується військової та регіональної безпеки острова.

Аналітичний центр "Прибічники Тайваню" (Taiwan Advocates) проводить дослідження з проблеми безпеки у протоці, але водночас активно пропагує ідею національного самовизначення й незалежності від Китаю.

Особливе місце в низці "мозкових центрів" посідає Інститут міжнародних відносин — найбільший

НДІ Тайваню, що зосереджує зусилля на дослідженнях зовнішньої політики, міжнародних відносин і національної безпеки. Установа розпочала діяльність у квітні 1953 р. й готує якісну аналітику з міжнародної проблематики для уряду.

У 1967 р. Інститут налагодив співпрацю з Національним університетом Чеджу, на базі якого 1968 р. відкрито Інститут досліджень Східної Азії. За ініціативою його керівництва від 1970 р. започатковано щорічну міжнародну китайсько-американську конференцію з "проблем материкового Китаю", що стала традиційною та відбувається й нині.

До структури установи входить чотири департаменти: перший досліджує міжнародні політичні та економічні відносини регіонів Америки, Європи й Африки; другий — Азійсько-Тихоокеанський регіон; третій і четвертий — питання ідеології, політики, міжнародних відносин, військової безпеки тощо, пов'язані з материковим Китаєм. У межах цих завдань фахівці також вивчають аспекти діяльності кількох форумів: Форуму Європейського союзу, Японського форуму, Форуму Південної Азії, Форуму африканських досліджень. Окрім того, на базі Інституту функціонує Рада зі співпраці у сфері безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

"Мозкові центри" Туреччини

Республіка Туреччина розташована у східній півкулі та межує на сході з Грузією, Вірменією, Азербайджаном (15-кілометрова ділянка кордону з Нахічеванською Автономною Республікою) та Іраном; на півдні — з Іраком і Сирією; на заході — із Грецією та Болгарією. Столиця — Анкара. Чисельність населення — майже 86 млн осіб. Географічне положення: Туреччина розташована на частині суходолу, що має назву Мала Азія (Анатолія) та простягається від Азії до Південно-Східної Європи. Малу Азію з півночі омиває Чорне море, із заходу — Егейське, із півдня — Середземне. Анатолію від Європи відокремлюють протоки Босфор і Дарданелли.

Довжина берегової лінії Туреччини становить 8,5 тис. км, площа території — 783,5 тис. кв. км. Основне населення — турки. Країна — член НАТО й ООН. Державна мова — турецька; ділові мови — турецька й англійська. Релігія: 98% населення сповідує іслам (90% — мусульмани-суніти); велика частина — суніти ханафітського мазхаба, менша — алевіти.

Туреччина є унітарною державою зі змішаною формою правління (наявні елементи і парламентської, і президентської республіки). Законодавчою владою є однопалатний парламент — Великі національні збори з 550 депутатів, яких обирають на чотири роки. Виконавча влада — уряд на чолі з прем'єр-міністром; низку повноважень має президент.

Аналітичні центри Туреччини поділяють на чотири групи [1]:

1) цивільні та військові аналітичні структури в межах державних органів, наприклад Центр стратегічних досліджень (Stratejik Merkezi, SM) при Міністерстві внутрішніх справ;

2) аналітичні структури при університетах, як-от Центр стратегічних досліджень Технічного університету Йилдиз (Yıldız Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi) або Центр стратегічних досліджень Університету Бейкент (Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi);

3) "пропагандистські "мозкові центри", що ідеологічно орієнтовані та функціонують за кордоном, наприклад, Центр євразійських стратегічних досліджень (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, ASAM);

4) фонди (вакфи), як-от Türkiye Ekonomik ve Sosya Etüdler Vakfı (TESEV), Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV).

Предтечею формування турецьких центрів стратегічних досліджень став створений 1969 р. Центр економічних і соціальних досліджень (Ekonomik ve Sosyal Arasurmalar Merkezi, ESAM), що об'єднує турецьких політологів, які розглядають можливість створення нової цивілізації на засадах миру, гармонії та права.

Основна мета аналітичних досліджень ESAM: формування життєздатної держави; відтворення Великої Туреччини; визначення параметрів нового справедливого світоладу. Під відтворенням Великої Туреччини організація має на увазі: верховенство моралі; індивідуалізовану зовнішню політику; зміцнення країни як держави-лідера з погляду економічного розвитку; боротьбу за процвітання Туреччини й людства загалом. Центр бореться за "справедливість" і здійснює ідеологічні дослідження для керівної партії.

Однією з найвпливовіших сучасних турецьких аналітичних структур є Турецько-азійський центр стратегічних досліджень (Türk Asya Stratejik Arasurmalar Merkezi, TASAM), що претендує на роль найбільшого осередку стратегічних досліджень країни. TASAM регулярно проводить міжнародні конференції, симпозиуми й круглі столи в різних країнах світу, водночас здійснюючи й "цільові" дослідження. Численні турецькі експерти вважають, що TASAM є найавторитетнішим експертно-аналітичним центром, до послуг якого звертаються державні органи.

Проблеми, що стоять перед сучасною Туреччиною, на думку фахівців TASAM, мають низку причин, а саме:

— нестача політичної, економічної та соціокультурної стратегій;

— брак певного світогляду і його планування;

— використання в аналізі міжнародних проблем застарілої інформації.

Стратегічні дослідження Туреччини, на думку фахівців TASAM, часто здійснюють на низькому рівні із залученням центрів, далеких від реального розуміння сучасної картини світу.

До структури TASAM входять 10 груп, кожна з яких розробляє певний напрям і зосереджена на дослідженнях: глобальних та регіональних центрів сили; країн Європейського Союзу, Африки, Кавказу й Центральної Азії; енергетики, політики, економіки, соціокультури та питань охорони довкілля; проблем національної й міжнародної діяльності.

Окрім того, до організаційної структури TASAM входить низка підконтрольних інститутів: Африканський інститут, Інститут політичної комунікації, Інститут співпраці та розвитку, Інститут ісламських країн, Інститут публічної дипломатії.

Центр стратегічних досліджень мудреців (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, BILGESAM) був заснований 2008 р. і нині є однією з найрозвиненіших експертно-аналітичних структур Туреччини. Штаб-квартиру організації розташовано в Анкарі, але основним офісом де-факто є стамбульська філія. Особливістю центру є те, що до складу Ради мудреців входить велика кількість високопосадовців, поміж яких — кілька послів у відставці.

Завдання BILGESAM полягає в розробленні прогнозів і відстеженні ситуації у країні та світі. Організація також забезпечує осіб, які ухвалюють рішення, практичними рекомендаціями, потрібною інформацією та пропозиціями для розв'язання конкретних проблем.

"Мозкові центри" Японії

Японія складається приблизно з 6800 островів загальною площею майже 378 тис. кв. км у Тихому океані поблизу узбережжя Східної Азії. Столиця — Токіо. 99% території країни розташовано на чотирьох найбільших островах — Хоккайдо, Хонсю, Сікоку та Кюсю. Острів Хонсю — це понад 60% загальної території країни. Японію омивають води Тихого океану, Японського, Східнокитайського й Охотського морів.

За останні кілька десятиліть на території Японії створено штучні острови. Зокрема, в Токійській затоці насипано острів Юменосіма, на якому побудовано стадіон, музей, теплиці, посаджено парк. Острів Огісіма створено спеціально для розміщення металургійного комбінату. Для будівництва міжнародного аеропорту Кансай в Осацькій затоці також зведено штучний острів.

Населення Японії становить майже 127 млн осіб. За цим показником країна посідає восьме місце у світі та є однією з найбільш густонаселених: у середньому на кожен квадратний кілометр припадає 337 осіб. У 11 найбільших містах Японії з населенням, яке перевищує мільйон осіб, зосереджено 20% усіх мешканців країни. Іноземці становлять 0,7% (корейці — 678 тис. осіб, китайці — 84,4 тис. осіб). Державна мова — японська.

Адміністративно Японію розділено на 47 префектур. Державний лад — конституційна монархія. Парламент — єдиний законодавчий орган країни та найвищий орган державної влади; складається з нижньої Палати представників і верхньої Палати радників. Прем'єр-міністра призначає парламент.

Конституція Японії набрала чинності 3 травня 1947 р. й донині в неї не було внесено жодної поправки. Передбачає верховенство права, колегіальність управління, непорушність і недоторканність прав людини, дотримання принципів пацифізму. Носієм державного суверенітету є японський народ.

Аналітичні центри. Японія пережила два піки розвитку "мозкових центрів". Сплеск у 1970-х рр. був

пов'язаний із другою стадією інтенсивного економічного піднесення країни, а у 1980-х — із періодом стабільного зростання. Розробляючи програму прискореного економічного розвитку, уряд спирався на аналітичні центри як підлеглі організації, що забезпечували підготовчі базисні дослідження для ухвалення ефективних рішень.

Аналітичним структурам Японії надають не надто високу оцінку порівняно з "мозковими центрами" Західної Європи та США. Відомий політолог Я. Дзіро стверджує, що в Японії "належних мозкових центрів немає". Схожі думки висловлюють й інші фахівці, наприклад, Т. Судзукі відносить появу японських аналітичних структур до 1970-х рр., коли було засновано Інститут комплексних наукових досліджень Номура й Інститут комплексних досліджень Міцубісі, що мали отримувати від урядових відомств замовлення на проекти з освоєння державної території, розвитку транспорту, охорони довкілля.

У 1974 р. на основі співпраці політичних і фінансових кіл, уряду й органів місцевого самоврядування було засновано Організацію комплексних досліджень і розробок, що стала фінансовим спонсором і центром координації політичних досліджень за комплексним проектом "Завдання XXI століття". Водночас з'явилися й інші структури, що налагодили тісні зв'язки з урядовими відомствами, зокрема: Організація сучасних комплексних досліджень, утворена з метою підтримання фракції структурних реформ; Форум політичних концепцій, заснований 1975 р. фінансовими колами; невеликі "мозкові центри" місцевого значення.

У другій половині 1980-х рр. розпочалося формування аналітичних структур на потребу фінансових і промислових кіл. Дослідження цих центрів було присвячено питанням підвищення прибутковості та стабілізації управління в корпораціях, вони також надавали консалтингові послуги. Класичним прикладом є Інститут комплексних наукових досліджень Номура.

У першій половині 1990-х рр. з'явилися "мозкові центри", засновані за підтримки органів місцевого самоврядування. У той час в Японії приділяли значну увагу питанням забезпечення незалежної роботи аналітичних структур як інструментів демократії, у країні зріс інтерес до вивчення міжнародного досвіду діяльності "фабрик думки", зокрема побачили світ книги "Мозкові центри світу", "Формування політики та мозкові центри японського типу" й інші.

У 1995 р. у Токіо відбувся міжнародний форум, присвячений діяльності аналітичних організацій, що мав на меті продемонструвати їх вагомий роль у житті демократичної держави й задекларувати створення незалежних "мозкових центрів": Японського центру міжнародних зв'язків у політичних дослідженнях і Фонду сприяння міжнародним дослідженням, згодом перейменованого на Токійський фонд.

У 1997 р. в Японії розпочався черговий етап бурхливого розвитку "мозкових трестів" — цивільних, некомерційних і незалежних. Наприклад, було створено Центр політичних досліджень XXI століття; Центр

"Концепція Японії" (сформований колишніми міністрами); Центр досліджень менеджменту майбутнього "Фудзіта" як відділ компанії "Фудзіта сетен"; Організацію цивільної законотворчості, що виникла на базі організацій і руху "Корені трави".

У 1997 р. розпочав функціонувати Токійський фонд, що поставив за мету проведення фундаментальних політичних досліджень. У 1998 р. Форум політичних концепцій ХХ століття, заснований 1996 р. прогресивними вченими та журналістами, реформовано в особливу юридичну організацію некомерційного характеру. З'являлися й інші схожі об'єднання, що здійснювали незалежні політичні дослідження на некомерційній основі.

Від другої половини 1990-х рр. при університетах й аспірантурах започатковували особливі відділи та асоціації вчених: Японське товариство вчених, що досліджувало публічну політику, та Японське товариство оцінок. Розвитку їхньої діяльності сприяло ухвалення відповідних законодавчих актів, насамперед законів про особливу некомерційну діяльність і про відкритість урядової інформації.

Японські аналітичні центри здебільшого є дослідними організаціями, що визначено їхніми статусом і роллю в японському суспільстві. Ці об'єднання поки не виконують функцій адвокатів добробуту соціуму, проте серед громадськості посилюється розуміння потреби створення незалежних аналітичних структур, що беруть участь у процесах дослідження, оцінювання й вироблення політичних рішень.

В Японії діють різноманітні центри політичних досліджень, що прагнуть зробити внесок у розв'язання сучасних проблем через розроблення пропозицій і проєктів. Ці об'єднання інколи претендують на участь в ухваленні політичних рішень і просування своїх кадрів у владні структури. Зокрема, за даними "Щорічника мозкових центрів 2006 р.", виданого Організацією комплексних досліджень і розроблень, в Японії діє 328 аналітичних структур, із них 32 створено при університетах спільно з органами місцевого самоврядування.

Ініціаторами та спонсорами аналітичних центрів є приватні підприємства й фонди, урядові відомства та органи місцевого самоврядування спільно з університетами й аспірантурами, наукові спільноти у співпраці з приватними особами, політичні партії та інші. По суті, нині формується мережа конкурентних аналітичних центрів, що сприятиме демократизації процесу ухвалення політичних рішень, динамізму й ефективності державного управління.

Суттєвою перешкодою діяльності "мозкових центрів", що гальмує їхній розвиток у регіоні, є низька кваліфікація кадрів чи їх відсутність. Співпраця із західними інститутами, а також підтримка держави значно спрощують процес підвищення рівня компетенції цих структур.

Розгляньмо ґрунтовніше діяльність двох "мозкових центрів" [1].

1. Національний інститут передових досліджень (National Institute for Research Advancement, NIRA) — незалежний центр, що проводить політичні дослід-

ження. Організований 1974 р. за ініціативою провідних фахівців промислової та наукової громадськості Японії й фінансується з фонду, створеного на внески й пожертви від громадського та приватного секторів.

Головна мета NIRA — проведення незалежних досліджень, що допоможуть розв'язати численні завдання у сфері політики, економіки, соціології, міжнародних відносин, новітніх технологій і місцевого самоврядування. Акцент робиться саме на Японії, що, на думку фахівців інституту, має стати лідером ХХІ ст., спираючись на прийняту світовою спільнотою нову філософію майбутнього й національну стратегію. Важливим чинником розвитку японського суспільства також є креативні інновації як відповідь країни на виклик глобалізації. Для їх втілення в життя слід підвищити інтелектуальний рівень населення.

Організація регулярно публікує результати досліджень, намагаючись надати науково обґрунтовані відповіді на актуальні політичні питання. У 2005 р. під егідою NIRA було видано такі праці: "Скорочення населення і комплексна потужність країни: до держави людських ресурсів", "Політичні оцінки з метою сприяння формуванню політики: пропозиція NIRA щодо моделі політичних оцінок", "Пропозиції NIRA щодо системи місцевих урядів: до відродження держави та провінцій", "Соціальний уряд: новий розподіл прав і схема громадянського суспільства". У щомісячному журналі центру оприлюднюються результати досліджень проблем внутрішньої та зовнішньої політики не лише дослідників NIRA, а й науковців університетів й аспірантур, некомерційних організацій, інших фахівців. Кожен номер журналу присвячено спеціальній темі.

2. Дослідний інститут глобального індустріального та соціального прогресу (Global Industrial and Social Progress Research Institute, GISPRI) — японська "фабрика думки", заснована 1988 р. як некомерційна організація. Експерти GISPRI проголосили метою діяльності розвиток глобального суспільства за допомогою досліджень у сфері тенденцій, пов'язаних зі всесвітніми ресурсами, проблемами екології, міжнародними відносинами й зв'язками, що виникають між індустрією та економікою, культурою та суспільством. Інститут надає пропозиції, що ґрунтуються на проведених дослідженнях в Японії й за її межами, та сприяє підвищенню ефективності міжнародного обміну інформацією й ідеями.

Головний проєкт GISPRI — форум глобальної індустріальної та соціальної політики. Місія форуму — підготовка проєктів пропозицій, заснованих на дослідженнях і розробках GISPRI для уряду Японії.

Висновки. Проведений аналіз функціонування "мозкових центрів" окремих країн Азійсько-Тихоокеанського регіону свідчить, що в умовах постійного підвищення рівня інформатизації суспільства вагомого значення набуває інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади. Ця діяльність, зі свого боку, потребує широкого впровадження сучасних інформаційних технологій та створення інформаційно-аналітичних систем.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Мозкові центри країн світу / М. Сенченко, О. Сенченко, В. Гастиншиков. — Київ : Персонал, 2016. — 277 с.
2. Сунгуров А. Фабрики мысли и центры публичной политики в России и других посткоммунистических странах: развитие и функции / А. Сунгуров // The soviet and post-soviet review. — 2012. — Vol. 39. — P. 22—55.
3. McGann J. G. The think tanks and civil societies in China, Hong Kong, and Taiwan : think tanks and civil societies program, 2009 / James G. McGann. — Mode of access: <http://www.hks.harvard.edu/hauser/downloads/McGann%20Paper.pdf>. — Title from the screen.

Oksana Senchenko

The think tanks of some countries in the Asia-Pacific region

The article provides a brief analysis of the brain centers of some countries in the Asia-Pacific region. It is shown how the analytical centers of these countries were transformed under the influence of liberalization and democratization. The object of attention of the brain centers of the countries of a certain region in general dimensions are the problems of state formation and processes outside the countries; activity, place, role and interaction of political parties, public organizations, movements and their leaders in the socio-political life of countries and their geopolitical position.

The aim of the article is to study the processes of formation and functioning of analytical centers in Kazakhstan, Taiwan, Turkey and Japan.

Keywords: analytical centers; think tanks; state system; territories; population; liberalization; democratization; legislative power

References

1. Senchenko M., Senchenko O. and V. Gastinshikov. (2016). *Mozkovi centri krayin svitu*. Kyiv: Personal.
2. Sungurov A. (2012). *Fabriki mysli i centry publichnoy politiki v Rossii i drugih postkommunisticheskikh stranah: razvitie i funktsii*. *The soviet and post-soviet review*, 39, pp. 22—55.
3. McGann J. G. (2009). *The think tanks and civil societies in China, Hong Kong, and Taiwan : think tanks and civil societies program, 2009*. [Online], available at: <http://www.hks.harvard.edu/hauser/downloads/McGann%20Paper.pdf>.

Надійшла до редакції 7 червня 2021 року

УДК 316.4/7:339.9]:364-782](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).41-44

Василь Шейко,

доктор історичних наук, професор,
ректор Харківської державної академії культури,
академік Національної академії мистецтв України,
заслужений діяч мистецтв України,
e-mail: rector-2@ic.ac.kharkov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3532-7439>

Олена Гончар,

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Харківської державної академії культури,
e-mail: helengo2006@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1122-1768>

Євгенія Трубаєва,

аспірант
Харківської державної академії культури

Медіація як засіб існування особистості в крос-культурному середовищі в умовах глобалізації

Проаналізовано процеси медіації як засіб існування особистості в крос-культурному середовищі в добу глобалізації. Розглянуто питання адаптації особистості до умов іншої культури зі збереженням ефективності діяльності та індивідуальності. Доведено, що ступінь медіаційної адаптації до умов крос-культурного середовища свідчить про міжкультурну компетентність людини, котра передбачає збереження її унікальної індивідуальності. Репрезентовано модель адаптації особистості з урахуванням особливостей "Я"-індивідуальності. Продемонстровано роль стратегії медіації в розвитку діалогу культур.

Ключові слова: медіація; діалог культур; адаптація; глобалізація; культура; міжнародна співпраця; крос-культурне середовище; індивідуальність

Постановка проблеми. Процеси глобалізації загострюють питання важливості дослідження особливості та ролі діалогу культур, що за природою є медіаційним. Саме тому в сучасних умовах міжнарод-

ної цивілізаційної співпраці аналіз витоків і механізмів медіаційних процесів діалогу культур набирає обертів. Оскільки загальний хід розвитку земної цивілізації неможливий без взаємодії та спілкування

людей, народів, культур, діалог є невід'ємною умовою взаєморозуміння особистостей, медіаційним комунікатором міжнародних зав'язків. Рівень узгодженості міжетнічних, міжкультурних відносин корелює зі ступенем утрудненості взаєморозуміння та конфліктності міжнаціональних відносин, що робить механізми медіаційності діалогу головними.

Отже, виникає попит на вміння інтерпретувати міжкультурні відмінності, виявляти гармонію між формуванням навичок культурної адаптації людини та наявністю її індивідуальних і національних особливостей. Саме потреба в такому балансі, що передбачає внутрішній комфорт, зумовлює розв'язання питання про важливість опанування медіації.

Ураховуючи наведені чинники, сформульовано **мету статті** — на основі аналізу культурологічних і лінгвістичних розвідок сучасних дослідників виокремити закономірності медіаційної діяльності як засобу існування особистості в крос-культурному середовищі зі збереженням особливої духовної компоненти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність проблеми опанування стратегії медіації, зосередимося на вміннях сучасної людини вибирати патерни поведінки з урахуванням соціокультурних чинників; відбирати, аналізувати, систематизувати та узагальнювати міжкультурну інформацію; застосовувати елементи соціолінгвістичної компетенції для досягнення порозуміння в міжкультурному середовищі.

У цьому контексті сучасні дослідники дедалі частіше звертаються до поняття медіації та його інтерпретації в різних площинах наукових досліджень і прогресивно накопиченого досвіду.

Феномен медіації походить від латинського *mediatio* (посередництво), яку в давні часи використовували під час комерційних операцій, у суспільних відносинах, де медіатор діяв як посередник. Наприклад, у Греції медіатор (грец. *proxenitra*), яким зазвичай був старшина поселення, розв'язував суперечки, влаштовував шлюбну церемонію. Майже кожен народ світу має особливу історію проявів медіації. Остання є важливою стратегією в різних сферах сучасного суспільно-політичного та культурного життя, свідченням чому стало прийняття 3 листопада 2016 р. Верховною Радою України за основу проекту Закону України "Про медіацію" за реєстраційним № 3665 (далі — проект ЗУ), що є рушійним кроком у становленні й розвитку інституту медіації в Україні [8].

На потребі розв'язання різноманітних аспектів, пов'язаних із розвитком ідеї медіації в крос-культурному середовищі, наголошують сучасні українські вчені І. Бех (властивості крос-культурного діалогу та особистісного розвитку людини в міжкультурному полілозі) [1], І. Брунова-Калісецька (чинники крос-культурної адаптації) [2], О. Кочубейчук [5], С. Рашидов [10], (питання трансформації уявлень про "Я" в крос-культурній взаємодії), В. Махінов (формування мовної особистості в європейському соціокультурному освітньому просторі) [6], К. Мацик (крос-культурна комунікація в освітньому сегменті інформаційного суспільства) [7] та інші.

Зауважимо, що в сучасному інформаційному соціумі явище медіації стає як ніколи актуальним через перехід суспільства від виробництва товарів до продукування знань [14, с. 11]. Так, за класифікацією науковця С. Віджю, медіація може бути мультимедійною або гібридною, оскільки надходження інформації відбувається з різних джерел (вербального тексту (усного чи письмового), який доповнено відео- та аудіотекстами). С. Віджю розглядає медіацію як процес створення релевантної ідентичності між тим, що автор хотів передати, й тим, що зрозумів реципієнт [15, с. 136].

Утім, дослідник М. Байрам вважає, що медіація передусім передбачає розуміння іншомовної культури [12] та потребує від учасників міжкультурної взаємодії та комунікації вміння оперувати всіма складниками міжкультурної компетенції.

На думку Ж. Зарат, у процесі міжкультурної медіації медіатор і кожен учасник мусять долучатися до процесу трансляції культурної інформації, виконувати функцію тлумача культур, агента, що бере участь у міжкультурному спілкуванні [13, с. 220] у різноманітних сферах життєдіяльності людини, де орієнтація в соціокультурному просторі є значущою [13, с. 218].

Через акцентування розробниками "Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти" на практичному вирішенні комунікативних завдань у міжкультурному середовищі поняття "медіація" та його дескриптори співвідносяться з методичною стратегією опанування медіації за принципом "діалогу культур". На жаль, в Україні від 2000-х рр., часу появи у "Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти" [4, с. 218] зазначеного терміна, медіаційна діяльність досі не посіла належного місця в методичному процесі формування мовних та соціокультурних компетенцій майбутніх фахівців і не задекларована в жодному з офіційних нормативно-правових документів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історію культури людства, з певною долею обумовленості, можна трактувати як тривалий процес усвідомлення взаємозв'язків "ми — вони". Аналіз цивілізаційних процесів міжнародної співпраці культур, як з'ясувалося, був набагато складнішим, аніж це здавалося на перший погляд. Може скластися враження, що результатом міжкультурної комунікації є поширення здобутків від більш розвиненої культури до менш розвиненої та їх повна адаптація в останній. Отже, це припущення уможливує висновок про взаємодію культур як джерело прогресу. Насправді медіаційна роль діалогу культур передбачає активну взаємодію рівних у правах суб'єктів, що має сприяти збагаченню різних культур. До того ж, як свідчить історичний досвід, діалог культур дедалі частіше виконував роль медіатора примирення, що давало змогу запобігати війнам і конфліктам. Значенний чинник сприяв зняттю напруження, створенню умов довіри та взаємної поваги. З часом діалог культур як соціальне явище ставав дедалі актуальнішим. Теорія та практика діалогу мають глибокі цивілізаційно-історичні корені. Проблематикою діалогічних відносин цікавилися німецькі філософи Й. Фіхте, Ф. Шеллінг. Пізніше Л. Феєрбах на основі ідей Й. Фіхте про інаковість та взаємозумовленість "Я" та "Іншого" започаткував ви-

вчення діалогу початку ХХ ст. [11]. Зі свого боку, І. Гердер стверджував, що взаємодія культур веде до збереження культурного різноманіття, а їх ізоляція — до загибелі культури. На його думку, зміни не повинні торкатися "ядра" культури [3]. Характерно, що медіація діалогу культур містить у структурі та одночасно базується на імперативах "чуже" та "своє". Як бачимо, плідна взаємодія культур у діалоговому режимі сприяє формуванню єдиного поля загальної культури на різноманітних смислових і внутрішньо присутніх у різних культурах межах. Зазначимо, що виявлення та визнання особливостей кожної культури переводить формат спілкування з тоталітарного монологу до толерантного діалогу. Людство поступово прямує до формування єдиного культурного простору паралельно зі збереженням особливостей кожної національної культури. Утім, у добу глобалізації постає потреба не тільки адаптуватися до зростаючих потоків міжкультурної інформації, здійснювати комунікацію, реферувати документи, користуватися світовими надбаннями, пристосовуватися до певної культури, а й не втратити особисті відмінності, знайти так звану золоту середину.

На нашу думку, поширення інтеграційних процесів та мобільності населення як носія людського потенціалу зумовлює потребу не тільки сприймати (реципієнт) або надсилати певну інформацію (комунікатор), а й залучати широкий діапазон соціокультурних, соціолінгвістичних та екстралінгвістичних засобів. У процесі медіації співрозмовники під час комунікативного акту змушені вийти за межі усталених стереотипів, завдяки емпатії перемикаються між ціннісними та культурними орієнтаціями. Суттєво, що емпатія [9] є провідною соціально-культурною емоцією, котру в загальному плані можна визначити як здатність індивіда емоційно відгукуватися на переживання інших людей. Оскільки в неї закладено індивідуальний набір емоційних, когнітивних і поведінкових компонентів, саме емпатія передбачає суб'єктивне сприйняття людей іншої культури, проникнення в їхній внутрішній світ, відчуття їхніх переживань, розуміння думок.

Людина, яка опинилася в умовах крос-культурного чи іншомовного культурного середовища, змушена виробити нову для неї модель соціокультурної поведінки, адаптовану до нових обставин. Вона мусить ґрунтуватися на виявлених розбіжностях, наявних між культурами на різних рівнях їх функціонування, з урахуванням особливостей "Я"-індивідуальності.

Вважаємо, що поняття свого "Я", з одного боку, передбачає певний "патерн фонового коду особистості", що містить:

— фоновий ресурс (використання вербальних і невербальних форм спілкування рідною мовою, на-

бору асоціацій та символів, загальних знань про рідну культуру (систему ціннісних орієнтацій, традиції, звичаї, історичні події, етнос, видатних представників різних часів тощо), а також географічний (країнознавство, природно-кліматичні особливості тощо) та соціально-економічний (рівень розвиненості економіки, соціальні вміння й навички, ступінь емоційності та толерантності тощо) компоненти;

— персональний ресурс (освіта, емоційність, риси характеру, харизма, душевний комфорт тощо).

З іншого боку, однією з важливих умов реалізації міжкультурної взаємодії у контексті "діалогу культур" є "патерн адаптованості до нової культури", до компонентів якого також належать складники фонового ресурсу й компоненти впливу, що зумовлюють потребу людини адаптуватися (неможливість комунікації рідною мовою, мотивація розв'язання соціокультурних, економічних завдань тощо ставить під питання ступінь руйнування чи проникнення до зони комфорту особистісного ресурсу людини, яка змушена адаптуватися). Міра перетину цих патернів — від майже повного "накладання" до "відчуження" — зумовлює ступінь втрати людиною індивідуальності в умовах нової культури, що, зі свого боку, зумовлює "медіаційну адаптацію".

Отже, ступінь медіаційної адаптації дає змогу відповісти на запитання, наскільки людина готова до діалогу культур, чи може знайти власне місце в умовах нової культури, не втрачаючи унікальної індивідуальності.

Висновки. В умовах глобалізації діалог культур між народами світу вкрай важливий. Людство постало перед прірвою кризових, нестабільних ситуацій, через що стало уразливим. Саме тому люди прагнуть до міжнародного культурного обміну та взаєморозуміння в ім'я миру й злагоди. Утім, залишається важливим питання, як людині адаптуватися в умовах іншої культури та діяти ефективно без втрати індивідуальності, не знеособившись.

Результати пропонованого дослідження доводять невичерпаність кола проблем, пов'язаних із розвитком медіації як засобу існування в міжкультурному середовищі в добу глобалізації. Серед перспективної тематики подальших наукових пошуків виокремимо такі: чітке визначення феномену медіації та його термінологічного апарату в площині культурологічних і соціокультурних досліджень; розроблення соціально-культурних моделей медіаційної поведінки в крос-культурному середовищі; визначення запроваджених для цього виду діяльності дескрипторів тощо.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. — Київ, 1997. — С. 8—12.
2. Брунова-Калісецька І. В. Психологічна самоєфективність як фактор крос-культурної адаптації : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Брунова-Калісецька Ірина Володимирівна; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. — Київ, 2009. — 20 с.
3. Гердер І. Избранные сочинения / И. Гердер. — Ленинград : Гослитиздат, Ленингр. отд-ние, 1959. — 392 с.
4. Зазальноевропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. — Київ : Ленвіт, 2003. — 273 с.

5. Кочубейник О. М. Трансформація уявлень про "Я"-концепцію у крос-культурних психологічних дослідженнях : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Кочубейник Ольга Миколаївна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — Київ, 2003. — 16 с.
6. Махінов В. Н. Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина XIX — початок XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Махінов Віктор Миколайович ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. — Луганськ, 2013. — 40 с.
7. Мацик К. В. Крос-культурна комунікація в освітньому сегменті інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук / Мацик Катерина Вікторівна ; Нац. техн. ун-т "Київ. політехн. ін-т". — Київ, 2007. — 22 с.
8. Про медіацію : проект Закону України від 17 груд. 2015 р. № 3665. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463. — Назва з екрана.
9. Роджерс К. Емпатія / К. Роджерс // Психологія емоцій. Тексти / [под ред. В. К. Вилюнаса, Ю. Б. Гиппенрейтер]. — Москва : Изд-во МГУ, 1984. — С. 235—237.
10. Рашидов С. Ф. Ціннісна свідомість сучасного студентства та її трансформація / С. Ф. Рашидов // Наук. вісн. Мелітопольського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. — 2013. — № 2. — С. 133—137.
11. Фейербах Л. Сочинения : в 2 т. / Л. Фейербах. — Москва : Наука, 1995. — Т. 2. — 425 с.
12. Byram M. Translation and Mediation — Objectives for Language Teaching. Cultures in translation / M. Byram // Nordic Network for Intercultural Communication. — NIC, Reykjavic, 2008. — Mode of access: <http://www.vigdis.hi.is/Apps/Web>. — Title from the screen.
13. Cultural Mediation in Language Learning and Teaching / G. Zarate, A. Gohard-Radenkovic, D. Lussier, H. Penz. — European Centre for Modern Languages. Council of Europe. Strasbourg Cedex, 2004. — 248 p.
14. Dendrinou B. Mediation in communication, Language teaching and testing / Bessie Dendrinou (Vassiliki Dendrinou). — JAL 22 (2006). — P. 9—36. — Mode of access: https://www.academia.edu/4711151/MEDIATION_IN_COMMUNICATION_LANGUAGE_TEACHING_AND_TESTING. — Title from the screen.
15. Viaggio S. The Overall Importance of the Hermeneutic Package in Teaching Mediated Interlingual Communication / S. Viaggio. — 1998. — 17 p. — Mode of access: <http://www.openstarts.units.it>. — Title from the screen.

Vasyl Sheyko, Olena Gonchar, Yevheniia Trubaieva
Mediation as a means of subsistence in a cross-cultural environment in the context of globalization

The processes of mediation as a means of existence of the individual in a cross-cultural environment in the age of globalization are analyzed. Questions concerning the adaptation of a person to conditions of the other culture with preservation of efficiency of activity and individuality are considered. The article proves that the degree of mediation adaptation to the conditions of the cross-cultural environment testifies to the intercultural competence of a person, which implies the preservation of his unique individuality. The model of personality adaptation taking into account the features of "I"-individuality is worked out. The investigation shows the role of the mediation strategy in the development of intercultural dialogue.

Keywords: mediation; dialogue of cultures; adaptation; globalization; culture; international cooperation; cross-cultural environment; individuality

References

1. Bekh I. D. (1997). Cinnosti jak jadro osobystosti. *Cinnosti osvity i vykhovannja: Naukovo-metodychnyj zbirnyk*. Kyiv, pp. 8—12.
2. Brunova-Kalishcicka I. V. (2009). *Psykhologichna samoefektyvnist jak faktor kros-kulturnoji adaptaciji*. (Avtoref. dys. kand. psykol. nauk). Instytut socialnoji ta politychnoji psykhologhiji APN Ukrainy, Kyiv.
3. Gerder I. (1959). *Izbrannye sochineniya*. Leningrad: Goslitizdat, Leningr. otd-nie.
4. Nikolajeva S. Ju. (Red.). (2003). *Zaghalnojevropejski rekomendaciji z movnoji osvity: vyvchennja, vykladannja, ocinjuvannja*. Kyiv: Lenvit.
5. Kochubejnyk O. M. (2003). *Transformacija ujavlenj pro "Ja"-konceptiju u kros-kulturnykh psykhologhichnykh doslidzhennjakh* (Avtoref. dys. kand. psykol. nauk). Instytut psykhologhiji im. Gh. S. Kostjuka APN Ukrainyn, Kyiv.
6. Makhinov V. N. (2013). *Teoretychni zasady formuvannja movnoji osobystosti v istoriji rozvytku jevropejskogho sociokulturnogho osvitnjogho prostoru (seredyna XIX — pochatok XX st.)*. (Avtoref. dys. d-ra ped. nauk). Skhidnoukrajinskyj nacionalnyj universytet im. V. Dalja, Lughansjk.
7. Macyk K. V. (2007). *Kros-kulturna komunikacija v osvitnjomu seghmenti informacijnogho suspiljstva*. (Avtoref. dys. kand. filoz. nauk). Nacionalnyj tekhnichnyj universytet "Kyjivskyj politekhnichnyj instytut", Kyiv.
8. Pro mediaciju: projekt Zakonu Ukrainy. № 3665. (2015). *Verhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*. [Online], available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
9. Rodzhers K. (1984). *Empatiya. Psihologiya emocij*. Moskva: Izd-vo MGU, pp. 235—237.
10. Rasydov S. F. (2013). Cinnisna svidomistj suchasnogho studentstva ta jiji transformacija. *Naukovyj visnyk Melitopoljskogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu. Serija: Pedagoghika*, 2, pp. 133—137.
11. Feyerbakh L. (1995). *Sochineniya*. (T. 1—2). Moskva: Nauka.
12. Byram M. (2008). Translation and Mediation — Objectives for Language Teaching. Cultures in translation. *Nordic Network for Intercultural Communication*. [Online], available at: <http://www.vigdis.hi.is/Apps/Web>.
13. Zarate G., Gohard-Radenkovic A., Lussier D. & Penz H. (2004). *Cultural Mediation in Language Learning and Teaching*. European Centre for Modern Languages. Council of Europe. Strasbourg Cedex.
14. Dendrinou B. (2006). Mediation in communication, Language teaching and testing. *JAL 22*, pp. 9—36. [Online], available at: https://www.academia.edu/4711151/MEDIATION_IN_COMMUNICATION_LANGUAGE_TEACHING_AND_TESTING.
15. Viaggio, S. (1998). *The Overall Importance of the Hermeneutic Package in Teaching Mediated Interlingual Communication*. [Online], available at: <http://www.openstarts.units.it>.

Надійшла до редакції 22 червня 2021 року

УДК 050.48Радянський Львів"1945/1951"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2021.6(299).45-50

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Журнал "Радянський Львів" (1945—1951): роль регіональної періодики УРСР у розвитку українознавства

У статті порушено проблему періодичних видань, що виходили в Українській Радянській Соціалістичній Республіці в перші роки після закінчення Другої світової війни. Предметом дослідження став регіональний громадсько-політичний і літературно-мистецький журнал "Радянський Львів", що виходив друком упродовж шести років — від 1945 до 1951-го. Часопис Львівського осередку Спілки радянських письменників України став гідним продовженням довоєнних видань західноукраїнського регіону, а саме: галицького журналу "Література та мистецтво" (за редактування Олекси Десняка) та альманаху "Радянська Буковина" (за редактування О. Кобилянської). Вихід "Радянського Львова" збігся в часі із заснуванням часопису "Радянське Закарпаття". Загалом, зазначені видання виконували важливу ідеологічну роль і слугували дієвим механізмом проведення радянської приєднаних до УРСР західноукраїнських земель. Відповідно до функціонального призначення часописи перетворилися на потужне знаряддя комуністичної пропаганди та агітації. Тож не дивно, що до складу редакційної колегії журналу "Радянський Львів" входили не тільки очільники місцевої компартійної влади (зокрема, секретар Львівського обкому КП(б)У з пропаганди та агітації І. Мазепа), а й представники найвищих кіл ідеологічно вмотивованих українських літераторів (як-от один зі співавторів Державного гімну УРСР "Живи Україно, прекрасна і сильна" М. Бажан). Водночас на тлі пропагандистського спрямування журнал доволі наполегливо просував публікації українознавчого характеру, у тому числі й наукового, чому, безумовно, сприяла присутність у складі редакційної колегії відомого українського радянського літературознавця, академіка АН УРСР М. Возняка. На підставі проведеного контент-аналізу авторка дійшла висновку, що журнал "Радянський Львів" був одним з осередків республіканського франкознавства та майданчиком для популяризації найкращих зразків української літературної класики.

Ключові слова: журнал; "Радянський Львів"; альманах; примірник; редакційна колегія; українознавчий контент

Постановка проблеми. Українська періодика має поважний, щонайменше двохсотлітній, вік, через що дослідження її контенту не втрачає актуальності. Найвагомим, на наш погляд, залишається радянський період української періодики, що вирізняється не лише контраверсійними щодо сьогодення думками, а й високим рівнем викладу матеріалу. Серед видань зазначеного хронологічного проміжку особливо цікавими є часописи, що виходили у світ нетривалий період, оскільки або зникли назавжди, або ставали фундаментом для заснування довгострокових видань. Саме до цієї категорії належить журнал "Радянський Львів", який через шість років випуску було реорганізовано у широковідоме видання "Жовтень".

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Порушена тема має доволі вузьке коло дослідників. Поміж сучасних науковців, які ґрунтовно вивчали зміст журналу "Радянський Львів", виокремимо лише В. Передирій, яка зосередила увагу на історії видання та аналізувала проблему боротьби з "українським буржуазним націоналізмом", що висвітлювалася на шпальтах часопису [34, с. 84—101].

Спираючись на здобутки попередниці, авторка вважає метою пропонованої розвідки проведення контент-аналізу тих публікацій "Радянського Львова", що мають виразне українознавче спрямування й можуть бути затребуваними суспільством декомунізованої України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воз'єднання західноукраїнських земель із Великою Україною, що відбулося у 1939—1940 рр., супроводжувалося активною ідеологічною підтримкою з боку тогочасної періодики. У порадянщеній Галичині з цією метою виходив часопис Олекси Десняка "Література і мистецтво", а в Буковині — журнал "Радянська Буковина" за редактування О. Кобилянської. Приєднане 1945 р. Закарпаття, відповідно, розпочало читати літературний альманах "Радянське Закарпаття". Ці видання просякнуті духом радості та безмежної вдячності СРСР. Чи були ці почуття щирими? Авжеж, адже про життя у спільній державі мріяло не одне покоління західняків. Чи влаштувала радянська влада місцеве населення? Здебільшого так, адже розпочалася тотальна українізація колонізованої та румунізованої територій, було націоналізовано банки й підприємства, що належали іноземним визискувачам України, ліквідовано їхні великі земельні латифундії, місцеве населення забуло про безробіття, дістало змогу отримувати безоплатне медичне обслуговування й здобувати освіту рідною мовою в безоплатних навчальних закладах. По суті, зреалізувалася вироблена І. Франком марксистська "формула щастя" українського народу: соціалістичний устрій в об'єднаній Україні. Зрозуміло, що переслідування національного руху й утиск приватної власності викликали обурення, спротив і супроводжувалися торемними ув'язненнями, вилученням майна та депортаціями щонай-

менше 10% тогочасних жителів Західної України, але радянська влада ще від початку встановлення не приховувала, що насамперед відстоює інтереси пролетарсько-селянської бідноти. Готуючись до неминучого соціального конфлікту й розуміючи, що на теренах Західної України він особливо загострений національним питанням, більшовики відразу зосередилися на проведенні широкомасштабної українізації. Нарешті, за кілька століть іноземного панування, Львівський університет замість імені польського короля Яна-Казимира отримав ім'я Івана Франка (1894 р. граф Бадені не дозволив письменнику посісти вакантне місце завідувача кафедри руської словесності, тож урочисте (на жаль, посмертне) входження видатного діяча української культури у Львівський університет 8 січня 1940 р. забезпечила саме радянська влада). У 1956 р. святом для кожного українця ім'ям було названо й відомий Львівський державний театр опери та балету (наразі має ім'я славетної української співачки С. Крушельницької).

Вторгнення вермахту на територію СРСР 22 червня 1941 р. зупинило процес радянізації Західної України. Однак після закінчення фашистської окупації (29 березня 1944 р. Радянська армія увійшла в Чернівці, 27 липня 1944 р. — у Львів, 27 жовтня 1944 р. — в Ужгород) його було поновлено.

Варто зазначити, що, як і в довоєнні часи, повоєнна радянізація Західної України активно спиралася на засоби масової інформації, зокрема друковане слово, про що переконливо свідчить тогочасна періодика. Серед регіональних видань передусім виокремимо щомісячник "Радянський Львів", який видавала місцева організація Спілки радянських письменників України. Журнал виходив накладом у 5 тис. примірників і коштував 5 крб. Друк здійснювало львівське видавництво "Вільна Україна" за адресою вул. Підвальна, 3, де працювала й редакція. Після виходу 1945 р. серпнево-вересневого номера було відкрито передплату на друге півріччя 1945 р. За оголошеними умовами, передбачалася передплата на 3 або 6 місяців, вартість якої, відповідно, становила 15 і 30 крб. Передплату приймали відділення "Союздруку" та поштові установи на місцях.

Перший номер часопису вийшов у липні 1945 р. і розпочинався з віроповідданого колективного листа на ім'я генераліссимуса Сталіна [8, с. 3—8]. Лист обговорювали на зборах робітників, селян та інтелігенції міст і сіл Львівської області, звернення підписали 349 405 осіб (!) [8, с. 8].

До редакційної колегії журналу впродовж 1945—1946 рр. входило сім осіб, а саме: М. Бажан, М. Возняк, Ірина Вільде, Я. Галан, П. Козланюк, Г. Ломов, І. Мазепа. Функції відповідального редактора виконував видатний український поет, врятований від репресій самим Сталіним і нагороджений 1939 р. орденом Леніна за переклад українською мовою поеми Ш. Руставелі "Витязь у тигровій шкурі", лауреат Сталінських премій 1946 і 1949 рр., співавтор Гімну УРСР "Живи, Україно, прекрасна і сильна" Микола Платонович Бажан (1904—1983). Заступником відпо-

відального редактора був відомий західноукраїнський письменник, голова львівської організації Спілки радянських письменників України Петро Степанович Козланюк (1904—1965). Ідеологічну цноту часопису пильнував Іван Ілліч Мазепа (1906—1974), який, за іронією долі, маючи таке не прийнятне для радянської влади прізвище та ім'я, на час заснування журналу "Радянський Львів" працював секретарем Львівського обкому КП(б)У з пропаганди та агітації, а на момент перейменування часопису на "Жовтень" у лютому 1951 р. став міністром кінематографії Української РСР. Представником Львівського обкому КП(б)У в редакції журналу був і Григорій Іванович Ломов. Науковий напрям діяльності часопису забезпечував видатний український учений, літературознавець і фольклорист, від 1944 р. — завідувач кафедри української літератури Львівського державного університету імені Івана Франка, дійсний член Академії наук УРСР Михайло Степанович Возняк (1881—1954). Втіленням інтелігентної складової української літератури поміж видавців "Радянського Львова" стала знана українська письменниця Ірина Вільде (Дарина Дмитрівна Макогон) (1907—1982) (організація ЮНЕСКО внесла її ім'я до списку визначних людей ХХ ст. і другого тисячоліття). Ударною ідеологічною силою редакції був нині декомунізований український радянський письменник і публіцист, автор резонансного сатиричного памфлету "Плюю на Папу" Ярослав Олександрович Галан (1902—1949). Перебуваючи в ранзі спеціального кореспондента газети "Радянська Україна" на Нюрнберзькому процесі над нацистськими злочинцями (1945—1946), Я. Галан уособлював найвиразнішого борця проти ОУН-УПА. 24 жовтня 1949 р. його було вбито з особливою жорстокістю, і сучасні історики не можуть дійти остаточної згоди щодо загибелі письменника: чи став він жертвою теракту націоналістичного підпілля, чи його смерть лежить на совісті радянських спецслужб.

Від січня 1947 р. склад редколегії "Радянського Львова" докорінно змінився. Відповідальним редактором до вересня 1948 р. був П. Козланюк, а його підлеглими — Б. Буряк, Ірина Вільде, Я. Галан, П. Йова, М. Пархоменко, А. Шмигельський. У жовтні 1948 р. посаду відповідального редактора посів М. Пархоменко, проте склад редакції не змінився.

Журнал "Радянський Львів" прожив недовге, але яскраве життя (1945—1951 рр.). На його фундаменті зріс популярний часопис "Жовтень" (1951—1989 рр.), а від 1990 р. видавався літературно-мистецький і громадсько-політичний щомісячник "Дзвін", що виходить дотепер.

Редакційна політика часопису "Радянський Львів" загалом не мала жодних принципових відмінностей від видань, що друкувалися в УРСР і СРСР у перше повоєнне п'ятиріччя. Як і скрізь, на його сторінках оприлюднювали тогочасні драконівські постанови щодо окремих журналів, мистецьких творів і діячів. Ідеологічний апарат КП(б)У вимагав від авторів дотримуватися ідейної чистоти, і редакція працювала з огляду на це завдання. Водночас в діяльності часо-

пису виразні певні нюанси. Зокрема, впадає в око майже цілковите замовчування постаті Т. Шевченка: за шість років виходу у світ журнал розмістив лише три публікації (дві статті й перекладений із російської вірш М. Некрасова), присвячені Кобзареві. І це при тому, що головним напрямом діяльності щомісячника, вочевидь, стало поширення інформації українознавчого змісту: "Радянський Львів" послідовно й наполегливо оспівував видатного земляка — галичанина Івана Яковича Франка (1856—1916), який, без перебільшення, був культовою фігурою цього видання та справжнім уособленням його українознавчого контенту.

На сторінках часопису не припинялися дослідження особистості й творчого доробку видатного громадсько-політичного та культурного діяча. У серпнево-вересневому номері за 1945 р. було надруковано наукову розвідку академіка М. Возняка "До історії тексту "Украдене щастя" Франка" [7, с. 46—57], у жовтневому — дослідження Д. Лукіяновича про політичну діяльність поета і прозаїка "Мандрівка Івана Франка по львівських квартирах" [26, с. 54—58]. Франкознавство "Радянського Львова" за 1946 р. було репрезентовано публікаціями І. Романченка "Іван Франко і баденівські вибори" [37, с. 56—60], О. Мороза "І. Франко — збирач життєвої мудрості" [28, с. 57—60], М. Пархоменка "Горький і Франко" [30, с. 49—56], О. Баленка "Книжка про І. Франка" [2, с. 74—75]. Загалом, на честь 90-ї річниці від дня народження письменникові присвятили весь серпнево-вересневий номер за 1946 р. [35]: було розміщено його олівецевий портрет [35, с. 1], вірші А. Шмигельського "Слово до Івана Франка" [35, с. 24—25] та О. Ющенко "Будинок поета" [35, с. 69], статтю П. Козланюка "Іван Франко" [35, с. 55—62], меморат М. Яцківа "Мої зустрічі з Каменярем (спогади про І. Франка)" [35, с. 63—68], критичний огляд Я. Яреми "Твори І. Франка в російських перекладах" [35, с. 70—74]. Річний зшиток "Радянського Львова" за 1947 р. також пропонував різноформатний контент із франкознавства: до першого номера увійшов критичний огляд Ф. Науменка на книгу "Іван Франко про народну освіту" [29, с. 74—75]; у п'ятому числі було надруковано уривки з неопублікованої поеми І. Франка "Снігова казка" [51, с. 53—55] та пісню Я. Ярославенка, написану на слова вірша "Товаришам з тюрми" [53, с. 72—73]; до восьмого номера потрапив вірш грузинського поета Сандро Еулі "Іван Франко" в перекладі О. Новицького [16, с. 53] та стаття І. Франка, присвячена робітничому страйкові у Львові 2 червня 1902 р. [50, с. 50—52]; завершальне, 12, число прикрашала стаття "Улюблені пісні Івана Франка", що містила аналіз однойменної монографії Ф. Колесси [13, с. 69—71]. Упродовж 1948 р. на сторінках "Радянського Львова" було надруковано чотири ґрунтовні розвідки, присвячені Каменяреві [1, с. 72—74; 22, с. 72—76; 31, с. 50—59; 32, с. 59—63]; темою для обговорення трьох із них стали його політичні, наукові, літературні та мистецькі зв'язки з Росією. Зокрема, І. Айзеншток дослідив питання про ставлення Російської академії наук до українського письменника [1, с. 72—74], а М. Пархоменко — його

російськомовні переклади [32, с. 59—63] та поширення франкознавства на сторінках російської преси [31, с. 50—59]. У п'ятому номері за 1950 р. надруковано вірш В. Сосюри "Іванові Франкові" [43, с. 3] та колективне дослідження, присвячене раніше невідомим документам про громадсько-політичну діяльність письменника [42, с. 55—57]. До восьмого числа увійшла стаття І. Кияшко "До питання про революційно-демократичні традиції Івана Франка" [17, с. 70—74].

На сторінках часопису "Радянський Львів" доволі широко репрезентовано ім'я видатної діячки української культури Лесі Українки (1871—1913). Дослідниця М. Деркач, яка 1945 р. підготувала до друку збірку невідомих читачу поетичних рукописів письменниці, розмістила на шпальтах часопису її "Якутську поему" [49, с. 31—32]. Авторка зазначала, що рукопис поєми був написаний "олівцем на 11 сторінках чвертки паперу" і мав дату: "Тифліс, 20.IV.1904 року" [14, с. 30]. Поетесу, зауважувала дослідниця, приваблював цей північний народ, адже він, як і Леся, найбільшим скарбом вважав рідний край із його полярним саявом і довгими зимовими ночами. Як наголошувала М. Деркач, багатющий архів письменниці врятувала від загибелі й подарувала бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка у Львові Лесина сестра Ольга Петрівна Кривинюк [14, с. 30]. До 75-річчя від дня народження Лесі Українки редакція опублікувала статтю-присвяту М. Рудницького [40, с. 56—60] та її ліричний вірш із недрукованих поезій "Уста говорять: «Він на віки згинув»" [48, с. 60].

Значну увагу "Радянський Львів" приділив постаті видатного українського письменника Василя Семеновича Стефаніка (1871—1936). Учасник гуртка "Покутська трійця" (Леся Мартович — Марко Черемшина — Василь Стефанік), член Русько-української радикальної партії (РУРП), заснованої І. Франком та М. Павликом 1890 р., письменник став потужною політичною фігурою своєї доби. На сторінках часопису було надруковано поемою І. Цинковського "Василь Стефанік", написану навесні 1945 р. у Снятині — Києві [52, с. 36—37]. Автор називав героя твору "апостолом", який мусив виконати свою місію — будити народ на боротьбу за волю: "Хай летять к схід сонцю голуби, хай впадуть грудьми на Придніпров'ю, хоч кусочок волі принесуть..." [52, с. 36]. До 75-річчя від дня народження В. Стефаніка в журналі надруковано розвідку М. Рудницького [41, с. 43—48], а до 10-х роковин із дня смерті — редакторську статтю [44, с. 59—60] та спогади М. Рудницького про приїзд літератора до Львова 1926 р. [39, с. 61—65]. Автор пригадував, як під час святкування 55-річного ювілею 26 грудня 1926 р. В. Стефанік закликав друзів "через Збруч подати руку радянським письменникам" [39, с. 65]. Аналізу його новел присвятив статтю М. Масютко [27, с. 53—59]. На шпальтах часопису побачили світ статті "Стефанік російською мовою" [11, с. 70—71], "Василь Стефанік і російська література" [46, с. 62—65]. Член редколегії М. Пархоменко підготував до друку маловідомий епістолярій митця, датований 1895—1897 рр. [25, с. 57—65].

Дописувачі журналу цікавилися й іншими значущими постатями. Так, І. Романченко оприлюднив статтю, присвячену Маркові Черемшині [38, с. с. 64—66], а О. Бузинник розповів про музей письменника на його батьківщині у Снятині [3, с. 63—66]. В. Лесин подав велику розвідку про Л. Мартовича [23, с. 63—73]. Про останні роки життя Марка Вовчка розповів Г. Булатов [4, с. 73—74]. Дослідник О. Горячкін надрукував архівні документи, що стосувалися Ю. Федьковича [10, с. 71—72] та О. Кобилянської [9, с. 66—68], завдяки чому читачі дізналися про невідомі подробиці їхнього життя. У першій публікації О. Горячкіна йшлося про участь матері та брата Ю. Федьковича у повстанні під проводом Л. Кобилиці 1848 р., а документи стосовно О. Кобилянської висвітлювали її поневірвання під румунською окупацією 1941—1942 рр. Дослідник І. Романченко розповів про дружні стосунки між Максимом Горьким і М. Коцюбинським [36, с. 42].

У журналі було вміщено неопублікований раніше лист українського письменника, написаний до Горького в київській університетській клініці та датований 29 грудня 1912 р. [19, с. 43]. Виходячи з тексту, М. Коцюбинський дуже сумував за островом Капрі й просив Максима Горького передати від нього палкий привіт І. Буніну.

Вагому роль у збереженні українознавчого контенту відіграли статті видатного українського історика, на той момент професора, а згодом академіка АН УРСР І. Крип'якевича, присвячені історії старовинного Львова [21, с. 56—60] і торговельним зв'язкам XVI—XVII ст. між Західною Україною та Росією [20, с. 68—71]; наукова розвідка дійсного члена АН УРСР Ф. Колесси "Народно-пісенні мелодії українського Закарпаття" [18, с. 64—73]; дослідження О. Степанів "Архітектурне обличчя Львова" [45, с. 59—61]; публікація О. Дея, в якій розглянуто коломийки [12, с. 71—76]; критичний аналіз нового історичного твору про Данила Галицького, проведений М. Пархоменком [33, с. 74—75]; розвідка В. Лесина щодо впливу творчості Т. Шевченка на розвиток української радянської поезії [24, с. 60—67] та інші.

Виразним українознавчим змістом позначено твори, автори яких оспівували народного месника, ватажка опришківського руху О. Довбуша. На сторінках журналу було надруковано довбушівські коломийки [15, с. 64], "Пісню про Довбуша" Я. Ярославенка [54, с. 63], першу книгу з трилогії про Гуцульщину "На високій полонині" польського письменника С. Вінченза [6, с. 26—41; 32—47; 36—47; 38—47; 42—55].

На шпальтах повоєнного часопису "Радянський Львів" друкували різножанрові твори Ірини Вільде, зокрема "Сестри Річинські", "Три вузли", "Ольга Борисюкова", "Кури", "Яблуні зацвіли вдруге", "Рідне місто". В останньому письменниці з болем згадувала, як польські урядовці-пілсудчики, принижуючи українську мову, говорили, що вони "по хінську не розумем" (тобто китайською не розуміють) [5, с. 7].

У журналі було посмертно оприлюднено творчу спадщину західноукраїнських письменників Степана Тудора та О. Гаврилюка, які разом зі своїми друзями одночасно загинули під час бомбардування Львова німецькою авіацією 22 червня 1941 р.

Редакційна колегія часопису "Радянський Львів" підтримувала дружні стосунки з українськими діаспорами США та Канади, наприклад, на його шпальтах друкували твори тогочасного симпатика СРСР, соціаліста за духом, закордонного українського поета М. Тарновського [47, с. 23—25], який у 1950-х рр. очолював Лігу американських українців.

Висновки. Отже, попри короткий період виходу у світ — від липня 1945 р. до лютого 1951 р., журнал "Радянський Львів" вирізнявся потужним змістом (літературно-мистецьким, науковим, публіцистичним тощо). Проведений авторкою контент-аналіз дає підстави для висновків, що складником процесу радянізації Західної України залишалася й запроваджена у цьому регіоні з довоєнних часів українізація, адже часопис став справжньою скарбницею для накопичення дотепер вживаного українознавчого контенту. Першорядну роль у цьому процесі відіграло франкознавство. Вважаємо, що журнал "Радянський Львів" має серйозний дослідницький потенціал для сучасних пошуковців у історичній і видавничій галузях.

Список використаних літератури та джерел

1. *Айзеншток І.* Російська Академія Наук та Іван Франко / І. Айзеншток // Радянський Львів. — 1948. — № 2. — С. 72—74.
2. *Баленко О.* Книжка про І. Франка (аналіз книги М. Возняка "Титан праці") / О. Баленко // Радянський Львів. — 1946. — № 11—12. — С. 74—75.
3. *Бузинник О.* Музей співця гуцульського села / О. Бузинник // Радянський Львів. — 1950. — № 10. — С. 63—66.
4. *Булатов Г.* Останні роки Марка Вовчка / Г. Булатов // Радянський Львів. — 1948. — № 6. — С. 73—74.
5. *Вільде І.* Рідне місто / І. Вільде // Радянський Львів. — 1945. — № 2—3. — С. 6—7.
6. *Вінченз С.* На високій полонині (переклад з польської П. Козланюка) / С. Вінченз // Радянський Львів. — 1946. — № 1. — С. 42—55; № 2—3. — С. 36—47; № 4. — С. 32—47; № 5—6. — С. 26—41; № 7. — С. 38—47.
7. *Возняк М.* До історії тексту "Украдене щастя" Франка / М. Возняк // Радянський Львів. — 1945. — № 2—3. — С. 46—57.
8. *Генералісимуму Радянського Союзу товаришеві Сталіну.* Лист робітників, селян та інтелігенції Львівської області // Радянський Львів. — 1945. — № 1. — С. 3—8.
9. *Горячкін О.* Нові документи про О. Кобилянську / О. Горячкін // Радянський Львів. — 1947. — № 12. — С. 66—68.
10. *Горячкін О.* Цікаві документи про Ю. Федьковича / О. Горячкін // Радянський Львів. — 1950. — № 2. — С. 71—72.
11. *Грінкевич І.* Стефанік російською мовою / І. Грінкевич // Радянський Львів. — 1947. — № 5. — С. 70—71.
12. *Дей О.* Нові коломийки / О. Дей // Радянський Львів. — 1947. — № 7. — С. 71—76.
13. *Дей О.* Улюблені пісні Івана Франка / О. Дей // Радянський Львів. — 1947. — № 12. — С. 69—71.
14. *Деркач М.* Недрукована поема Лесі Українки з життя якутів / М. Деркач // Радянський Львів. — 1945. — № 5—6. — С. 30.
15. *Довбушівські коломийки* // Радянський Львів. — 1945. — № 5—6. — С. 64.

16. *Еулі С.* Іван Франко / С. Еулі // Радянський Львів. — 1947. — № 8. — С. 53.
17. *Кияшко І.* До питання про революційно-демократичні традиції Івана Франка / І. Кияшко // Радянський Львів. — 1950. — № 8. — С. 70—74.
18. *Колеса Ф.* Народні-пісенні мелодії українського Закарпаття / Ф. Колеса // Радянський Львів. — 1946. — № 1. — С. 64—73.
19. *Коцюбинський М.* Лист до М. Горького (неопублікований) / М. Коцюбинський // Радянський Львів. — 1947. — № 1. — С. 43.
20. *Крип'якевич І.* Перші зв'язки Західної України з Росією / І. Крип'якевич // Радянський Львів. — 1946. — № 2—3. — С. 68—71.
21. *Крип'якевич І.* Старий Львів / І. Крип'якевич // Радянський Львів. — 1945. — № 5—6. — С. 56—60.
22. *Лесин В.* Іван Франко — вихователь молодих письменників / В. Лесин // Радянський Львів. — 1948. — № 11. — С. 72—76.
23. *Лесин В.* Лесь Мартович / В. Лесин // Радянський Львів. — 1948. — № 5. — С. 63—73.
24. *Лесин В.* Спадщина Шевченка і українська радянська поезія / В. Лесин // Радянський Львів. — 1949. — № 3. — С. 60—67.
25. *Листи Василя Стефаника* // Радянський Львів. — 1946. — № 5—6. — С. 57—65.
26. *Лук'янович Д.* Мандрівка Івана Франка по львівських квартирах / Д. Лук'янович // Радянський Львів. — 1945. — № 4. — С. 54—58.
27. *Масютко М.* Сила Стефаникової новели / М. Масютко // Радянський Львів. — 1950. — № 12. — С. 53—59.
28. *Мороз О. І.* Франко — збирач життєвої мудрості / О. Мороз // Радянський Львів. — 1946. — № 4. — С. 57—60.
29. *Науменко Ф. Г.* Паперна "Іван Франко про народну освіту" / Ф. Науменко // Радянський Львів. — 1947. — № 1. — С. 74—75.
30. *Пархоменко М.* Горький і Франко / М. Пархоменко // Радянський Львів. — 1946. — № 5—6. — С. 49—56.
31. *Пархоменко М.* Іван Франко на сторінках російської преси / М. Пархоменко // Радянський Львів. — 1948. — № 12. — С. 50—59.
32. *Пархоменко М.* Іван Франко російською мовою / М. Пархоменко // Радянський Львів. — 1948. — № 2. — С. 59—63.
33. *Пархоменко М.* Новий твір про Данила Галицького / М. Пархоменко // Радянський Львів. — 1947. — № 4. — С. 74—75.
34. *Передирій В.* Журнал "Радянський Львів" (1945—1951 рр.): історія видання, проблемно-тематичні напрями змісту / В. Передирій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — 2010. — Вип. 2. — С. 84—101.
35. *Радянський Львів.* — 1946. — № 8—9. — 80 с.
36. *Романченко І.* Горький і Коцюбинський / І. Романченко // Радянський Львів. — 1947. — № 1. — С. 42.
37. *Романченко І.* Іван Франко і баденівські вибори / І. Романченко // Радянський Львів. — 1946. — № 1. — С. 56—60.
38. *Романченко І.* Марко Черемшина / І. Романченко // Радянський Львів. — 1947. — № 4. — С. 64—66.
39. *Рудницький М.* Зустрічі з Василем Стефаником / М. Рудницький // Радянський Львів. — 1946. — № 11—12. — С. 61—65.
40. *Рудницький М.* Леся Українка / М. Рудницький // Радянський Львів. — 1946. — № 2—3. — С. 57—60.
41. *Творчий шлях Стефаника* / М. Рудницький // Радянський Львів. — 1946. — № 5—6. — С. 43—48.
42. *Свіжинський П.* Нові документи про громадсько-політичну діяльність Івана Франка / П. Свіжинський, Ф. Політкін // Радянський Львів. — 1950. — № 5. — С. 55—57.
43. *Сосюра В.* Іванові Франкові / В. Сосюра // Радянський Львів. — 1950. — № 5. — С. 3.
44. *Співець селянської неволі* (до 10-річчя з дня смерті В. Стефаника) // Радянський Львів. — 1946. — № 11—12. — С. 59—60.
45. *Степанів О.* Архітектурне обличчя Львова / О. Степанів // Радянський Львів. — 1945. — № 4. — С. 59—61.
46. *Стефанік С.* Василь Стефанік і російська література / С. Стефанік // Радянський Львів. — 1948. — № 7. — С. 62—65.
47. *Тарновський М.* Бажання здійснилось. Слово Сталіна. На прощання / М. Тарновський // Радянський Львів. — 1946. — № 10. — С. 23—25.
48. *Українка Л.* Із недрукованих поезій / Л. Українка // Радянський Львів. — 1946. — № 2—3. — С. 60.
49. *Українка Л.* Якутська поема / Л. Українка // Радянський Львів. — 1945. — № 5—6. — С. 31—32.
50. *Франко І.* Львівські заворушення / І. Франко // Радянський Львів. — 1947. — № 8. — С. 50—52.
51. *Франко І.* Снігова казка (уривки з неопублікованої поеми) / І. Франко // Радянський Львів. — 1947. — № 5. — С. 53—55.
52. *Цинковський І.* Василь Стефанік / І. Цинковський // Радянський Львів. — 1946. — № 1. — С. 36—37.
53. *Ярославець Я.* Музика на слова Івана Франка / Я. Ярославець // Радянський Львів. — 1947. — № 5. — С. 72—73.
54. *Ярославець Я.* Пісня про Довбуша / Я. Ярославець // Радянський Львів. — 1945. — № 5—6. — С. 63.

Larysa Doiar

Journal "Soviet Lviv" (1945—1951): the role of regional periodicals of the Ukrainian SSR in the development of Ukrainian studies

The presented article continues a number of author's researches devoted to the history of domestic periodicals. The prepared publication raises the issue of periodicals published in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the first years after the end of the Second World War. The subject of the study was the regional socio-political and literary-artistic magazine "Soviet Lviv", which was published for six years — from 1945 to 1951. The magazine of the Lviv branch of the Union of Soviet Writers of Ukraine became a worthy continuation of the pre-war editions of the western Ukrainian region, namely: the Galician magazine "Literature and Art" (edited by Oleksa Desnyak) and the almanac "Soviet Bukovyna" (edited by O. Kobylanska). The publication of "Soviet Lviv" coincided with the appearance of the magazine "Soviet Transcarpathia". In general, these publications played an important ideological role — the latter were an effective mechanism for the Sovietization of the western Ukrainian lands annexed to the USSR. According to their functional purpose, magazines became a powerful tool of communist propaganda and agitation. So, it is not surprising that the editorial board of the magazine "Soviet Lviv" included not only the leaders of the local party authorities (in particular, the secretary of the Lviv regional committee of the CP(b)U for propaganda and agitation I. Mazepa), but also representatives of the highest circles of ideologically motivated Ukrainian writers (somehow, one of the co-authors of the National Anthem of the USSR "Long live Ukraine, beautiful and strong" M. Bazhan). At the same time, against the background of propaganda,

the magazine quite persistently promoted publications of Ukrainian studies, including scientific ones, which was certainly facilitated by the presence in the editorial board of the famous Ukrainian Soviet literary critic, Academician of the USSR M. Vozniak. Based on the content analysis, the author came to the conclusion that the magazine "Soviet Lviv" was one of the centers of republican French studies and a platform for the popularization of the best examples of Ukrainian literary classics.

Keywords: journal; "Soviet Lviv"; almanac; copy; editorial board; Ukrainian studies content

References

1. Ayzenshtok I. (1948). Rosiys'ka Akademiya Nauk ta Ivan Franko. *Radyans'kyy L'viv*, 2, pp. 72—74.
2. Balenko O. (1946). Knyzhka pro I. Franka (analiz knyhy M. Voznyaka "Tytan pratsi"). *Radyans'kyy L'viv*, 11—12, pp. 74—75.
3. Buzynnyk O. (1950). Muzey spivtsya hutsul's'koho sela. *Radyans'kyy L'viv*, 10, pp. 63—66.
4. Bulatov H. (1948). Ostanni roky Marka Vovchok. *Radyans'kyy L'viv*, 6, pp. 73—74.
5. Vil'de I. (1945). Ridne misto. *Radyans'kyy L'viv*, 2—3, pp. 6—7.
6. Vintsenz S. (1946). Na vysokiy polonyni (pereklad z pol's'koyi P. Kozlanyuka). *Radyans'kyy L'viv*, 1, pp. 42—55; 2—3, pp. 36—47; 4, pp. 32—47; 5—6, pp. 26—41; 7, pp. 38—47.
7. Voznyak M. (1945). Do istoriyi tekstu "Ukradene shchastya" Franka. *Radyans'kyy L'viv*, 2—3, pp. 46—57.
8. Heneralisymusu Radyans'koho Soyuzu tovaryshevi Stalinu. Lyst robitnykiv, selyan ta intelihentsiyi L'vivs'koyi oblasti. (1945). *Radyans'kyy L'viv*, 1, pp. 3—8.
9. Horyachkin O. (1947). Novi dokumenty pro O. Kobylyans'ku. *Radyans'kyy L'viv*, 12, pp. 66—68.
10. Horyachkin O. (1950). Tsikavi dokumenty pro Yu. Fed'kovycha. *Radyans'kyy L'viv*, 2, pp. 71—72.
11. Hrinkevych I. (1947). Stefanyk rosiys'koyu movoyu. *Radyans'kyy L'viv*, 5, pp. 70—71.
12. Dey O. (1947). Novi kolomyky. *Radyans'kyy L'viv*, 7, pp. 71—76.
13. Dey O. (1947). Ulyubleni pisni Ivana Franka. *Radyans'kyy L'viv*, 12, pp. 69—71.
14. Derkach M. (1945). Nedrukovana poema Lesi Ukrayinky z zhyttya yakutiv. *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, p. 30.
15. Dovbushivs'ki kolomyky. (1945). *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, pp. 64.
16. Euli S. (1947). Ivan Franko. *Radyans'kyy L'viv*, 8, p. 53.
17. Kyyashko I. (1950). Do pytannya pro revolyutsiyno-demokratychni tradytsiyi Ivana Franka. *Radyans'kyy L'viv*, 8, pp. 70—74.
18. Kolesa F. (1946). Narodno-pisenni melodiyyi ukrayins'koho Zakarpattya. *Radyans'kyy L'viv*, 1, pp. 64—73.
19. Kotsyubyns'kyy M. (1947). Lyst do M. Hor'koho (neopublikovanyy). *Radyans'kyy L'viv*, 1, p. 43.
20. Kryp'yakevych I. (1946). Pershi zv'yazky Zakhidnoyi Ukrayiny z Rosiyeyu. *Radyans'kyy L'viv*, 2—3, pp. 68—71.
21. Kryp'yakevych I. (1945). Staryy L'viv. I. Kryp'yakevych. *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, pp. 56—60.
22. Lesyn V. (19438). Ivan Franko — vykhovatel' molodykh pys'mennykiv. *Radyans'kyy L'viv*, 11, pp. 72—76.
23. Lesyn V. (1948). Les' Martovych. *Radyans'kyy L'viv*, 5, pp. 63—73.
24. Lesyn V. (1949). Spadshchyna Shevchenka i ukrayins'ka radyans'ka poeziya. *Radyans'kyy L'viv*, 3, pp. 60—67.
25. Lysty Vasylya Stefanyka. (1946). *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, pp. 57—65.
26. Lukiyanovych D. (1945). Mandrivka Ivana Franka po l'vivs'kykh kvartyrakh. *Radyans'kyy L'viv*, 4, pp. 54—58.
27. Masyutko M. (1950). Syls Stefanykovoyi novely. *Radyans'kyy L'viv*, 12, pp. 53—59.
28. Moroz O. I. (1946). Franko — zbyrach zhyt'tyevoyi mudrosti. *Radyans'kyy L'viv*, 4, pp. 57—60.
29. Naumenko F. (1947). H. Paperna "Ivan Franko pro narodnu osvitu". *Radyans'kyy L'viv*, 1, pp. 74—75.
30. Parkhomenko M. (1946). Hor'kyy i Franko. *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, pp. 49—56.
31. Parkhomenko M. (1948). Ivan Franko na storinkakh rosiys'koyi presy. *Radyans'kyy L'viv*, 12, pp. 50—59.
32. Parkhomenko M. (1948). Ivan Franko rosiys'koyu movoyu. *Radyans'kyy L'viv*, 2, pp. 59—63.
33. Parkhomenko M. (1947). Novyy tvir pro Danyla Halyts'koho. *Radyans'kyy L'viv*, 4, pp. 74—75.
34. Peredyriy V. (2010). Zhurnal "Radyans'kyy L'viv" (1945—1951 rr.): istoriya vydannya, problemno-tematychni napryamy zmistu. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 2, pp. 84—101.
35. *Radyans'kyy L'viv*. (1946), 8—9.
36. Romanchenko I. (1947). Hor'kyy i Kotsyubyns'kyy. *Radyans'kyy L'viv*, 1, p. 42.
37. Romanchenko I. (1946). Ivan Franko i badenivs'ki vybory. *Radyans'kyy L'viv*, 1, pp. 56—60.
38. Romanchenko I. (1947). Marko Cheremshyna. *Radyans'kyy L'viv*, 4, pp. 64—66.
39. Rudnyts'kyy M. (1946). Zustrichi z Vasylem Stefanykom. *Radyans'kyy L'viv*, 11—12, pp. 61—65.
40. Rudnyts'kyy M. (1946). Lesya Ukrayinka. *Radyans'kyy L'viv*, 2—3, pp. 57—60.
41. Rudnyts'kyy M. (1946). Tvorchyy shlyakh Stefanyka. *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, pp. 43—48.
42. Svizhyns'kyy P. and Politkin F. (1950). Novi dokumenty pro hromads'ko-politychnu diyal'nist' Ivana Franka. *Radyans'kyy L'viv*, 5, pp. 55—57.
43. Sosyura V. (1950). Ivanovi Frankovi. *Radyans'kyy L'viv*, 5, p. 3.
44. Spivets' selyans'koyi nedoli (do 10-richchya z dnya smerti V. Stefanyka). (1946). *Radyans'kyy L'viv*, 11—12, pp. 59—60.
45. Stepaniv O. (1945). Arkhitekturne oblychchya L'vova. *Radyans'kyy L'viv*, 4, pp. 59—61.
46. Stefanyk S. (1948). Vasyly Stefanyk i rosiys'ka literatura. *Radyans'kyy L'viv*, 7, pp. 62—65.
47. Tarnovs'kyy M. (1946). Bazhannya zdiysnylos'. Slovo Stalina. Na proshchannya. *Radyans'kyy L'viv*, 10, pp. 23—25.
48. Ukrayinka L. (1946). Iz nedrukovanykh poeziy. *Radyans'kyy L'viv*, № 2—3, p. 60.
49. Ukrayinka L. (1945). Yakut-s'ka poema. *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, pp. 31—32.
50. Franko I. (1947). L'vivs'ki zavorushennya. *Radyans'kyy L'viv*, 8, pp. 50—52.
51. Franko I. (1947). Snihova kazka (uryvky z neopublikovanoi poemy). *Radyans'kyy L'viv*, 5, pp. 53—55.
52. Tsynkovs'kyy I. (1946). Vasyly Stefanyk. *Radyans'kyy L'viv*, 1, pp. 36—37.
53. Yaroslavenko Ya. (1947). Muzyka na slova Ivana Franka. *Radyans'kyy L'viv*, 5, pp. 72—73.
54. Yaroslavenko Ya. (1945). Pisnya pro Dovbusha. *Radyans'kyy L'viv*, 5—6, p. 63.

Надійшла до редакції 18 травня 2021 року

УДК 94-051(477)(092)Біл(045)

*Михайло Митровка,
заслужений працівник культури України*

Галина Біланіч: штрихи до портрета (до 55-річчя від дня народження)

Цьогоріч святкує ювілей Галина Петрівна Біланіч, кандидат історичних наук, доцент, яка майже 20 років присвятила Ужгородському коледжу культури і мистецтв (з вересня 2019 р. — Ужгородський інститут культури і мистецтв) та продовжує віддавати сили й досвід викладацькій і науковій роботі на кафедрі соціокультурної діяльності.

Г. Біланіч народилася 8 червня 1966 р. у селі Углі Тячівського району в родині вчителів. Закінчивши 1981 р. Великоугодзьку восьмирічну школу, продовжила навчання в Хустському культурно-освітньому училищі, де здобула спеціальність "Бібліотекар середньої кваліфікації". В юнацькі роки виявила хист до педагогічної роботи й працювала старшою піонервожатою Великоугодзької восьмирічної школи. Учні полюбили молоду наставницю, поважали за душевність, теплоту та чуйність.

У 1985 р. Галина Петрівна стала студенткою історичного факультету Ужгородського державного університету (нині — Ужгородський національний університет), після закінчення якого дев'ять років працювала вчителем історії Великоугодзької неповної середньої школи.

З вересня 2001 р. доля Галини Петрівни нерозривно пов'язана з Ужгородським коледжем культури і мистецтв, де вона пройшла шлях від викладача історії до заступника директора з виховної роботи. Саме тут формувалося коло її інтересів як педагога та науковця.

Активна життєва позиція, комунікабельність, тактовність, уміння із різноманіття фактів виділити суттєве, оперативно ухвалювати рішення у складних виробничих ситуаціях допомогли Г. Біланіч ствердитися в педагогічній, науковій і громадській роботі.

Тривалий час обіймала посаду заступника директора з виховної роботи, впродовж 2002—2017 рр. здійснювала комплекс заходів із координації дій викладачів, керівників академічних груп і психологічної служби з підготовки спеціалістів галузі культури нової генерації — ініціативних, здатних глибоко усвідомлювати національну ідентичність, вміло використовувати світовий досвід і бути рівноправними партнерами у спільному європейському домі.

Галина Петрівна — викладач демократичного типу й докладає багато зусиль до розбудови навчального закладу та вдосконалення освітнього процесу. Завжди сповнена енергії, творчих планів і задумів, любить та поважає студентів, йде назустріч кожному, намагаючись допомогти. Успішно впроваджує в освітній процес сучасні технології, форми й методи проведення лекцій, семінарських і практичних занять, контролю за самостійною роботою студентів, вносить пропозиції щодо усунення негативних та закріплення позитивних тенденцій. Г. Біланіч творчо ставиться до організації навчання, прагне урізноманітнити процес викладання.

Неодноразово проводила відкриті уроки, години пам'яті. Цікавими є її лекції із дисциплін "Історія української державності і культури", "Сучасний культурний процес", "Країнознавство", "Масова та елітарна культура", "Історія та теорія соціокультурної діяльності", "Менеджмент соціокультурної діяльності", "Культурологія".

Зі збагаченням досвіду навчально-виховної роботи особливу увагу Галина Петрівна приділяє постійному єднанню традицій і новаторства, створенню ситуації успіху та сприятливих умов для повноцінної діяльності кожного студента, розвитку особистості через систему студентського самоврядування, організації позакласних заходів, що охоплюють навчальну, творчу та спортивну сфери.

Для Г. Біланіч виховна робота — це насамперед виявлення найкращих рис і здібностей студентів, а основою спілкування з молоддю є її світоглядна культура, громадська позиція, мудрість та людяність. Разом зі студентами вона шукає істину, сперечається, іноді навіть помиляється. З такими думками йде до них на збори, виховну годину, вечір відпочинку, в туристичний похід. Не шкодує ані часу, ані сил, щоб зробити ці заходи цікавими та насиченими.

Галина Петрівна твердо переконана, що викладач має постійно вдосконалювати фаховий, науковий і методичний рівні. Її наукова діяльність тісно пов'язана з активною участю в роботі багатьох міжнародних, всеукраїнських, регіональних, вишівських наукових, науково-методичних конференцій, семінарів, симпозіумів із проблем діяльності видавництва "Карпати", використання краєзнавчих матеріалів у процесі вивчення суспільно-гуманітарних і художньо-естетичних дисциплін, культури соціального підприємництва, застосування smart-технологій у викладанні культурологічних дисциплін, упровадження ідей В. Сухомлинського під час підготовки працівників сфери культури й мистецтва у закладах вищої освіти.

Тематика виступів Г. Біланіч свідчить про широке коло її наукових зацікавлень: книгознавство, бібліотекознавство, видавнича справа, краєзнавство, педагогіка крізь призму впровадження культурологічно-гуманістичних ідей в освітній процес. Не можемо оминати увагою такі цікаві доповіді, як "Карпати" — книго-видавничий форпост на крайньому Заході України" (2005); "Василь Стус як правозахисник" (2008); "Видавнича діяльність "Карпат" у краєзнавчому русі Закарпаття" (2014); "Роль Тараса Шевченка у висвітленні української історії гайдамацьких рухів" (2014); "Вплив видавничої діяльності "Карпат" на простір молодіжної соціальної взаємодії" (2018); "Видавнича діяльність про Карпатську Україну" (2019); "Культурні напрями та традиції в Україні: стан та перспективи" (2020); "Упровадження та застосування smart-технологій під час викладання

культурологічних дисциплін" (2020); "Українська культура як життєва сила суспільства в умовах викликів сьогодення" (2021) та інші.

Робота в бібліотеках та архівах, участь у численних науково-практичних конференціях, стажування, курси підвищення кваліфікації, тісні контакти з кафедрами книгознавства, бібліотекознавства та соціокультурної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв — все це допомагає Г. Біланіч у науковій роботі. Зокрема, Галина Петрівна опублікувала 35 наукових та навчально-методичних праць у вітчизняних і закордонних виданнях, у тому числі 5 монографій, поміж яких — 1 одноосібна та 4 колективні.

Наполегливість і плідна багаторічна праця в галузі дослідження історичного краєзнавства Закарпаття далися взнаки під час підготовки монографії "Книговидавничий форпост. Видавнича діяльність "Карпат" як джерело вивчення історії України (1941—1991 рр.)" (Ужгород: Карпати, 2005).

Галина Петрівна однією з перших серед викладачів свого навчального закладу захистила кандидатську дисертацію "Видавнича діяльність "Карпат" у краєзнавчому русі України" та 2007 р. отримала диплом кандидата історичних наук.

Дослідження Г. Біланіч здобули схвальні відгуки опонентів і наукової громадськості, адже відкривають широкому загалові цікавий матеріал, що й досі домінує у працях, присвячених книговидавничій справі регіону. Значною мірою успіх дисертаційного дослідження зумовлено актуальністю теми. Посилання на численні архівні фонди, звернення до першоджерел, введення їх до широкого наукового обігу принципово збагачують вітчизняну науку.

У розвідці Г. Біланіч ґрунтовно розглянула питання становлення й розвитку книговидавничої справи Закарпаття, проаналізувала репертуар літератури, випущеної у світ видавництвом "Карпати" за певний хронологічний період, порушила й осмислила проблеми вдосконалення організації книговидання. Авторка також висвітлила окремі питання внутрішньовидавничої роботи, основні тематичні напрями книговидання. Торкаючись формування книговидавничої системи, вчена позиціонує її як важливу ділянку культурного будівництва краю.

Основні положення дисертації розкрито в численних публікаціях, що побачили світ, зокрема, й на шпальтах журналу "Вісник Книжкової палати":

1. "Карпати" — книговидавничий форпост на крайньому Заході України // Вісник Книжкової палати. — 2003. — № 12. — С. 4—6.
2. Художня література "Карпат" в дорозі до читача // Бібліотечна планета. — 2004. — № 4. — С. 15—17.
3. Спільне книговидання "Карпат" і видавництво Угорщини: унікальний досвід (1958—1990 рр.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — Ужгород, 2004. — Вип. 9. — С. 82—87.

4. Екологічні проблеми у виданнях "Карпат" // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 5. — С. 12—14.

5. Краєзнавча і туристична література "Карпат" і розмаїття тематики, багатомовність // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 7. — С. 10—13.

6. Випуск "Карпатами" спільних книг у співдружності з іншими видавництвами // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 6. — С. 5—7.

7. Початок книгодрукування на Закарпатті та стародруки // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 11. — С. 40—42.

8. Започаткування слов'янського (кириличного) книгодрукування на Закарпатті // Питання культурології: збірник наукових статей. — Київ: КНУКІМ, 2005. — Вип. 21. — С. 16—23.

Отже, Г. Біланіч приділяє багато уваги питанням розвитку культури на Закарпатті, зокрема становленню книгодрукування, зародженню бібліотечної та газетної справи, діяльності видавництва "Карпати", пов'язаної з випуском художньої та краєзнавчої літератури, екологічними проблемами, порушеними у виданнях, відкриттям молодих талантів тощо.

Цінною є науково-методична спадщина Г. Біланіч, до якої належать навчально-методичні посібники, створені одноосібно та у співавторстві, як-от: "Формування педагогічної культури майбутнього вчителя в процесі навчання (2006); "Мистецтво України" (співавтори — Л. Гамаль, М. Кордиш, 2010); "Розвиток пізнавальної самостійності студентів через організацію роботи з історичними документами на заняттях з навчальної дисципліни "Історія України" (співавтор — В. Могорита, 2011); "Художня культура України" (співавтор — І. Клим, 2020).

Нині Галина Петрівна працює на кафедрі соціокультурної діяльності, викладає навчальні курси: "Історія української державності і культури", "Сучасний культурний процес", "Менеджмент соціокультурної діяльності", "Історія та теорія соціокультурної діяльності", "Галузі культурної індустрії". Крім того, знаходить час і на громадську роботу, є членом обласних осередків товариств, зокрема Спілки жінок України імені Олени Теліги та Центру гендерної освіти при Ужгородському національному університеті.

За успішну працю в навчальному закладі Г. Біланіч нагороджено Почесними грамотами департаментів культури, освіти, у справах молоді і спорту обласної державної адміністрації, Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти, а згідно з рішенням атестаційної колегії Міністерства освіти України від 9 лютого 2021 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри соціокультурної діяльності.

Зичимо ювілярці подальших творчих успіхів і наукових досягнень, міцного здоров'я та добробуту!

Надійшла до редакції 15 травня 2021 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 179 пр. Зам. 38.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html